

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

**POPPERŮV KRITICKO-RACIONALISTICKÝ
PŘÍSTUP VE SPISE OTEVŘENÁ SPOLEČNOST**

Bc. Martina Kynkalová

Plzeň 2020

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

**POPPERŮV KRITICKO-RACIONALISTICKÝ
PŘÍSTUP VE SPISE OTEVŘENÁ SPOLEČNOST**

Bc. Martina Kynkalová

Vedoucí práce:

Mgr. Jitka Paitlová Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, květen 2020

.....

Mé poděkování patří Mgr. Jitce Paitlové Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a cenné rady, které mi v průběhu zpracování diplomové práce věnovala.

Obsah

Úvod.....	7
1 Kontext vzniku Popperova spisu Otevřená společnost.....	10
1.1 Dětství a první světová válka.....	10
1.2 Období studií.....	12
1.3 Druhá světová válka a vznik spisu Otevřená společnost	16
1.4 Život po druhé světové válce	20
2 Popperova filozoficko-vědní koncepce	23
2.1 Vliv Vídeňského kroužku na Popperovu filozoficko-vědní koncepci.....	24
2.2 Kritický racionalismus.....	26
2.3 Kritika indukce	28
2.4 Falzifikace jako demarkační kritérium	29
3 Spis Otevřená společnost a její nepřátelé	34
3.1 Kritika historicismu	36
3.2 Otevřená společnost.....	38
3.3 Platón	43
3.4 Hegel.....	46
3.5 Marx.....	49
4 Principy kritického racionalismu obsažené ve spisu Otevřená společnost.....	52
4.1 Kriticismus.....	52
4.1.1 Platón	54
4.1.2 Hegel.....	56
4.1.3 Marx.....	56
4.2 Racionalismus.....	57
4.2.1 Platón	59
4.2.2 Hegel.....	61

4.2.3 Marx.....	64
4.3 Falibilismus.....	66
4.3.1 Platón	67
4.3.2 Hegel.....	70
4.3.3 Marx.....	71
4.4 Falzifikace.....	72
4.4.1 Platón	73
4.4.2 Hegel.....	76
4.4.3 Marx.....	77
5 Popperova kritika dogmatismu, historicismu a totalitarismu	81
5.1 Dogmatismus	81
5.1.2 Platón	82
5.1.3 Hegel.....	82
5.1.4 Marx.....	82
5.2 Historicismus	83
5.2.1 Platón	84
5.2.2 Hegel.....	85
5.2.3 Marx.....	86
5.3 Totalitarismus	87
5.3.1 Platón	88
5.3.2 Hegel.....	89
5.3.3 Marx.....	90
Závěr	91
Seznam použité literatury	96
Resumé.....	101

Úvod

Obsahem mé diplomové práce je dílo zakladatele kritického racionalismu Karla Raimunda Poppera. Jeho spis nazvaný *Otevřená společnost a její nepřátelé*, který po dlouholetém promýšlení vyšel roku 1945, tedy v době, kdy byl Popper ještě v emigraci na Novém Zélandu, je známý nejen díky tomu, že v něm představuje své myšlenky týkající se obrany demokracie a kritiky totalitních režimů, ale zároveň v něm Popper pojmenovává svůj přístup jako *kritický racionalismus*. Tématem spisu *Otevřená společnost* jsou problémy politických teorií, vývoje společnosti a politických systémů. Podtituly, jež nesou dva díly, na které je spis rozdělen, jsou: „*Platónovo zařikávání*“ a „*Vzednutí prorocství: Hegel, Marx a co následovalo*“ – tímto shrnuje sám Popper hlavní obsah spisu, protože právě myšlenky týkající se společnosti a politických systémů, jež představují tito autoři, zde kritizuje a na jejich příkladu ukazuje chyby, kterých se zmínění autoři dopouštěli a naše společnost by se jim měla do budoucna vyhnout.

V první kapitole své diplomové práce představím důležité životní momenty Karla Poppera, které ovlivnily vznik spisu *Otevřená společnost*, ale i Popperovu vědeckou činnost obecně. Popper již od školních let věnoval svůj zájem společenským, politickým, ale také filozofickým problémům. Ve spisu *Otevřená společnost* se projevuje hlavně vliv, který na Poppera mělo prožití dvou světových válek, několika politických režimů a společenských uspořádání. Díky svému otci se Popper od dětství pohyboval ve společnosti mnoha intelektuálů, kteří jsou později zmiňováni v Popperových spisech. Při studiích na Vídeňské univerzitě se Popper připojil ke *Sdružení socialistických žáků středních škol* a ačkoli sám kritizuje komunismus právě ve spisu *Otevřená společnost*, na nějaký čas sám sebe za komunistu považoval. V této kapitole se také budu věnovat období, které předcházelo Popperově emigraci na Nový Zéland z důvodu ohrožení Hitlerovým režimem.

Ve druhé kapitole se budu věnovat Popperově filozoficko-vědní koncepci, neboť hlavní myšlenky této koncepce Popper aplikuje na teorii společnosti. Na Poppera měl vliv jeho kontakt s členy *Vídeňského kroužku*, jejichž teorii později podrobuje nekompromisní kritice. Stejně jako logičtí pozitivisté se Popper zabývá demarkačním kritériem, které oddělí oblast vědy a pseudovědy. Metodou demarkace je pro Poppera falzifikace, která

stojí na opačném předpokladu než verifikace logických pozitivistů. Zatímco verifikace je založena na předpokladu možnosti dosažení pravdivých poznatků a potvrzování stanovených hypotéz, Popper jako kritik indukce, na níž je verifikace založena, zastává princip vyvracení teorií jakožto jediného možného pokroku poznání. Díky předpokladu falibilismu, tedy předpokladu lidského chybování, je pro Poppera podstatné přijímat veškeré teorie jen hypoteticky, a to i v případě, že byly vyvráceny falzifikací, čímž byly uznány jako vědecké.

Ve třetí kapitole, která bude předcházet jádru mé diplomové práce, představím obecně spis *Otevřená společnost* a jeho hlavní myšlenky. Nejprve však zmíním nejdůležitější myšlenky jiného Popperova spisu, ze kterého spis *Otevřená společnost* vznikl jako původně zamýšlený doplněk. Tímto spisem je *Bída historicismu*, ve kterém Popper, jak sám název napovídá, kritizuje historicistické pojetí dějin, neboť ho považuje za základ každé totalitní ideologie. Dále se budu věnovat samotnému pojmu *otevřená společnost*, který Popper definuje v protikladu ke společnosti uzavřené, kmenové. Otevřená společnost je podle Poppera taková, která stojí na principech kritiky, racionality, tolerance plurality názorů, hodnot a způsobů života. Za nejlepší způsob státního uspořádání otevřené společnosti považuje Popper demokracii, neboť dává prostor pro možnost obměny vlády bez krveprolití. Dále přistoupím k představení hlavních myšlenek, jež Popper kritizoval na filozofických koncepcích Platóna, Hegela a Marxe.

Ve čtvrté kapitole se budu věnovat dosažení hlavního cíle své diplomové práce, kterým je identifikace principů kritického racionalismu ve spisu *Otevřená společnost*. Jako hlavní principy kritického racionalismu, jež je možné identifikovat v koncepcích jednotlivých myslitelů, jsem stanovila kriticismus, racionalismus, falibilismus a falzifikaci. *Kriticismus* je podle Poppera jedinou možností, jak se vyhnout dogmatismu a dosáhnout pokroku vědění. S kritikou se pojí *racionalita*, která je založena na předpokladu falibilismu. Podle Poppera není možné dojít k trvala platnému a pravdivému poznání, právě kvůli *falibilismu*, tedy předpokladu sklonu lidské mysli k chybování. Proto také Popper veškeré dosažené poznání pojímá čistě hypoteticky. Popper však neupadá do trvalé skepse, naopak věří v neustálé přibližování se pravdě. Posledním principem je *falzifikace*, jež je podle Poppera jedinou možnou metodou demarkace vědy od pseudovědy. Jedině snahou o vyvrácení, nikoli snahou o potvrzení,

každé hypotézy je podle Poppera možné dojít k pokroku, který tak nahrazuje získané trvalé poznání. Analýzu aplikací jednotlivých principů kritického racionalismu provedu v koncepci každého myslitele jednotlivě.

V poslední kapitole své diplomové práce ještě poukážu na tři hlavní principy, na které směřuje Popperova kritika nejvíce. Těmito principy jsou dogmatismus, historicismus a totalitarismus. *Dogmatismus* Popper kritizuje hlavně z důvodu bránění jakékoli kritice a absenci racionalismu. *Historicismus* je podle Poppera základem každé totalitní ideologie a Popper jej nachází i u Platóna, Hegela a Marxe. Nakonec se ještě budu věnovat hlavním znakům *totalitarismu*, které Popper spatřuje v teoriích zmíněných autorů.

Ve své práci postupuji pomocí metod analýzy a interpretace Popperových spisů *Otevřená společnost a její nepřátelé* a dalších primárních textů. Cíle své práce dosahuji pomocí systematické syntézy při využití sekundární literatury, jako například knihy Malachi Haim Hacohen *Karl Popper - The Formative Years*, ve které se věnuje Popperově životu od narození až po konec druhé světové války.

1 Kontext vzniku Popperova spisu *Otevřená společnost*

„Má první teze zní: Tvrdím, že náš svět, svět západních demokracií, není sice nejlepší ze všech myslitelných nebo logicky možných politických světů, ale je přesto nejlepší ze všech politických světů, o jejichž historické existenci víme. V tomto ohledu jsem tedy zavilým optimistou.“¹

Jeden z nevlivnějších filozofů vědy 20. století, Sir² Karl Raimund Popper, se narodil 28. července roku 1902 ve Vídni do rodiny střední třídy s velice dobrými společenskými kontakty.³ Popper nebyl pouze akademickým pracovníkem, avšak byl všestranně vzdělanou osobností. Během svého života pracoval nejen jako pedagogický pracovník, ale i jako dělník nebo truhlář. Také nějaký čas pracoval jako dobrovolník v jedné z dětských nemocnic, a dokonce se staral o zanedbané a sociálně znevýhodněné děti.⁴

1.1 Dětství a první světová válka

Pro vývoj Popperových myšlenek byl od jeho dětství bezesporu velice důležitým přínosem jeho otec Simon Sigmund Carl Popper. Jelikož byl sám váženým právníkem a zároveň také vzdělavcem, připravil svému synovi pevnou půdu pro jeho budoucí studium. Popper sám ve své bibliografii vzpomíná na proslulou otcovu knihovnu, kde měl možnost se poprvé setkat s myšlenkami autorů jako byli Platón, Bacon, Descartes, Spinoza, Locke, Kant a mnoha dalších.⁵ K jeho knihám měl přístup již jako malé dítě. Jeho otec se také velmi zajímal o sociální situaci tehdejší doby, hlavně před vypuknutím a během první světové války. Vzhledem k tomu, že Simon Popper měl také mnoho kontaktů v tehdejší společnosti, jeho syn Karl se díky němu setkával již v dětství s mnoha v té době významnými lidmi.

¹ POPPER, Karl. *Život je řešení problémů*, s. 143.

² Titul *Sir*. byl Popperovi udělen královnou Alžbětou II. v roce 1965. Viz. HACOHEM, Malachi Haim. *Karl Popper - The Formative Years 1902- 1945*, s. 535.

³ THORNTON, Stephen. *Karl Popper*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. [online]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/popper/>.

⁴ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 35; 70.

⁵ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 12.

Tím byl například jeho přítel *Arthur Arndt*, kterého ve své bibliografii sám Popper často zmiňuje jako další osobu, která na něj v jeho životě měla vliv. Ačkoli byl o více než dvacet let starší než on, stal se Popper jeho posluchačem a často s ním debatoval. Arndt byl členem společnosti *Monistů*. Monisté byla společnost žáků Ernsta Macha a Wilhelma Oswalda, která svým názvem odkazovala k americkému časopisu *The Monist* do něhož Mach přispíval.⁶ Tato společnost byla založena v roce 1913 a patřili do ní téměř všichni reformátoři žijící ve Vídni. Její členové usilovali o to, co můžeme dnes nazvat vědeckou reformou filozofie, vzdělávání a práva. Mnoho z nich také usilovalo o ekonomickou restrukturalizaci, avšak odmítali marxismus a byli skupinou zcela pacifistickou.⁷ Členem byl například Rudolf Goldscheid (ten byl prezidentem Monistů ve Vídni), nebo Wilhelm Börner. Díky Arndtovi měl Popper možnost se více seznámit s myšlenkami socialismu, marxismu, darwinismu a jiných. Na tomto místě je potřeba si uvědomit, že Popperovi bylo ve chvíli, kdy se poprvé setkal s Arndtem pouhých 10 let a když ho s sebou brávil na setkání Monistů a seznamoval ho zde s myšlenkami výše zmíněnými, bylo mu 12 let.⁸

Ačkoli se Popper narodil do rodiny střední třídy v dobré sociální situaci⁹ strávil část svého dětství za první světové války, která situaci v rodině změnila. Když válka započala, bylo mu 12 let, což byla doba, kdy se již setkával s Arndtem, a tak se od něj, a společnosti Monistů, dozvídal mnoho o politickém dění. První světová válka se dotkla této rodiny o to více, že se jeho otec zajímal o politickou situaci a uvědomoval si, že koncem epochy Habsburské monarchie se Rakousko ocitne ve složité pozici.¹⁰ Popperovu pozdější tvorbu ovlivnilo mimo jiné také to, že byl svědkem následků první světové války a rozpadu monarchie, kterými byla například inflace, ale i dopad, jež měla válka na život obyvatel nejen Rakouska, ale celé Evropy.

Tehdejší Rakousko-Uhersko čelilo velkým změnám. Po skončení první světové války a poté, co se císař Karel V. zřekl habsburského trůnu, se z něj stala Rakouská

⁶ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 14.

⁷ HACOEN, Malachi Haim. *Karl Popper -The Formative Years 1902- 1945*, s. 43.

⁸ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 14-15.

⁹ Popper například chodil do soukromé školy nebo jezdil s matkou a sestrami často na dovolenou do rakouských Alp, avšak po první světové válce se díky společenským změnám dostala jeho rodina do problémů. Viz. POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 39.

¹⁰ HACOEN, Malachi Haim. *Karl Popper -The Formative Years 1902- 1945*, s. 72- 77.

republika¹¹. Po první světové válce se však země potýkala s hospodářskou krizí a její obyvatelé zprvu žádali spojení s Německem, neboť se báli, že takto nebude jejich stát životaschopný. Po prvních volbách se vlády ujali sociální demokraté, avšak země byla stále nejednotná¹². Od těchto voleb se do začátku druhé světové války vystřídal 23 vlád. Ačkoli bylo Rakousko finančně podporováno, v zemi klesala výroba, rostla nezaměstnanost a inflace, a nakonec propukla španělská chřipka, což vedlo k nevyhnutelné hospodářské krizi. Rakousko bylo zemí socialistickou (Vídeň byla dokonce označována za marxistickou, nebo také rudou¹³), ale stále častěji se snažili prosadit i komunisté¹⁴. Země musela dvakrát čelit pokusu o komunistický puč.¹⁵ Až do roku 1938, kdy došlo k zabránění Rakouského území Hitlerovým Německem, byla atmosféra neustálých změn, neklidu a pokusů o vyhnutí se krizi v celém Rakousku, což se postupně zhoršovalo s rozvojem nacismu v zemi.¹⁶ Politická situace v meziválečném Rakousku je Popperem zmiňována ve spisu *Otevřená společnost* a její samotné jádro tvoří kritika marxismu, z jehož myšlenek vycházeli jak sociální demokraté, tak komunisté.

1.2 Období studií

Velkou roli ve vývoji Popperových myšlenek zajisté hrála studia. Na sklonku první světové války, když bylo Popperovi 16 let, se rozhodl opustit gymnázium, jež mu podle jeho slov nepřinášelo žádný užitek ve vzdělávání, a nechal se později zapsat na Vídeňskou univerzitu. Na univerzitu nastoupil jako ne-imatrikulovaný student a svou maturitní zkoušku složil až po třech letech na univerzitě. Později se rozhodl složit druhou maturitní zkoušku, kterou se kvalifikoval pro práci učitele na základní škole.¹⁷ Během studií se Popper setkal se spoustou učenců a významných osob, jež ho v mnohém ovlivnili. Popper

¹¹ Konečné rozdělení a určení hranic přišlo až v září roku 1919 na základě tzv. *Saintgeraminského míru*. Viz. VEBER, Václav a kol. *Dějiny Rakouska*, s. 477.

¹² Jak říká Hacoheh, první Rakouská republika byla republikou, kterou nikdo nechtěl. Viz. HACOHEH, Malachi Haim. *Karl Popper -The Formative Years 1902- 1945*, s. 291.

¹³ Tehdejší Vídeň byla budována jako ideál socialistické metropole, kde funguje komunitní způsob žití a kde se rozvíjí socialistické myšlenky. HACOHEH, Malachi Haim. *Karl Popper -The Formative Years 1902- 1945*, s. 293.

¹⁴ Tento politický boj dvou stran mezi lety 1918 a 1934 skončil smrtí 217 lidí a velkým počtem zraněných v ulicích, kteří byli zastřeleni hlavně při politických manifestacích. Viz. VEBER, Václav a kol. *Dějiny Rakouska*, s. 486.

¹⁵ VEBER, Václav a kol. *Dějiny Rakouska*, s. 479.

¹⁶ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 101-104.

¹⁷ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 31-41.

ve své autobiografii zmiňuje například *Hanse Hahna*, jehož přednášky navštěvoval na univerzitě. Dále pak také profesora *Heinricha Gomperze*, se kterým Popper diskutoval své myšlenky týkající se hlavně problému psychologismu. Popper také oceňoval Gomperzův historický přístup k vybraným problémům. Zmiňuje také setkání s *Juliem Kraftem*, který byl podle jeho slov nemarxistickým socialistou. Popper s ním diskutoval své kritické myšlenky týkající se Marxovy teorie.¹⁸ Popper se v době studií mimo jiné věnoval práci se sociálně ohroženými a zanedbanými dětmi, pracoval jako dobrovolník v dětské nemocnici Alfreda Adlera, občas soukromě doučoval, ale také vyzkoušel různé manuální práce.¹⁹

Ačkoli ve svém spisu *Otevřená společnost* kritizuje komunismus, Popper se sám přiznával k tomu, že se právě v této době, tedy během studia na Vídeňské univerzitě, osobně za komunistu považoval. Zapojil se totiž do *Sdružení socialistických žáků středních škol*,²⁰ ve kterém se debatovalo o politické situaci a následcích války. Seznámil se zde i s myšlenkami sociálních demokratů, neboť v přednáškách předcházejících debatě se s komunisty střídali právě oni. Mezi tehdejšími členy Sdružení byli pozdější zastánci socialismu politické scény v meziválečném Rakousku i Německu, například Ludwig Wagner nebo Karl Frank. Popper se zde také seznámil s mnoha studenty zastávajícími socialismus, z nichž mnozí ho ovlivnili do budoucna – například *Ilsa Polak*, která mu pomohla při psaní spisu *Otevřená společnost*, nebo *Joseph Burstein*, kterému Popper pomohl dostat se na Nový Zéland do emigrace. Komunisté na politické scéně tehdejšího Rakouska neměli mnoho podporovatelů, ale i tak se stále snažili prosadit. Ve Vídni se v té době konalo kvůli hospodářské krizi mnoho demonstrací, kterých se účastnili nezaměstnaní dělníci, vojáci a veteráni, ale také komunisté.²¹

Popper pravděpodobně nebyl přímo členem komunistické strany, každopádně však působil jako administrativní pracovník v kanceláři komunistického vedení, a to v době, kdy strana připravovala pokus o převrat. Popper se však posléze od myšlenek jak

¹⁸ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 72-73.

¹⁹ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 39-41.

²⁰ Před tímto krokem varovala Poppera jeho rodina i jeho přítel Arndt, který ho dokonce varoval, že „*Bolševici jsou připraveni spáchat jakýkoli zločin*“. Viz. HACOHEM, Malachi Haim. *Karl Popper -The Formative Years 1902- 1945*, s. 81.

²¹ HACOHEM, Malachi Haim. *Karl Popper -The Formative Years 1902- 1945*, s. 78-81.

komunismu, tak marxismu, odvrátil. Stalo se tak poté, co byl svědkem jedné z vídeňských demonstrací mladých socialistů, při níž bylo zastřeleno několik jejích účastníků. Popper si pravděpodobně, stejně jako většina mladých účastníků této demonstrace, plně neuvědomoval, že tato demonstrace je jen součástí snah o propuknutí komunistického převratu.²² Popper byl díky této zkušenosti nucen zamyslet se nad svým postavením v této situaci a tím, jak rychle a nekriticky byl schopen přijmout tuto teorii. Hlavním důvodem k zavržení těchto myšlenek bylo to, že její myslitelé byli schopni své lidi poslat na smrt za své myšlenky.²³ Popper také ztratil důvěru v komunismus, který dokáže na základě nařízení změnit své názory ze dne na den; který se odvažuje samozvaně zastupovat proletariát; který využívá třídních bojů ke svému prospěchu. Popper se rozhodl znovu věnovat četbě Marxových spisů, což ho utvrdilo v tom, že argumenty ohledně nemožnosti vyhnout se socialismu nejsou dostatečně přesvědčivé. Kritika marxistické teorie, kterou předkládá později ve spisu *Otevřená společnost*, se začala rodit právě v tomto období a vlivem pozdějších událostí se jen kumulovala.²⁴ Popper se však nepřestal zcela považovat za socialistu a stýkat se se socialistickými skupinami.²⁵

Po zkušenostech s prací s dětmi, a hlavně s přetrvávající myšlenkou provedení školské reformy, se v roce 1925 zapsal na nově vzniklý pedagogický institut ve Vídni, kde mu bylo vzorem pro jeho intelektuální vývoj několik profesorů. Na této škole později v roce 1928 dosáhl doktorského titulu a stal se z něj kvalifikovaný učitel nejen pro základní školu.²⁶ I při studiích na institutu se setkal se spoustou nových osobností, které měly na jeho život vliv i nadále, jako třeba *Robert Lammer*, který mu později pomáhal dát dohromady jeho první vydanou knihu *Logika vědeckého bádání*. Zde se také mimo jiné setkal se svou ženou.²⁷ Popper sám jako největší přínos vyzdvihuje setkání s *Karlem Bühlerem*, který byl profesorem psychologie na univerzitě a studenti institutu k němu docházeli na přednášky. V roce 1928 zde Popper předložil svou disertační práci, která pro něj, i přes několik let práce v tomto oboru, znamenala odklon od psychologie

²²HACOHEN, Malachi Haim. *Karl Popper -The Formative Years 1902- 1945*, s. 81-82.

²³ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s.31-35.

²⁴ HACOHEN, Malachi Haim. *Karl Popper -The Formative Years 1902- 1945*, s. 82-97.

²⁵ MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 11. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

²⁶ WATKINS. John. *Karl Raimund Popper*, s. 647.

²⁷ HACOHEN, Malachi Haim. *Karl Popper -The Formative Years 1902- 1945*, s. 135.

ke studiu logiky. Popper totiž při studiích na pedagogickém institutu došel k názoru, že řada teorií uznávaných v tehdejší psychologii, je chybná.²⁸ Jeho disertační práce měla název: *O problému metody v psychologii myšlení*²⁹, a měla původně tvořit úvod Popperova psychologického díla zaměřeného na metodologii. Popper se v této práci zabýval psychologickým problémem indukce, tedy problému očekávání pravidelnosti dění ve světě, přičemž navazoval na práci Huma, se kterou nebyl zcela spokojen.³⁰ Popper se později, v době po absolvování studií, rozhodl konečně zformulovat své dosavadní myšlenky a vydat je. Započal svou kritikou indukce, kterou podle něj vědci přebrali od Bacona a využili ji k vyřešení problému demarkace. Demarkace je problém rozlišení toho, co je vědecké, a co naopak nevědecké.³¹ Vyřešení problému demarkace, které logičtí pozitivisté vyřešili metodou verifikace hypotéz, Popper kritizoval a nahradil ho vlastní metodou falzifikace.³²

Díky tomuto rozhodnutí začíná pracovat na svém prvním spisu, jehož zkrácená forma je vydána roku 1934. Oním spisem je spis *Logika vědeckého bádání*, který byl napsán během let 1929 až 1934. Tento spis je pomyslným základním kamenem, který Popper položil při tvorbě své filozofie vědy. Popper původně zamýšlel vytvořit obsáhlejší dílo, které mělo nést název *Dva základní problémy teorie poznání*, a které se mělo zabývat právě problémem indukce a demarkace. Spis *Logika vědeckého bádání* je kvůli žádosti vydavatelství zkrácenou verzí tohoto původního spisu. Popper v tomto spisu předkládá myšlenku toho, že věda dosahuje pokroku předkládáním falzifikovatelných hypotéz, které jsou nejvíce vypovídající o světě, a jsou podrobeny experimentálnímu vyvrácení. Pokud se vyvrácení teorie podaří, přichází úkol předložit další, vyspělejší teorii.³³ Vzhledem k tomu, že byl v té době Popper v kontaktu s některými členy Vídeňského kroužku, byli prvními čtenáři spisu v celé jeho délce například Shlick, Hahn nebo Carnap.³⁴

²⁸ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 71-76.

²⁹ Překlad jsem převzala z Popperovy autobiografie. Viz. POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 76.

³⁰ HACHOEN, Malachi Haim. *Karl Popper - The Formative Years 1902- 1945*, s. 133-134.

³¹ STULÍK, Ondřej. *Liberální demokracie (ne)rozumu*, s. 89.

³² POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 77.

³³ MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 8. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

³⁴ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 83.

1.3 Druhá světová válka a vznik spisu *Otevřená společnost*

Popper prý již od roku 1929, díky sledování politické situace, očekával příchod druhé světové války a začínal být ostražitý, neboť jeho rodina měla své kořeny v židovství. Ačkoli konvertovala ještě před jeho narozením k protestantismu,³⁵ během druhé světové války, kdy se židovský původ sledoval po pokrevní linii, tato změna nebyla považována za důležitou a Popper byl nacistickým režimem ohrožen stejně jako jiní lidé židovského původu. Kvůli situaci, která byla nejen v tehdejší Rakousku, hlavně kvůli vzrůstající hrozbě totalitarismu, se Popper rozhodl odjet z Evropy.³⁶

Díky tomu, že během let 1935 a 1936 přednášel s přestávkami v Anglii, získal zde spoustu nových kontaktů, včetně kontaktů s vědci, kteří již emigrovali. I přes to, že dostal v roce 1937 nabídku na místo hostování na britské Cambridge, jež bylo určeno pro emigranty, Popper se nakonec rozhodl toto místo přenechat Fritzovi Waismannovi a přijal nabídku, která přišla z Nového Zélandu. Přijal tedy místo profesora na půdě tamější univerzity v Christchurch.³⁷ Popper však ani po odjezdu nezanevřel na dění v Evropě a rozhodl se pomáhat s emigrací dalším obětem Hitlerova režimu. Stal se spoluzakladatelem výboru, který vznikl právě v Christchurch a který utečencům pomáhal získat povolení ke vstupu na území Nového Zélandu.³⁸

Popper měl díky emigraci na Nový Zéland možnost prožít dvě naprosto odlišné zkušenosti. V Rakousku, stejně jako v jiných evropských zemích, kterými byly například Itálie, Německo nebo Francie, se stále více projevoval vzrůst totalitních režimů. Naproti tomu vláda Nového Zélandu takové režimy odsuzoval.

Rakousko čelilo několika pokusům nacistických přívrženců o politický převrat, které nakonec skončili všemi známým „anšlusem“, tedy zábořem Rakouska Německem, 11. března 1938, s čímž však souhlasila většina obyvatel Rakouska během lidového

³⁵ Popperovi prarodiče ze stran obou rodičů byli židé a jeho rodiče konvertovali k lutheránství až v dospělosti. Viz. HACOHEM, Malachi Haim. *Karl Popper -The Formative Years 1902- 1945*, s. 24.

³⁶ Až do okamžiku emigrace byl Popper členem rakouské sociální demokracie, což byla podle jeho slov jediná šance být demokratem. HACOHEM, Malachi Haim. *Karl Popper -The Formative Years 1902- 1945*, s. 290.

³⁷ HACOHEM, Malachi Haim. *Karl Popper -The Formative Years 1902- 1945*, s. 323- 326.

³⁸ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 107.

hlasování. Mnoho obyvatel se účastnilo druhé světové války jako členové armády, a někteří dokonce i jako dozorcí v koncentračních táborech. Z důvodu odsouhlasení připojení země k Německu se Rakousko účastnilo druhé světové války jako člen třetí říše po boku Hitlera. Rakousko se uznání plné samostatnosti po skončení druhé světové války dočkalo až v roce 1955. Je však k podivu, že Rakousko, které bylo po několik století vládnoucí monarchií Evropy, se po ztrátě síly po rozpadu Rakouska-Uherska samo hlásilo k dalšímu kroku ve ztrátě identity Rakouska pod nadvládou Německa. Rakousko při druhé světové válce přišlo o desítky tisíc vojáků a další tisíce civilních obyvatel, a hlavně 65 tisíc židovských obyvatel, kteří přišli o život v koncentračních táborech. Po skončení války se v Rakousku, i přes pokusy komunistů, ujali vlády opět sociální demokraté.³⁹

Nový Zéland, kam Popper emigroval, v době před vypuknutím druhé světové války nezažíval snadné období a země čelila hospodářské krizi s velkou nezaměstnaností (bez práce bylo kolem 80 tisíc lidí). Díky tomu také zažívala mnohé pouliční nepokoje, jež byly pouhou reakcí na situaci, ve které se mnozí obyvatelé země ocitli. V roce 1935 došlo k volbám během kterých byla zvolena Labouristická strana, tedy strana sociální demokracie, která se ihned začala činit v nápravě situace v zemi. Nový Zéland se dokázal díky nové vládě pod vedením předsedy Labouristické strany Michaela Josepha Savage vypořádat s krizí a zrealizovat nová sociální opatření, jako například výstavbu státních bytů, novelizaci důchodového systému nebo zkrácení pracovního týdne na čtyřicet hodin. Stejně jako v případě první světové války, i do druhé světové války vstupoval Nový Zéland jako člen Commonwealthu po boku Anglie.

Největší hrozbě čelil Nový Zéland ze strany Japonska. V té chvíli byla země odkázána na pomoc nikoli anglických, nýbrž amerických vojsk. Díky tomu se na Novém Zélandu začal rodit patriotismus a posiloval se vztah s USA na úkor vztahu s Velkou Británií. Během obou válek utrpěl Nový Zéland velké ztráty z řad občanů, kteří byli nasazeni do vojska. V tomto případě se však na rozdíl od první světové války rozvinul domácí obchod, a i to dopomohlo zemi k překonání hospodářské krize. Nový Zéland se také během druhé světové války stal útočištěm mnoha utečenců před nacistickým

³⁹ VEBER, Václav a kol. *Dějiny Rakouska*, s. 527-553.

režimem, nejen z řad akademických pracovníků, jako byl Popper.⁴⁰ Zkušenost s dalším státním uspořádáním skýtala pro Poppera možnost porovnávat vývoj v Rakousku a na Novém Zélandu. Svou zkušenost mohl uplatnit i při kritice Marxových pomocných hypotéz k záchraně teorie o historickém vývoji, ve kterých hovoří o vykořisťování kolonií kapitalistickými státy, neboť Nový Zéland je kolonií Velké Británie.⁴¹

Zde přichází období vzniku dvojsvazkového spisu *Otevřená společnost a její nepřátelé*. Popper tento spis napsal během druhé světové války, kdy byl v exilu na Novém Zélandu. Jeho myšlenky a názory nevznikaly náhle,⁴² Popper byl vůči politickému režimu v Rakousku a Německu kritický již dlouho, a vadilo mu hlavně to, jak tehdejší režim nahrával přijetí Hitlerova fašistického režimu. Popper se však zpočátku obával, že vydáním tohoto spisu by došlo k oslabení sil bojujících proti fašismu. Podnětem pro zformování jeho myšlenek do zveřejnitelné podoby pro něj bylo až zabránění Rakouského území Hitlerem.⁴³ Spis *Otevřená společnost* vznikal postupně z myšlenek, jež Popperovi vyvstávaly při psaní spisu *Bída historicismu*, a jež do něj nechtěl přímo zařadit.⁴⁴ Pro vznik tohoto spisu byla nejpodstatnější politická situace v době před druhou světovou válkou a po jejím začátku. Popper byl tehdejší situací velmi zneklidněn, a kromě svého původního zaměření na filozofii vědy se začal věnovat i politickým systémům a jejich vhodnosti, popřípadě nevhodnosti pro uplatnění.⁴⁵ Je potřeba na tomto místě znovu zdůraznit, že Popper v té chvíli prožíval již druhou válku, nadto byl nyní z důvodu ohrožení vlastního života nucen emigrovat.

První světová válka pro něj byla zásahem do průběhu jeho dospívání. Viděl negativní důsledky války, a proto měl později potřebu pomáhat v dětské nemocnici a sociálně znevýhodněným dětem. Bylo to pro něj období velkých společenských změn. Druhá světová válka začala, když bylo Popperovi 37 let. V té době již byl ženatý a působil

⁴⁰ SINCLAIR, Keith. *Dějiny Nového Zélandu*, s. 179-213.

⁴¹ Viz. POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 180-181.

⁴² HACOEN říká, že za spis *Otevřená společnost* bychom měli být vděční období meziválečné rakouské politiky, jehož politické změny a neklid byly hlavním zdrojem Popperových myšlenek později rozebíraných ve spisu *Otevřená společnost*. Viz. HACOEN, Malachi Haim. *Karl Popper -The Formative Years 1902- 1945*. s. 291.

⁴³ MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 17. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

⁴⁴ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 110.

⁴⁵ HACOEN, Malachi Haim. *Karl Popper -The Formative Years 1902- 1945*, s. 337.

jako akademický pracovník. Tato válka pro něj byla další výraznou zkušeností – musel opustit rodnou zem a emigrovat ještě před počátkem války. Zkušenosti s oběma válkami se v mnohém projeví v jeho přístupu k životu a neméně v jeho spisech. Byl to jeden z hlavních důvodů, proč se Popper věnoval politickým systémům a jejich vývoji právě ve spisu *Otevřená společnost*.

Důvodem toho, že spis *Otevřená společnost* vznikal postupně a paralelně se spisem *Bída Historicismu*, byl vývoj Popperových myšlenek a zároveň vývoj války. Popper ve své autobiografii píše: „*Posláním těchto knih tedy bylo bránit svobodu proti totalitním a autoritářským idejím a před nebezpečím historicistických pověr. Obě knihy, a zvláště Otevřenou společnost (bezpochyby důležitější), lze charakterizovat jako knihy k filosofii politiky.*“⁴⁶ Tento spis je však také důležitý kvůli představení další z Popperových významných myšlenek – kritického racionalismu. Tímto Popper nazývá „*požadavek maximálního rozšíření kritického postoje*“.⁴⁷ Právě identifikaci kriticko-racionalistických principů ve spise *Otevřená společnost* se budu věnovat dále ve své práci.

Vydání spisu *Otevřená společnost* nebylo pro Poppera jednoduchou záležitostí. Spis byl dokončen v únoru roku 1943, avšak vydání se dočkal až v roce 1945. Vydání totiž komplikovala na jedné straně univerzita, na které působil, a která trvala na tom, aby Popper v exilu nic nevydával a plně se věnoval vyučování; a na druhé straně se stalo problémem nalezení vhodného nakladatelství. Popper sice kontaktoval své přátele i v USA, avšak setkal se jen s kritikou a odmítnutím. Úspěchu se dočkal až u svého přítele Ernsta Gombricha, který společně s Friedrichem Hayekem nabídli pomoc s nalezením vhodného nakladatele. Spis *Otevřená společnost* tak nakonec poprvé vyšel v nakladatelství v Anglii.⁴⁸ Ještě před tím Popper s Gombrichem prostřednictvím rozsáhlé korespondence, již udržovali po celou dobu Popperova pobytu na Novém Zélandu, diskutoval nejenom vydání spisu, ale také jeho obsah.⁴⁹

⁴⁶ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 111.

⁴⁷ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 111.

⁴⁸ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 115.

⁴⁹ GOMBRICH, Ernst. *Personal Recollections of the Publication of the Open Society*. s. 16-23.

Na tomto místě je potřeba zmínit, že ačkoli byl spis *Otevřená společnost* primárně mířen na tehdejší situaci, tedy hlavně na totalitní režimy Hitlera a Stalina, nebylo jméno ani konkrétní odkazy na tyto režimy ve spisu uvedeny. Popper tímto spisem bojoval proti totalitnímu myšlení, ať už levicového nebo pravicového zaměření, a snažil se poukázat na to, proč by mělo být totalitní myšlení hrozbou pro naši civilizaci.⁵⁰

1.4 Život po druhé světové válce

Po skončení druhé světové války se Popper rozhodl opustit Nový Zéland a vrátit se zpět do Evropy. Od Hayeka totiž obdržel pozvání na Londýnskou univerzitu, která fungovala při London School of Economics. Do Londýna se vrátil v roce 1946⁵¹ a Anglie se mu stala domovem, v němž začal opět pracovat na svých myšlenkách týkajících se logiky a metodologie vědy. Popper měl v pozdějším životě mnoho významných přednášek např. na Cambridge, Princetonu, nebo na Harvardu (kde se dokonce setkal s Albertem Einsteinem, jehož přednáška ho dříve v mnohém ovlivnila), ve Vídni a na mnoha jiných místech.⁵²

Popper zemřel 17. září 1994 ve věku 92 let. Za svůj život prožil několik změn politických systémů,⁵³ dvě světové války a žil v několika odlišných státech – narodil se ve Vídni v Habsburské monarchii, která se po první světové válce a rozpadu Rakouska – Uherska stala hlavním městem nově vzniklého státu Rakouska, a která se po několika letech stala součástí Německé říše, aby po druhé světové válce znovu bojovala o samostatnost. Dále pak Nový Zéland a Anglie, dvě podobné a zároveň zcela odlišné země. Není tedy divu, že vše, co za svůj život prožil, dalo za vznik takovým myšlenkám, jež můžeme v jeho spisech nalézt. Ve Velké Británii byl Popper za své zásluhy vědě přijat v roce 1958 do Královské společnosti a sama královna Alžběta II. mu v roce 1965 udělila

⁵⁰ MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 17. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

⁵¹ Popper byl před příjezdem do Londýna často nemocen a Gombrich sám hovoří o tom, že když spatřil Poppera v přístavu v Anglii a předával mu první výtisk spisu *Otevřená společnost*, nevěřil, že Popper bude velice aktivním myslitelem dalších téměř padesát let. Viz: GOMBRICH, Ernst. *Personal Recollections of the Publication of the Open Society*. s. 25-26.

⁵² POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 116-124.

⁵³ Zažil například osobní zkušenost s Hitlerovým nacismem, rakouským růstem fašismu během 30. let 20. století, celkově s druhou světovou válkou a holocaustem, také stalinismem, nebo konfliktem mezi demokracií a komunismem. Viz. MUSIL, Jiří. *Který druh historicismu kritizoval Karl Popper?*, s. 31-32.

rytířský titul *sir*.⁵⁴ Za svůj život obdržel Popper několik ocenění za svůj přínos vědě jako například Sonning Prize, Kyoto Prize, Goethe Medal nebo Otto Hahn Peace Medal.⁵⁵ Popper si svými názory a myšlenkami během svého života vysloužil také spoustu obdivovatelů z řad významných vědců, a dokonce i laureátů Nobelovy ceny, kterými byli například Percy Bridgman, Dennis Gabor, nebo Jacques Monod.⁵⁶

Karl Popper je spojen i s Českou republikou, a to nejen díky tomu, že z ní pochází jeho otec. On sám obdržel v květnu roku 1994, tedy pouhé čtyři měsíce před svou smrtí, čestný doktorát lékařských věd na Karlově univerzitě v Praze. Byl mu udělen za: „světoznámé působení v oblasti filozofie vědy, vytvářející základy nové epochy, včetně lékařství.“⁵⁷ V rozhovoru, který Karl Popper poskytl Rudolfu Krejčímu těsně před svou smrtí, prý Popper vzhledem k Československu a později České republice pronesl slova kladná a obdivná, hlavně co se týká práce T. G. Masaryka nebo Václava Havla a jejich vlády. Stejně tak velice oceňoval, že spis *Otevřená společnost* byl přeložen do českého jazyka.⁵⁸

Při své návštěvě v Praze v roce 1994 také Popper pronesl pochvalný referát, který se týkal hlavně *T. G. Masaryka* a toho, jak podle něj prosazoval myšlenky otevřené společnosti. Masaryk byl pro něj totiž průkopníkem toho, co on nazývá otevřenou společností, a Československou republiku, která vznikla po rozpadu habsburské monarchie, označil za jediný úspěšný vzniklý stát. Ačkoli totiž tento stát vznikl v podstatě jako výsledek revoluce, byl mírumilovný a úspěšný. To vše díky Masarykovi a jeho filozofii, kterou nazýval kritickým realismem.

Podle Poppera bylo Masarykovo Československo nejotevřenější společností, která kdy existovala. Jejím největším problémem byl podle něj „*princip národního sebeurčení*“, který dopomohl k jeho oslabení a následnému podlehnutí Hitlerově říši. Popper však poukazuje na to, že právě tento problém byl i důvodem k tomu, že se rozdělilo původní Československo na dvě samostatné republiky. Je třeba si uvědomit,

⁵⁴ HACOHEM, Malachi Haim. *Karl Popper - The Formative Years 1902- 1945*, s. 535.

⁵⁵ WATKINS. John. *Karl Raimund Popper*, s. 681.

⁵⁶ WATKINS. John. *Karl Raimund Popper*, s. 683.

⁵⁷ *Přehled udělených titulů Dr.h.c. na Univerzitě Karlově*. [online]. Dostupné z: <https://cuni.cz/UK-112.html>.

⁵⁸ KREJČÍ, Rudolf. *Poslední setkání s Karlem Popperem*, s. 159–160.

že spíš než nalézt zemi s různými národnostními skupinami, je obtížné nalézt zemi, ve které je jen jedna národnostní skupina. K vypořádání se s tímto problémem je podle Poppera potřeba se od rozlišování skupin oprostít a společně je asimilovat, jako je tomu například v Německu nebo Francii. Pokud tomu tak nebude, dospěje svět pouze k etnickému terorismu.⁵⁹

⁵⁹ POPPER, Karl. *Pražská přednáška*, [online] Dostupné z: http://www.hoschl.cz/files/3752_cz_Popp-prj-cz.pdf.

2 Popperova filozoficko-vědní koncepce

„Teorie jsou sítě, házené, aby chytly to, co nazýváme 'svět': aby jej racionalizovaly, vysvětlovaly a ovládaly. Usilujeme o to, aby jejich oka byla stále jemnější.“⁶⁰

Představit zde Popperovu koncepci filozofie vědy je důležité, neboť identifikace principů jeho filozofie vědy, respektive kritického racionalismu, ve spise *Otevřená společnost* je hlavním cílem této práce. V této kapitole budu vycházet hlavně z Popperova prvního vydaného spisu – *Logika vědeckého bádání*, ve kterém předložil svou koncepci filozofie vědy. Spis *Logika vědeckého bádání* byl poprvé vydán v roce 1934. Popper původně zamýšlel vytvořit obsáhlejší dílo, které mělo nést název *Dva základní problémy teorie poznání*, jež se mělo zabývat problémem indukce a demarkace vědy od pseudovědy.⁶¹ Tyto dva problémy, které spolu podle Poppera úzce souvisí a prostupují celou jeho filozoficko-vědní koncepci, jsou pro něj zásadní.

Ve spisu *Logika vědeckého bádání*, zkrácené verzi tohoto původního spisu,⁶² Popper rozvíjí myšlenku toho, že věda dosahuje pokroku předkládáním falzifikovatelných hypotéz, které jsou schopné vypovídat o světě co nejvíce a které jsou podrobovány pokusům o experimentální vyvrácení. Pokud se vyvrácení teorie podaří, přichází úkol předložit jinou, lepší teorii.⁶³ Pokud se vyvrácení nepodaří, pak se teorie pro řešení daného problému *dočasně* osvědčila. Vzhledem k tomu, že byl v té době Popper v kontaktu s některými členy Vídeňského kroužku, byli prvními čtenáři spisu v jeho původní nezkrácené verzi například Shlick, Hahn nebo Carnap.⁶⁴

Popperova koncepce, nazvaná později (a to právě ve spise *Otevřená společnost*⁶⁵) kritický racionalismus, je založena na racionalitě a zároveň důsledné kritice jako

⁶⁰ POPPER, Karl. *Logika vědeckého bádání*, s. 41.

⁶¹ MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 8-9. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

⁶² Spis *Dva základní problémy teorie poznání* byl publikován až mnohem později v roce 1979. Viz. MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 13. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

⁶³ MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 8. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

⁶⁴ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 82.

⁶⁵ Popper ve spise *Otevřená společnost* hovoří o postoji kritického racionalismu takto: „*Tento postoj totiž se svým důrazem na zkušenost a argument a se svou radou: 'já se mohu mýlit a ty můžeš mít pravdu, a*

nejdůležitějších principech vědy. Jeho koncepce vznikala na pozadí kooperace s členy *Vídeňského kroužku*, tedy myšlenkami logických pozitivistů, kterými je v mnohém ovlivněna. Pro Poppera, stejně jako pro zastánce logického pozitivismu, byl důležitý problém demarkace oblasti vědecké a pseudovědecké. Jako řešení tohoto problému představuje Popper svou metodu falzifikace. Pro Poppera je také velice důležitý problém růstu vědění. V předmluvě k anglickému vydání *Logiky vědeckého bádání* říká: „*Ústřední problém epistemologie vždy byl a stále je problém růstu vědění. A růst vědění lze studovat nejlépe tak, že studujeme růst vědeckého vědění.*“⁶⁶

2.1 Vliv Vídeňského kroužku

Nejprve je potřeba zmínit, do jaké míry Poppera ovlivnil Vídeňský kroužek, neboť s ním byl často spojován a byl tedy spojován i s myšlenkami logického pozitivismu. Jejich vzájemný vztah však nebyl jednoznačný. Ačkoli byl Popper v kontaktu s několika členy kroužku, a znal tedy jejich myšlenky, vycházel z odlišných hypotéz a proti hlavním myšlenkám kroužku se vymezoval. Nikdy sice nebyl přímým členem kroužku, ale účastnil se mnoha přednášek a seminářů, a ačkoli byl k myšlenkám členů kroužku kritický, v mnohém ho ovlivnily.⁶⁷ Do kontaktu s Vídeňským kroužkem se Popper dostal mezi lety 1919 a 1927, kdy se o myšlenkách člena kroužku Otty Neuratha dočetl v novinách a následně byl účasten jedné z jeho přednášek.⁶⁸

Vídeňský kroužek byl jednou z intelektuálních skupin tehdejší doby, ve Vídni pravděpodobně nejznámější. Mezi jeho členy patřili například Rudolf Carnap, Otto Neurath, Moritz Schlick, Ernst Mach, nebo Hans Hahn.⁶⁹ Dílo Vídeňského kroužku a logického pozitivismu v jeho principu se stalo terčem Popperovy ostré kritiky hlavně za používání indukce a přehnanou důvěru v ní. I přes to byl však Popper často

společným úsilím se můžeme přiblížit pravdě, ' je, jak již bylo řečeno, těsně příbuzný vědeckému postoji.“
Viz: POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 228.

⁶⁶ POPPER, Karl. *Logika vědeckého zkoumání*. s. XVI

⁶⁷ MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 12. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

⁶⁸ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 77.

⁶⁹ CORETH, Emerich. *Filosofie 20.století*, s. 181-182.

zahraničními filozofy označován za logického pozitivistu, který pouze nahradil pojem verifikace pojmem falzifikace, a tím vyřešil problém demarkace.⁷⁰

Mezi koncepcí Popperovou a koncepcí logického pozitivismu jsou patrné rozdíly. Popper nahradil metodu indukce metodou dedukce; stejně tak odmítá metodu verifikace, kterou nahrazuje svou metodou falzifikace; konfirmaci, tedy potvrzování jednotlivých teorií, Popper nahradil koroborací, tzn. jejich dočasným osvědčením se při pokusech o vyvrácení; nebo také psychologismus nahradil užíváním logiky. V těchto rozdílech však můžeme rozeznat i společné rysy. Oba směry řeší demarkaci vědeckého a nevědeckého;⁷¹ chtějí stanovit univerzální logická pravidla pro vědeckou metodu, aby byl zaručen racionální status vědy; ale také využívají stejný filozofický nástroj – logiku. Je tedy pochopitelné, že některými byl Popper považován za představitele opozice uvnitř logického pozitivismu.⁷²

Popper také na rozdíl od logických pozitivistů zastával názor, že metafyziku není nutné zcela odstranit z oblasti vědy, nýbrž může být vědě v mnohém užitečná. Dalším rozdílem je také to, že Popper zkušenosti nepovažuje za základ nebo východisko poznání, ale za prostředek nutný k vyvrácení hypotézy.⁷³ Logický pozitivismus se na rozdíl od Poppera zabývá pouze oblastí empirické vědy a problémy smysluplnými, kterými jsou pro ně pouze problémy přírodovědecké. Problémy filozofické, teorie poznání, epistemologie nebo metodologie jsou pro logický pozitivismus oblastí nevědeckou a bezesmyslnou (*sinnlos*).⁷⁴ Přírodní zákony však nemohou mít pravdivostní hodnotu, protože jsou to hypoteticko-deduktivní systémy a pouze jako věty těchto systémů mohou být testovány skrze své empirické důsledky.⁷⁵

Popper kritizuje mimo jiné psychologismus, a to hlavně ten druh psychologismu, který zastávají právě logičtí pozitivisté. Popper říká, že jejich teorie protokolárních vět je

⁷⁰ Považování Poppera za logického pozitivistu je pochopitelné, neboť jeho spis *Logik der Forschung* vyšel v prvním vydání v edici právě Vídeňského kroužku. Viz. POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 82-85.

⁷¹ Téma demarkace vědy od pseudovědy bylo téma v Popperově době velice aktuální. Tradiční řešení tohoto problému spočívalo v opírání se o induktivní metodologii, kterou však Popper kritizoval. Viz. DEMJANČUK, Nikolaj. *O povaze vědy: Věda v kulturních kontextech*, s. 88.

⁷² PARUSNIKOVÁ, Zuzana. *Rozum, kritika, otevřenost*, s. 12.

⁷³ PAITLOVÁ, Jitka. *Kritický racionalismus H. Alberta a K. Poppera*, s. 149-150.

⁷⁴ POPPER, Karl. *Logika vědeckého zkoumání*. s. 31-32.

⁷⁵ PAITLOVÁ, Jitka. *Kritický racionalismus H. Alberta a K. Poppera*, s. 138.

pouze psychologismus, jenž je přeložen do formálního způsobu řeči. Protokolární věty (pro Poppera základní tvrzení) jsou „*záznamy nebo protokoly bezprostředních pozorování nebo vnímání*“.⁷⁶ Existuje sice požadavek logického zdůvodnění všech tvrzení, to ale vede k nekonečnému regresi. Pokud se chceme vyhnout dogmatismu a zároveň nekonečnému regresi, máme možnost se obrátit k psychologismu. Psychologismus je naukou, která zastává názor, že „*tvrzení mohou být zdůvodněna nejen tvrzeními, nýbrž i smyslovou zkušeností*“.⁷⁷

Popper hovoří o „*bezprostředním poznání*“, kterým později člověk může zdůvodnit „*zprostředkované poznání*“.⁷⁸ Takto tedy zdůvodňujeme i tvrzení vědy. Bez smyslové zkušenosti nemůžeme dojít k žádnému poznání světa faktů, tudíž je smyslová zkušenost jediným možným zdrojem poznání. Toto je však podle Poppera spojeno s problémem indukce. Pro Poppera je jediná možnost, jak posoudit platnost řetězce logického uvažování, rozložit tento řetězec na nejjednodušší části, na malé kroky. V tomto postupu není potřeba využívat lidských pocitů nebo přesvědčení. Pokud tvrzení není díky své logické formě testovatelné, je lepší o něm nevynášet žádný soud. Základní tvrzení jsou pro Poppera důležitá jakožto prostředek k určení, zda je teorie falzifikovatelná či nikoli, a zároveň k samotné falzifikaci a koroboraci hypotéz.⁷⁹

2.2 Kritický racionalismus

„*Kritika však může být plodná, jen když náš problém formulujeme tak jasně, jak jen dokážeme, a jestliže dáme našemu řešení dostatečně určitou podobu – podobu, v níž může být podrobena kritické diskusi.*“⁸⁰

Za zakladatele koncepce kritického racionalismu je považován právě Karl Popper. Kritický racionalismus je založen na tezi o principiální omylnosti lidského rozumu, díky čemuž není možné dojít k absolutně jistým a nevyvratitelným poznatkům. Racionalismus se projevuje důrazem na důslednou kritiku předložených hypotéz. To podle Poppera

⁷⁶ POPPER, Karl. *Logika vědeckého bádání*, s. 85.

⁷⁷ POPPER, Karl. *Logika vědeckého bádání*, s. 82.

⁷⁸ POPPER, Karl. *Logika vědeckého bádání*, s. 82.

⁷⁹ POPPER, Karl. *Logika vědeckého bádání*, s. 88-90.

⁸⁰ POPPER, Karl. *Logika vědeckého zkoumání*. s. XVII.

v praxi znamená představit odvážnou teorii a snažit se ji podrobit co nejvíce pokusům o vyvrácení. Jen tak je podle Poppera možné včas rozpoznat a eliminovat chyby.⁸¹

Pro Poppera byl důležitým tématem vývoj vědeckého poznání, neboť do té doby byl zájem spíše o strukturu vědeckého poznání než jeho vývoj. To je také důvodem, proč Popper odmítal historicismus, neboť právě vývoj vědeckého poznání, ne předpovědi budoucnosti na základě poznatků z minulých zkušeností, podle něj ovlivňuje vývoj světových dějin a vědy. V rámci kritického racionalismu Popper tvrdí, že růst lidského poznání a vědění může vznikat bez odůvodnění. Středobodem jeho koncepce již tedy není analýza struktury poznání, jak tomu bylo u jeho předchůdců, avšak analýza vývoje vědění. S tím souvisí i zájem o filozofii, kterou například logičtí pozitivisté z vědy odstraňovali, a které Popper přiřazuje pozici v metodologii vědeckého poznání.⁸²

Důsledná kritika ve vývoji dějin a vědy je pro Poppera důležitá z důvodu jeho přesvědčení o přirozeném sklonu lidského rozumu k chybování, tedy falibilismu. To podle Poppera znamená, že bychom ke všemu měli přistupovat s obezřetností a snahou chyby odhalovat a odstraňovat. Vývoj lidského poznání má podle něj smysl pouze pokud bude stávající vědění přijímáno pouze hypoteticky, nikdy však definitivně.⁸³ O vyvrácení stávajícího vědění bude řeč dále. Popper kladl důraz na kritické myšlení v oblasti vědy, neboť právě to je podstatou racionality a jen díky němu jsme schopni předložené teorie falzifikovat a nahradit je jinými a vyspělejšími. Absence kritického myšlení, respektive absence falzifikovatelných myšlenek, je terčem Popperovy kritiky například u teorie marxismu nebo teorie psychoanalýzy.⁸⁴ Z Popperova stanoviska kritického racionalismu je možné vyvodit tezi, která předkládá jako jediný možný výsledek vědecké práce provizorní, hypotetické výsledky, dále vystavené empirickému testování. To zároveň ponechává prostor pro revizi dokonce i samotného metodologického nároku kritického racionalismu.⁸⁵

⁸¹ BALLESTREM, Karl a OTTMANN, Hennig. *Politická filosofie 20. století*, s. 249.

⁸² DEMJANČUK, Nikolaj. *Filosofie a vědecké myšlení: proměna obrazu vědy v analytické tradici*. s. 127-128.

⁸³ PARUSNIKOVÁ, Zuzana. *Kritický racionalismus a jeho vyústění*, s. 4.

⁸⁴ THORNTON, Stephen. *Karl Popper*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. [online]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/popper/>.

⁸⁵ DOLEČEK, Pavel. *Karl Popper a sepětí vědecké metodologie a demokracie*. s. 466.

2.3 Kritika indukce

Pro Poppera je základním přístupem dedukce, a to specifická. Využívá totiž negativní princip, jinými slovy využívá své určení vymezením vůči ostatním konceptům. Dedukce je také podstatná pro přezkoumávání stanovených hypotéz.⁸⁶ Jak je již zmíněno výše, jedním z hlavních bodů Popperovy kritiky byl problém indukce. Popper se ostatně i ve svém spisu *Logika vědeckého bádání* jako prvnímú věnuje právě problému indukce. Jeho hlavním argumentem proti používání indukce je teoretická zatíženost všech pozorování a předpoklad toho, že neexistují čistá smyslová data, neboť se v každém člověku již nachází nějaká teorie ohledně vnějšího světa. Zároveň podle Poppera není možné vyvodit jistotu o budoucím dění z dění minulého.⁸⁷

„Z logického hlediska není zdaleka jasné, zda máme právo odvozovat universální tvrzení z tvrzení singulárních, jakkoli početných; neboť jakýkoli takto získaný závěr se vždy může ukázat být nepravdivý: bez ohledu na to, kolik případů bílých labutí jsme pozorovali, neospravedlňuje to závěr, že všechny labutě jsou bílé.“⁸⁸

Popper tvrdí, že ve vědě není možné postupovat metodou indukce, neboť se na jejím základě nikdy nedobereme univerzálně platné vědecké teorie. Pomocí indukce se můžeme dobrat pouze pravděpodobných, nikoli však pravdivých výsledků. Ze singulárních tvrzení totiž není možné vyvodit univerzální platné tvrzení – tímto se Popper staví proti myšlenkám logického pozitivismu, jehož vědeckou metodou je verifikace⁸⁹ a který při tvorbě vědeckých teorií vychází právě z metody indukce. Proto na problém demarkace Popper reaguje pomocí metody falzifikace. Při odlišování vědeckých a nevědeckých teorií se nemáme zaměřovat na snahu o verifikaci, tedy o její potvrzení, ale naopak se jí musíme snažit vyvrátit. Tento proces je daleko efektivnější, neboť je možné na základě pouhého jednoho tvrzení vyvodit neplatnost vědecké teorie a vyhýbá se i problému indukce.⁹⁰

⁸⁶ STULÍK, Ondřej. *Liberální demokracie (ne)rozumu*. s. 83-85.

⁸⁷ POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 50-51.

⁸⁸ POPPER, Karl. *Logika vědeckého bádání*, s. 3-4.

⁸⁹ Verifikaci jako metodu demarkace popisuje například Carnap: „Předtím jsme uvážili, že smysl věty tkví v metodě její verifikace.“ Viz: CARNAP, Rudolf. *Překonání metafyziky logickou analýzou jazyka*, s. 638.

⁹⁰ POPPER, Karl. *Logika vědeckého zkoumání*. s. 10-21.

Indukci Popper definuje například jako „*odvození teorií ze singulárních tvrzení, která jsou 'verifikována zkušeností' (ať už to znamená cokoli)*“.⁹¹ Podle Poppera je indukce výsledkem objevení hranice empirismu. Bez indukce by nebylo možné obhájit platnost vědeckých zákonů. Svou roli v tomto problému také sehrává již zmíněný psychologismus, ve smyslu subjektivní zkušenosti o opakovaném spojení dvou jevů. To, že člověk ze zkušenosti vycházejícího Slunce, jež vidí každé ráno, očekává další den stejný jev, však není možné jakkoli logicky odvodit. Věda se zkrátka nemůže opírat o fakta, které stojí na základě psychologismů.⁹²

Popper ve své filozoficko-vědní koncepci odmítá několik fenoménů, nejen, logického pozitivismu. Je však důležité zmínit, že ať se jedná o verifikaci, psychologismus, nebo indukci, jejich trvalé odmítnutí by pro Poppera nutně znamenalo oslabení explanační síly jeho vlastní teorie. Jako kritický racionalista totiž požaduje předkládat všechny závěry jen dočasně, tedy ne definitivně, a jejich odmítnutím by se sám dostal do oblasti dogmatismu.⁹³

2.4 Falzifikace jako demarkační kritérium

„Problém nalezení kritéria, které by nám dovolovalo rozlišovat mezi empirickou vědou na jedné straně a matematikou a logikou jakož i 'metafysickými' systémy na straně druhé, nazývám problémem demarkace.“⁹⁴

Popper se stejně jako logičtí pozitivisté věnoval myšlence demarkace teorií vědeckých od nevědeckých, jeho postup byl však odlišný. Podle svých vlastních slov ho v této myšlence ovlivnil Albert Einstein, jehož přístup k vlastním teoriím Poppera inspiroval k vytvoření metody falzifikace namísto do té doby dominantní metody verifikace při odlišování vědy a metafyziky.⁹⁵ Einstein sám totiž k svým teoriím přistupoval jako k hypotézám, jež budou platné pouze po tu dobu, než se najde jiná, lepší,

⁹¹ POPPER, Karl. *Logika vědeckého bádání*, s. 19.

⁹² PARUSNIKOVÁ, Zuzana. *Rozum, kritika, otevřenost*, s. 34-35.

⁹³ PAITLOVÁ, Jitka. *Kritický racionalismus H. Alberta a K. Poppera*, s. 147-148.

⁹⁴ POPPER, Karl. *Logika vědeckého zkoumání*. s. 11.

⁹⁵ Za pseudovědu považuje např. marxistickou teorii, nebo psychoanalýzu, jež nelze podrobit falzifikaci. Za vědeckou teorii pak považuje např. zmíněnou teorii Einsteinovu. Viz. POPPER, Karl. *Věčné hledání*, s. 38.

teorie, která jeho vlastní teorii vyvrátí. I jeho teorie nahradila teorii Newtonovu, jež byla do té doby považována za nepřekonatelnou.⁹⁶

Podobným způsobem uvažoval i Popper, který svou teorii demarkace vědy od pseudovědy pomocí falzifikace staví na vyvrácení teorií a možnosti podrobit teorii pokusu o vyvrácení. „*Vtip je v tom, že kdykoli předložíme řešení nějakého problému, měli bychom se co nejušlostněji pokoušet toto řešení vyvrátit.*“⁹⁷ Na Poppera zapůsobil rozdíl, který spatřil mezi teoriemi Marxe, Freuda nebo Adlera, a na druhé straně kladenou Einsteinovou obecnou teorií relativity. První zmíněné byly předloženy s jistotou, že jsou vše-vysvětlující a jejich vyvrácení je téměř nemožné, neboť byly vystavěny na minulých zkušenostech, které měly vysvětlit a předurčovat to, co se stane. Na druhé straně Einsteinova teorie byla předložena jako určitá předpověď bez minulých zkušeností a důkazů a sám Einstein byl připraven svou teorii odmítnout, pokud by se našli důkazy, které ji popřou. Zatímco první zmíněné teorie není možné podrobit falzifikaci, u druhé teorie tato možnost je.⁹⁸ Podle Poppera je totiž teorie, kterou není možné vyvrátit pomocí empirického testování, nevědecká. Každá teorie, kterou přijmeme za vědeckou, je přijata jen dočasně, tedy do doby, kdy se najde jiná, lepší teorie.

Protože Popper odmítá indukci, odmítá tím i metodu verifikace, která je založena právě na indukci. „[...] *že můj důvod pro odmítnutí induktivní logiky je přesně ten, že neposkytuje vhodný rozlišovací znak empirické, ne-metafyzické povahy teoretického systému; jinými slovy, že neposkytuje vhodné 'demarkační kritérium'.*“⁹⁹ Jako demarkační kritérium proto předkládá metodu falzifikace, která je v podstatě opačná. Podle Poppera je stanovení správného demarkačního kritéria klíčové pro vyřešení vědeckých problémů. Ostatně se jím zabýval už sám Kant. Na rozdíl od logického pozitivismu se Popper nezabývá smysluplností vět a tvrzení,¹⁰⁰ nýbrž jejich vědeckostí. Falzifikace je efektivnější metodou proto, že pouhý jeden fakt odporující hypotéze je důvodem k jejímu

⁹⁶ HACOEN, Malachi Haim. *Karl Popper - The Formative Years 1902- 1945*, s. 96- 97.

⁹⁷ POPPER, Karl. *Logika vědeckého zkoumání*. s. XVII.

⁹⁸ MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 12. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

⁹⁹ POPPER, Karl. *Logika vědeckého bádání*, s. 11.

¹⁰⁰ Popper kritizuje pozitivistické pojetí pojmu *smyslu-prázdný* jako záměrné maskování problémů, které nechtějí chápat jako vědecké. „*Stačí abyste fixovali hodně úzký smysl slova 'smysl', a brzy dokážete o každé nepohodlné otázce říci, že nejste s to v ní odhalit nějaký smysl.*“ POPPER, Karl. *Logika vědeckého bádání*, s. 31.

odmítnutí, zatímco pro potvrzení hypotézy musíme předkládat mnoho důkazů a nikdy si nebudeme jisti, že se nenajde jeden, který ji vyvrátí. Logičtí pozitivisté se tak mohou dobrat maximálně pravděpodobnosti nikdy však jistoty.¹⁰¹

Pro pozitivisty je důležité, aby na konci jejich testování bylo smysluplné tvrzení, u kterého je možné rozhodnout o pravdivosti nebo nepravdivosti, a to s konečnou platností. Pouze ty výroky, které jsou ověřitelné jsou smysluplné a můžou být přijaté jako vědecké.¹⁰² Pokud však vyloučíme indukci, není tento způsob demarkace možný. „*Teorie tudíž nejsou nikdy empiricky verifikovatelné.*“¹⁰³ Je tedy potřeba připustit i takové tvrzení, která nebudou empiricky verifikovatelná a za kritérium demarkace přijmout falzifikovatelnost. Popper říká: „*empirický vědecký systém musí dovolovat své vyvrácení zkušeností.*“¹⁰⁴

Popper předkládá tři požadavky, které musí empirický teoretický systém splňovat. Za prvé musí být syntetický, tedy představovat „*možný svět*“; za druhé musí splňovat kritérium demarkace, tedy nebyť metafyzický a prezentovat „*svět možné zkušenosti*“; a za třetí to musí být systém, který „*representuje náš svět zkušenosti*“. Tento systém se však musí odlišovat od ostatních hlavně tím, že byl podroben testování a byla na něj tedy aplikována Popperova deduktivní metoda.¹⁰⁵ Vědecký experiment, testování, slouží pozitivistům k potvrzení dané hypotézy, avšak podle Poppera je využíváno opakované testování hypotézy k jejímu vyvrácení, tedy k falzifikaci.¹⁰⁶ „*Jinými slovy: od vědeckého systému nebudu požadovat, aby byl vyčlenitelný jednou provždy v pozitivním smyslu; budu však vyžadovat, aby jeho logická forma byla taková, že může být vyčleněn pomocí empirických testů v negativním smyslu: empirický vědecký systém musí dovolovat své vyvrácení zkušeností.*“¹⁰⁷

¹⁰¹ PARUSNIKOVÁ, Zuzana. *Kritický racionalismus a jeho vyústění*, s. 13.

¹⁰² Právě tento problém označuje Popper za největší – mnoho vědeckých výroků totiž podle něj ověřit nelze, a stávají se tak bezsmyslnými a tím pádem nevědeckými. Například metafyzické teze, jako je atomismus, mohou být přeměněny na falzifikovatelné vědecké teorie a mohou hrát ve vývoji vědecké činnosti zásadní roli. Viz: MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 15. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

¹⁰³ POPPER, Karl. *Logika vědeckého bádání*, s. 19.

¹⁰⁴ POPPER, Karl. *Logika vědeckého bádání*, s. 20.

¹⁰⁵ POPPER, Karl. *Logika vědeckého bádání*, s. 18.

¹⁰⁶ Experimenty slouží tedy ke kritice hypotéz, a proto Popper charakterizuje svůj přístup jako kritický racionalismus. Viz: FAJKUS, Břetislav. *Současná filosofie a metodologie vědy*, s. 40.

¹⁰⁷ POPPER, Karl. *Logika vědeckého bádání*, s. 20.

Hlavním nástrojem vědy by tedy měla být *hypoteticko-deduktivní* metoda. Falzifikace je podle Poppera prostředek nutný k překonání předchozí dočasně přijaté hypotézy. Jak má tedy podle Poppera věda postupovat při tvorbě teorií a jejich následného přijetí jakožto vědecké? Na počátku je formulace falzifikovatelné hypotézy, ze které vědci odvozují empiricky testovatelné důsledky. Tyto důsledky jsou dále srovnávány s fakty pozorování a usiluje se pomocí nové hypotézy o vyvrácení hypotézy staré. Pokud se vědcům podaří hypotézu vyvrátit, pokračuje se stanovením nové falzifikovatelné hypotézy a proces falzifikace se opakuje. Pokud je hypotéza označena za vědeckou, děje se tak pouze do doby, dokud není falzifikována, tedy vyvrácena, novou vyspělejší hypotézou, nikdy však s trvalou platností.¹⁰⁸ Samotná formulace hypotéz se podle Poppera neřídí žádnými logickými pravidly.

Vědci podle Poppera začínají nikoli pozorováním, ale stanovením problému. Vývoj vědy spočívá v přechodu od jedné hypotézy ke druhé. Můžeme hovořit o jakémisi evolučním vývoji, neboť nová hypotéza je vždy adaptovanější a dokonalejší verzí hypotézy předešlé.¹⁰⁹ Pokud mají vědci v daný čas k dispozici dvě hypotézy, které by mohly být přijaty za vědecké, výběr rozhodne *vyšší stupeň koroborace*, tedy přijata bude ta hypotéza, která odolala více pokusům o vyvrácení. Koroborace je pouze ukazatel stability hypotézy během testování, ani po odolání mnoha pokusů o falzifikaci bez úspěchu není hypotéza přijata trvale, nýbrž pouze do chvíle svého vyvrácení.¹¹⁰ „*Dokud teorie vydrží podrobné a přísné testy a není překonána jinou teorií v průběhu vědeckého pokroku, můžeme říci, že se 'osvědčila' anebo že je 'koroborována' minulou zkušeností.*“¹¹¹

Důvodem k nepřijímání teorií s trvalou platností je podle Poppera falibilismus, tedy předpoklad principiální omylnosti rozumu. Lidský rozum je totiž podle něj náchylný k chybování a nikdy tak nemůže dospět k jistým a na trvalo platným a pravdivým poznatkům. I proto by se jednotlivé poznatky měly převádět na co možná nejjednodušší,

¹⁰⁸ FAJKUS, Břetislav. *Současná filosofie a metodologie vědy*, s. 39-42.

¹⁰⁹ THORNTON, Stephen. *Karl Popper*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. [online]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/popper/>.

¹¹⁰ PARUSNIKOVA, Zuzana. *Rozum, kritika, otevřenost*, s. 63-64.

¹¹¹ POPPER, Karl. *Logika vědeckého bádání*, s. 10-11.

a ty podrobovat důslednému kriticismu. Jen tímto způsobem jsme pak schopni dojít k odstranění většiny chyb, i těch teprve vznikajících.¹¹²

Pseudovědecká hypotéza se od vědecké liší buď tím, že není falzifikovatelná, nebo tím, že se falzifikaci vzpírá pomocí přijímání dalších modifikací, které hypotéze pomáhají vysvětlovat případné problémy. Popper si je vědom existence teorií, o kterých je od začátku testování známo, že budou odolávat jakémukoli pokusu o vyvrácení. Těmi jsou marxismus, freudismus a darwinovská evoluce.¹¹³ Marxismus je nevědeckou teorií hlavně proto, že je slučitelná se všemi empirickými pozorováními, jelikož byla upravena, aby vyhovovala těmto pozorováním. V případě psychoanalytických teorií jde pak o to, že jsou zkrátka v souladu se všemi možnými pozorováními. Pro Poppera však tvrzení, že teorie je nevědecká, nemusí nutně mít za to, že je bezvýznamná, protože někdy se stává, že teorie, která je označena za nevědeckou (nebyla falzifikována) v daném čase může být falzifikována (a stát se tak vědeckou), s vývojem technologie nebo s dalším zdokonalením teorie.¹¹⁴

¹¹² BALLESTREM, Karl a OTTMANN, Hennig. *Politická filosofie 20. století*, s. 249.

¹¹³ FAJKUS, Břetislav. *Současná filosofie a metodologie vědy*, s. 42-43.

¹¹⁴ THORNTON, Stephen. *Karl Popper*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. [online]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/popper/>.

3 Spis Otevřená společnost a její nepřátelé

„Má kniha je obhajobou demokracie a byla napsána v době, kdy demokracie neměla mnoho přesvědčených stoupenců: téměř každý, kdo tehdy psal nebo s kým jsem měl příležitost mluvit, prorokoval brzký konec demokracie a vítězství pravicového nebo levicového fašismu; kdekdo mluvil o vnitřní slabosti demokracie. Výrazem 'otevřená společnost' neoznačuji ani tak státní nebo vládní formu, jako spíše způsob lidského soužití, ve kterém jsou důležitými hodnotami individuální svoboda, nenásilí, ochrana menšin a ochrana slabých.“¹¹⁵

Ačkoli se může na první pohled zdát, že se Popper sepsáním spisu *Otevřená společnost*, ale předtím již i *Bída historicismu*, zcela odklání od své filozoficko-vědní koncepce, opak je pravdou. Jednostranné chápání Poppera jen jako filozofa vědy, nebo naopak jen jako teoretika společenských věd se sice objevuje¹¹⁶, ale není zcela správné.¹¹⁷ Spis *Otevřená společnost a její nepřátelé* je spis, ve kterém Popper podrobuje ostré kritice totalitní režimy založené na historicistických principech. Tento spis vznikl v době, kdy byl Popper v emigraci na Novém Zélandu. Tehdy měl jakýsi odstup od dění v Evropě během druhé světové války, které mu však zároveň dalo podnět k sepsání jeho myšlenek.¹¹⁸ Popper po emigraci na Nový Zéland začal pracovat na článcích, kterými hodlal vyvrátit hlavní pilíře marxismu. Těmi jsou dialektika a teorie dějin. Článek „*What Is Dialectic*“ také vychází v roce 1940 ve filozofickém časopisu *Mind*. Ze zamýšleného druhého článku, „*The Poverty of Historicism*“ nakonec vznikl spis *Bída Historicismu* a také *Otevřená společnost*. Sám Popper vnímal zformulování svých myšlenek jako

¹¹⁵ POPPER, Karl a LORENZ, Konrad. *Budoucnost je otevřená*, s. 119-120.

¹¹⁶ Například v Německu byly citovány spíše Popperovy myšlenky společenské teorie, avšak anglicky mluvícími zeměmi rezonovaly spíše jeho myšlenky filozoficko-vědní. Popper sám se však po skončení druhé světové války věnoval hlavně filozofii vědy, s výjimkou *Bídy historicismu*, a diskuzím o společnosti se věnoval až mnohem později. Viz. PARUSNIKOVÁ, Zuzana. *Otevřená společnost – otevřené myšlení*, s. 65.

¹¹⁷ PARUSNIKOVÁ, Zuzana. *Otevřená společnost – otevřené myšlení*, s. 65.

¹¹⁸ To, že Popper na tomto spisu pracoval s přestávkami je známé nejen z jeho autobiografie. Například podle Josefa Mourala pracoval Popper na tomto spisu ve dvou fázích s odstupem přibližně dvou let. Plně se mu začal věnovat až v roce 1940, kdy došlo k porážce Francie. V té době byl již spis rozdělený na dva zmíněné, tedy *Bídu historicismu* a *Otevřenou společnost*. Díky tomuto postupu a mnohému přepisování je možné v práci rozeznat jednotlivé vrstvy. Viz: MOURAL, Josef. *Otevřená společnost: geneze a kontext*, s. 9.

válečné úsilí, jako nástroj ke zvrácení dalšího postupu Hitlerovy armády a také japonských vojsk směrem k Novému Zélandu.¹¹⁹

Spis *Otevřená společnost* je rozdělen do dvou svazků s velkým množstvím poznámek. Popper se zde věnuje hlavně kritice myšlenek marxismu, ale ještě před tím představuje kořeny marxismu na základě podrobné kritiky koncepcí Platóna a Hegela. Protože se dále budu věnovat hlavním rysům kritického racionalismu v tomto spisu, ráda bych nejprve celý spis představila. Je však potřeba spis *Otevřená společnost* zmínit i v souvislosti se spisem *Bída historicismu*, neboť, jak jsem již zmiňovala, spisy vznikaly paralelně a *Otevřená společnost* měla být původně jen doplňkem *Bídy historicismu*.

Ve spisu *Otevřená společnost* Popper ukázal, že aplikovat metodologii přírodních věd na vědy společenské není možné, neboť takový přístup vede k holistickému myšlení. Společnost však není jeden neměnný celek, ze kterého by bylo možné odvodit zákonitosti vývoje, neboť je tvořena jednotlivci, jejichž jednání ovlivňuje vývoj společnosti. Dějiny se podle Poppera nikdy neodehrávají směrem k nějakému cíli, který by bylo možné předpovídat – slovy Poppera – prorokovat.¹²⁰

Za svou kritiku koncepcí zmíněných myslitelů se Popper sám často stal terčem kritiky. Například Ehud Sprinzak Popperovi vytkl nepochopení Platónových a Hegelových myšlenek v mnoha bodech. Avšak nejen to. Vytýká mu také to, že do koncepcí těchto myslitelů vkládá fakta dvacátého století, jež tito myslitelé nemohli předpokládat, a tím pádem za ně ani nést odpovědnost. Podle Sprinzaka se také Popper sám odvažuje použít intelektuální totalitarismus, který kritizoval u Karla Mannheima.¹²¹ Mnoho autorů ho však za jeho práci obdivuje. Například Ian Jarvie hovoří o Popperově spisu *Otevřená společnost* jako o skvělé knize, která nechává vyniknout kontrastu otevřené a uzavřené společnosti a umožňuje těmto dvěma způsobům společenské organizace vstoupit do vzájemné diskuze.¹²²

¹¹⁹ MOURAL, Josef. *Popper a Stránský o interpretaci Platóna*, s. 33.

¹²⁰ ŽÁK, Václav. *Historická podmíněnost otevřené společnosti*. s. 97.

¹²¹ SPRINZAK, Ehud. *The revolt against the Open society*, s. 193.

¹²² JARVIE, Ian, *Popper's Ideal types: Open and Closed, Abstract and Concrete Societies*, s. 72-73.

3.1 Kritika historicismu

„[...] je v silách jakékoli sociální vědy činit tak dalekosáhlá historická proroctví? Můžeme očekávat, že se nám dostane něčeho více než nezodpovědné věštby, když se někoho zeptáme, co má pro lidstvo uchystáno budoucnost?“¹²³

Je potřeba zmínit hlavní myšlenky spisu *Bída historicismu*,¹²⁴ které jsou dále rozebírány ve spisu *Otevřená společnost*. Spis *Bída historicismu* je aplikací metodologie přírodních věd, kterou Popper představil ve spisu *Logika vědeckého bádání*, na metodologii sociálních věd.¹²⁵ V tomto spisu Popper nejprve přesně definuje, co je to historicismus a jak se projevuje v přemýšlení o následujícím průběhu dějin. V pomyslné druhé části spisu striktně historicismus odmítá a podkládá to důkazy. Kritika je směřována hlavně na přesvědčení, které tvoří základní argument tzv. *historicismu*, tedy že v dějinách a politickém dění by bylo možné nalézt zákonitosti, jež by determinovaly jejich průběh, a na základě jejich znalosti by bylo možné předvídat budoucí průběh dějin.¹²⁶ Popper sice aplikuje metodu přírodních věd na vědy sociální, což může budít dojem, že je považuje za jednotné, avšak ze sociálních věd Popper vyřazuje (nepovažuje za vědecké) psychologismus a historicismus.¹²⁷

Historicismus sehrál svou roli ve vývoji jednotlivých propagand a politických změn ve společnosti, a byl podle Poppera kořenem každého totalitního režimu, který podle něj nešlo eticky obhájit. Byl metodou slabou, a hlavně logicky chybnou.¹²⁸ Popper jako jednu z podmínek toho, aby společnost byla opravdu společností otevřenou, předkládá to, že nebude uznávat myšlenku historicismu. Nebude tedy věřit v objektivní zákonitosti historického vývoje a možnost vědeckého předvídání budoucnosti. Víru v tuto myšlenku Popper nachází právě u myslitelů, kteří jsou uvedeni ve spisu *Otevřená společnost*, tedy Platóna, Hegela a Marxe. Ve spisu *Otevřená společnost* představuje Popper dva druhy historicistických teorií. Na jedné straně Platónovu pesimistickou teorii,

¹²³ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 15.

¹²⁴ Je potřeba upozornit na to, že název spisu *Bída historicismu* je odkazem na spis, který nese název *Bída filosofie* a jejímž autorem je Karl Marx. Viz. POPPER, Karl. *Bída historicismu*, s. 10.

¹²⁵ HACOHEM, Malachi Haim. *Karl Popper - The Formative Years 1902- 1945*, s. 353.

¹²⁶ BALLESTREM, Karl a OTTMANN, Hennig. *Politická filosofie 20. století*, s. 251.

¹²⁷ STULÍK, Ondřej. *Liberální demokracie (ne)rozumu*, s. 95.

¹²⁸ MUSIL, Jiří. *Který druh historicismu kritizoval Karl Popper?*, s. 31.

kteřá vykládá vývoj od ideálního stavu směrem k úplné degradaci. Na druhé straně pak teorii optimistickou, která stojí ve středu filozofické koncepce Hegela a Marxe a která předpokládá vývoj postupující k absolutní dokonalosti. Zatímco Platón se snaží neúprosný vývoj zastavit, aby nedocházelo k ještě větší zkaženosti, Hegel a Marx vývoji nebrání.

Celkově víru v myšlenky historicismu vnímá Popper jako nebezpečnou pro společnost a požaduje jejich odstranění pro vznik otevřené společnosti. „*Můj postoj k historicismu je upřímně nepřátelský následkem mého přesvědčení, že historicismus je nejen nesmysl, ale také nebezpečný.*“¹²⁹ Historicismus, tak jak ho pojmají zmínění myslitelé, tedy jako víra v neúprosný vývoj dějin, v sobě skrývá jedno velké nebezpečí. Jakýkoli čin a jakékoli rozhodnutí vládnoucí třídy, často podporující násilí, je možné omluvit jakožto potřebné k překonání dalšího období vývoje (Hegel, Marx), nebo naopak potřebné k zastavení vývoje (Platón).

Popper ve spisu *Bída historicismu* rozděluje historicistické postoje do dvou skupin podle pohledu na metody společenských a přírodních věd na *anti-naturalistické* jakožto ty, které tvrdí, že metody těchto věd jsou zcela odlišné; a druhé pak *pro-naturalistické*, které zastávají názor, že jsou stejné nebo alespoň podobné.¹³⁰ „*Historicistická učení, která nazývám 'pro-naturalistická', mají s anti-naturalistickými učenými mnoho společného. O obou platí, že je ovlivnilo holistické myšlení a že vyrůstají z nepochopení přírodovědeckých metod.*“¹³¹ Oba tyto postoje požadují, aby byly společenské vědy založené na historicismu, a proto je Popper ve svém spisu *Bída historicismu* oba kritizuje. „*Každá verze historicismu vyjadřuje pocit, že nás do budoucnosti ženou nevyhnutelné síly.*“¹³² *Anti-naturalistický* postoj tvrdí, že sociální svět je proměnlivý a je v něm složité rozeznat pozorovatele od pozorovaného. Je tedy zcela odlišný od vědecké oblasti, například fyziky.

¹²⁹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 45.

¹³⁰ MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 25. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

¹³¹ POPPER, Karl. *Bída historicismu*, s. 86.

¹³² POPPER, Karl, *Bída historicismu*, s. 127.

Podle Poppera je také nemožné na sociální vědy aplikovat holistické metody. To totiž podle něj vede k nemožnosti dosáhnout v sociálních vědách objektivitu a může vést až k extrémnímu relativismu. *Pro-naturalistický* postoj klade důraz na makrosociální historické zákony. Podle Poppera také zastánci tohoto postoje požadují, aby se historie stala základem sociologie, čímž by se sociologie stala teoretickou historií. Závažným prvkem historicismu v tomto pojetí je hlavně důraz na omezené schopnosti lidských jedinců, kteří mohou na dějiny působit jedině tehdy, když jestliže jejich činy odpovídají dějinným zákonům. To je stanovisko například Marxovo.¹³³

3.2 Otevřená společnost

*„Jestliže však chceme zůstat lidmi, pak máme pouze jednu cestu, cestu do otevřené společnosti. Musíme jít dál do neznáma, nejistoty a nebezpečí, a s veškerým svým omezeným rozumem usilovat jak o bezpečí, tak o svobodu.“*¹³⁴

Základním problémem lidstva je podle Poppera přechod od uzavřeného, kmenového, způsobu života do otevřené společnosti a jejího způsobu života. V uzavřené společnosti existuje jen jeden pohled na svět, jeden soubor hodnot a jeden základní způsob života, kterému dominuje dogma a tabu. Naproti tomu otevřená společnost toleruje rozmanitost názorů, hodnot a způsobů života. Důležité také je chápání rozumu jako podstatné součásti otevřené společnosti.¹³⁵ Popperův kolega a německý sociolog *Ralf Dahrendorf* otevřenou společnost definoval takto: *„Otevřené společnosti jsou ty společnosti, které dovolují pokus a omyl. To je nejjednodušší definice pojmu.“*¹³⁶ Podle Poppera se první pokus o vytvoření otevřené společnosti objevil již v antickém Řecku. Společnost, která se o to zasloužila, nazývá Popper velkou generací. Osobnostmi této velké generace byli teoretik Protágoras, státník Periklés a mučedník Sókratés. Periklés, jako zakladatel athénské demokracie, se stal terčem Sókratovy kritiky. Tato kritika byla však spíše přátelská, nebyla tedy předkládána se záměrem demokracii zničit, ale byla

¹³³ MUSIL, Jiří. *Který druh historicismu kritizoval Karl Popper?*, s. 29-31.

¹³⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 204.

¹³⁵ MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 18. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

¹³⁶ DAHRENDORF, Ralf. *K definici otevřené společnosti*, [online]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/o/otevrena-spolecnost/k-definici-otevrene-spolecnosti.html>.

přesně tím, co Popper pro fungování otevřené společnosti požaduje. Proti tomuto způsobu otevřené kritiky Popper staví kritiky demokracie Platóna, Hegela a Marxe.¹³⁷

Jen v otevřené společnosti lze dospět k pokroku ve vědě a může se v ní rozvinout individuální svoboda, spravedlnost a hlavně demokracie. K pokroku však dochází pouze falzifikací našich hypotéz, nemůžeme si být ničím jisti. Je proto důležité, a od otevřené společnosti požadované, aby byla možná falzifikace hypotéz bez omezování dogmaty nebo například majetkovými zájmy vědecké obce. Nevíme jistě jak má vypadat naše společnost, ale můžeme předkládat návrhy, jak ji můžeme dosáhnout. Pokud však žijeme v otevřené společnosti, máme možnost o těchto návrzích diskutovat a předkládat nové, neboť právě to je jedním z ukazatelů otevřené společnosti.¹³⁸ Pro politiku, stejně jako pro vědu, platí nutnost poznání svých vlastních hranic. I politika tedy potřebuje správné mechanismy, které zajistí její správné fungování. Věda je v Popperově pojetí zbavena zastřešujícího cíle a také požadavků na definitivní řešení problémů. Stejným způsobem by tedy měla fungovat i demokracie.¹³⁹

Přechod z kmenové, uzavřené, společnosti k otevřené si však žádá odpovědnost každého jedince, neboť ta již neleží na kmenové společnosti. Mnozí jedinci však nedokážou převzít odpovědnost za sebe a své bezpečí a touží opět po společnosti uzavřené, ve které tyto jistoty přináší nevědomost.¹⁴⁰ Kdo se však spolehne na svůj rozum a začne používat kritické myšlení, přijme odpovědnost za pomoc pokroku a zpět do uzavřené společnosti se již nevrátí.¹⁴¹ Podle Poppera jsou myslitelé, kteří cílí na slabé jedince neschopné přijmout za sebe odpovědnost, a nabízí jim falešné jistoty a bezpečí právě Platón, Aristoteles, Hegel nebo Marx. Tito zmínění myslitelé jsou zastánci právě historicismu, který Popper přesně vymezil. Zastávají tedy názor, že historie se vyvíjí podle vzoru, podle určitého souboru zákonů vývoje. Platón je podle Poppera zastáncem

¹³⁷ GERMINO, Dante. *Preliminary Reflections on The Open Society*, s. 13-18.

¹³⁸ DAHRENDORF, Ralf. *K definici otevřené společnosti*, [online]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/o/otevrena-spolecnost/k-definici-otevrene-spolecnosti.html>.

¹³⁹ DOLEČEK, Pavel. *Karl Popper a sepětí vědecké metodologie a demokracie*, s. 447.

¹⁴⁰ MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 18. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

¹⁴¹ DAHRENDORF, Ralf. *K definici otevřené společnosti*, [online]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/o/otevrena-spolecnost/k-definici-otevrene-spolecnosti.html>.

toho, že jakákoli změna vede k rozpadu a je potřeba změnám zamezit a vývoj zastavit. Marx naopak v historickém vývoji vidí pozitivní konec ve vyústění v socialismus a svobodu.¹⁴²

Podle Poppera se veškeré společenské problémy minulosti projeví díky uchopení prostřednictvím historicismu. Vždy byla prosazována nadřazenost jednotlivce, či skupiny a zároveň učení o vyvoleném národu, například rasismus a fašismus, nebo marxistická filozofie dějin.¹⁴³ Mohlo by se zdát, že pro Poppera je nejsprávnější politickou formou vlády v otevřené společnosti demokracie. Je však ještě potřeba přesně stanovit o jakou formu demokracie se jedná, neboť klasické formy demokracie mohou být podle Poppera dokonce nebezpečné a nejedná se podle něj ve skutečnosti o vládu lidu, ale může se z ní stát vláda tyranská. Výhodnou roli má demokracie hlavně ve vztahu vládnoucí vrstvy a obyvatel, neboť právě v demokracii mají obyvatelé dané země možnost vládu svrhnout volbami, tedy ne krvavě, zatímco v nedemokratické společnosti je taková možnost pouze prostřednictvím, často krvavé, revoluce. V demokracii tedy existuje možnost jakéhosi lidového soudu. Tato možnost sesadit vládu¹⁴⁴ je pro Poppera důležitější a základnější vlastností demokracie než možnost svou vládu volit.¹⁴⁵

„Možnost sesadit vládu bez střelení je na demokracii to nejdůležitější. Všechno ostatní závisí na občanech, na demokratech. Demokracie nemůže být lepší než demokraté. Na zlepšování musí pracovat sami demokraté, to je rozhodující. Je nesmysl stěžovat si na demokracii. Odpovědí na takovou stížnost je: Co jsi udělal, abys demokracii zlepšil?“¹⁴⁶

Pojem otevřené společnosti bychom však neměli chápat ve spojení s jednou určitou formou státního nebo společenského zřízení. Pro Poppera bylo nejdůležitějším prvkem střídání vlád bez násilí a chápal tímto demokracii v úzkém slova smyslu. V širším slova smyslu se však ukazuje relevantní myšlenka pluralismu, neboť neexistuje jen jedna institucionální forma, která zastřešuje realitu společnosti. Je tedy důležité zachovat

¹⁴² MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 18-19. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

¹⁴³ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 22-23.

¹⁴⁴ Jako protiklad představuje Popper druhý typ režimů: „Ve druhém typu režimu se ovládnutí vlády nemohou zbavit jinak než úspěšnou revolucí – ve většině případů to znamená, že se ji nemohou zbavit vůbec.“ Tento typ Popper nazývá tyranii. Viz. POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 131.

¹⁴⁵ NOVÁK, Miroslav. *Popper a Schumpeter: Dvě neklasické teorie demokracie*, s. 57-59.

¹⁴⁶ POPPER, Karl a LORENZ, Konrad. *Budoucnost je otevřená*, s. 97.

metodu pokusu a omylu a možnost změny bez násilí.¹⁴⁷ Otevřená společnost nemá jen jednu možnost a jeden směr, kterým se vydat, má jich mnoho.¹⁴⁸

Instituce ve společnosti jsou důležité z důvodu zajištění svobody jedinců. Popper aplikuje racionalitu, kterou požaduje od vědeckých institucí, na instituce společenské. Společenské instituce mají podle Poppera zastávat postoj nezávislých, kritických a hodnotících pravidel, nebo zákonů. Zároveň musí být tyto instituce otevřené kritice ze strany společnosti.¹⁴⁹

Nepřátele otevřené společnosti můžeme ještě rozdělit na dvě skupiny, které ve svém článku představil Ralf Dahrendorf. Jeden je kmenový, který je spojený s tradiční uzavřenou společností, jak je zmíněno výše. Druhý je pak spojen s totalitním státem v moderní společnosti. Druhý zmíněný je však, na rozdíl od prvního, pouhou součástí centrálně řízeného státu, již však ne kmenový vůdce. Podle Dahrendorfa se Popper nechal svést k označování druhého slovníkem prvního. Ale již v době psaní spisu *Otevřená společnost* se společnost potýkala s druhým a otevřená společnost je projektem moderním, nikoli návratu ke starému (ačkoli se oni sami za nositele tradic rádi označovali).¹⁵⁰

Koncept otevřené společnosti je stavěn jako jakýsi ideál, ke kterému je potřeba se co nejvíce přibližovat. V otevřené společnosti je potřeba zajistit dostatečně individuální svobodu. Popper však varuje před tzv. *paradoxem svobody*. Pokud totiž lidé ve společnosti dostanou neomezenou svobodu, paradoxně to povede ke vzniku nesvobody. Silnější jedinci totiž začnou tyranizovat a utlačovat jedince slabší. Proto se i v otevřené společnosti objevuje požadavek omezení svobody zákonem, čímž je zároveň i chráněna. Stát se tak v případě správného fungování dostává do role ochránce individuální svobody. Svoboda také není garantována suverény, nýbrž pluralitou

¹⁴⁷ Toto jsou ony prvky, které ze své koncepce vyloučili ve spisu *Otevřená společnost* kritizovaní Platón, Hegel a Marx.

¹⁴⁸ DAHRENDORF, Ralf. *K definici otevřené společnosti*, [online]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/o/otevrena-spolecnost/k-definici-otevrene-spolecnosti.html>.

¹⁴⁹ JARVIE, Ian. *Popper's Ideal types: Open and Closed, Abstract and Concrete Societies*, s. 76.

¹⁵⁰ DAHRENDORF, Ralf. *K definici otevřené společnosti*, [online]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/o/otevrena-spolecnost/k-definici-otevrene-spolecnosti.html>.

institucí, zákonů, pravidel a konvencí, které jsou přijímány vždy prozatímně, což garantuje prostor pro jejich vylepšování. Pro Poppera je v otevřené společnosti podstatná správná funkce státu. O veškerých řešeních společenských problémů však Popper hovoří na teoretické rovině a nepředkládá žádná praktická řešení. V tomto smyslu tak Popper stanovuje pluralitní demokracii jako jedinou formu státního uspořádání, ve které je možnost kontroly nad vedením státu a není tak umožněno politikům napáchat velké škody.¹⁵¹

Kromě zmíněného paradoxu svobody hovoří Popper ještě o paradoxu tolerance a demokracie. Paradox tolerance je založen na podobném principu jako paradox svobody. Tento paradox se projevil na počátku 21. století. Popper nezakládá své argumenty na kulturním relativismu, naopak se ho, neúspěšně, snažil vyvrátit. Paradox tolerance stojí na předpokladu, že neomezená tolerance se bez snahy o její udržení zvrátí v netoleranci. Třetím paradoxem je paradox demokracie. Neomezená demokracie, tedy demokracie bez jakékoli kontroly, znamená pouze vládu lidu. To je však situace podle Poppera neudržitelná a nutně musí vést k zavedení totalitní nebo autoritářské společnosti.¹⁵²

S myšlenkami týkajícími se svobody souvisí teorie tzv. *protekcionismu*. Každý jedinec ve společnosti požaduje osobní svobodu a zároveň od státu požaduje její ochranu. Aby k ní mohlo dojít, musí se jedinec zároveň zbavit práva útočit na jiné jedince, pokud nechce sám být ohrožen. To sice jeho vlastní svobodu omezí, avšak zároveň ochrání. Tento krok byl často využíván jako argument k dokázání nesvobody v demokratickém státě, což je však podle Poppera nesmysl. Ve státě je potřeba zachovat racionalismus a stát se nemá stát předmětem uctívání. Moc státních úředníků má být podle myšlenky protekcionismu omezena pouze na ochranu svobody občanů státu. Osobní odpovědnost nemůže být v otevřené společnosti nahrazena kmenovými tabu a totalitární nezodpovědností jednotlivce.¹⁵³ „[...] existující demokratické státy, i když mají daleko k dokonalosti, představují z protekcionistického hlediska značný úspěch správného druhu

¹⁵¹ BALLESTREM, Karl a OTTMANN, Hennig. *Politická filosofie 20. století*, s. 255-257.

¹⁵² HAYES, Calvin. Popper, Hayek and the Open Society, s. 74.

¹⁵³ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 117-119.

sociálního inženýrství. [...] inženýrské problémy kontroly mezinárodního zločinu ve skutečnosti nebudou tak obtížné, jakmile k nim přistoupíme upřímně a racionálně.“¹⁵⁴

3.3 Platón

„I když na Platónově filosofii mnohé obdivuji, a to zdaleka ne pouze ty partie, které považuji za sókratovské, není zde mým úkolem připojit další k nesčetným holdům jeho géniu. Jde mi spíše o zničení toho, co je podle mého názoru v jeho filosofii zhoubné. Proto se pokusím o analýzu a kritiku totalitární tendence Platónovy politické filosofie.“¹⁵⁵

Popper se v první části spisu věnuje kritice Platónova idealistického pojetí státního uspořádání. Vzhledem k tomu, že Popper zastává názor, že neexistuje žádná jasně daná představa ideálního státu, tedy ani neexistují žádné predikce, jak by se měl takový stát vyvíjet a kdo by mu měl vládnout, jeho kritika směřuje právě do těchto míst. Platónovým cílem bylo podle Poppera stanovit systém historických období, které ovládá zákon vývoje, tedy usiloval o historicistickou teorii společnosti. Tuto myšlenku později převzali například Rousseau, Comte, Mill, ale hlavně později zmínění Hegel a Marx. Zmínění však na rozdíl od Platóna oslavovali zákon historického pokroku.¹⁵⁶

Platón je podle Poppera výrazně ovlivněn myšlenkami Hérakleita. Právě v době jeho života se začala formovat řecká demokracie vznikající z kmenové aristokracie. V jeho pojetí společenského dění jako neúprosné změny a zákonu údělu se viditelně ukazuje pojetí historicistické. Popper nachází již v Hérakleitově filozofii jasné moderní protidemokratické rysy, mimo jevů historicistických (tedy neúprosné plynutí dějin a zákonu změny), také jakousi nadřazenost vládnoucí vrstvy. To je podle něj celkovou reakcí na ztrátu kontroly nad děním ve společnosti. Veškerá sociální změna je podle Hérakleita a Platóna zkázou, rozkladem, či degenerací.¹⁵⁷ „Jakkoli jsou paralely mezi Platónem a Hérakleitem veliké, zde jsme narazili na jeden důležitý rozdíl: Platón byl

¹⁵⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 120.

¹⁵⁵ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 45.

¹⁵⁶ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 46-51.

¹⁵⁷ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 21-30.

*presvědčen, že zákon historického údělu, zákon rozkladu, lze prolomit mravní vůlí za podpory lidského rozumu.*¹⁵⁸

Podle Poppera byla první společností, která prošla přeměnou z uzavřené, kmenové, do otevřené, právě společnost Athénská v 5. století před naším letopočtem. Popper však tvrdí, že Platón využil Sókrata, podle něj největšího zastávce demokracie a otevřené společnosti tehdejší doby, jako pouhého mluvčího, a tím z něj vytvořil myslitele zastávajícího návrat ke společnosti uzavřené.¹⁵⁹ „...je jisté, že Platón byl přesvědčen jak o všeobecné historické tendenci k úpadku, tak o možnosti zadržet další úpadek v politické oblasti tím, že zadržíme každou politickou změnu.“¹⁶⁰ A proto se podle Poppera Platón snažil prosadit snahu o vytvoření státu, který nebude degenerovat, neboť se nebude nijak měnit. „Stát zbavený zla změny a úpadku je nejlepším, dokonalým státem. Je to stát zlatého věku, v němž nebyla žádná změna. Je to zadržovaný stát.“¹⁶¹ Pro mnohé historici je podle Poppera charakteristické kompenzovat ztrátu kontroly nad stabilitou světa tím, že se upínají na myšlenku neměnného zákona vývoje, který změny ovládá. A stejně tak se do středu Platónovy filozofie dostala teorie idejí, tedy světa dokonalých a neměnných věcí, kterých se změna netýká, a jež jsou obrazem věcí měnících se umístěných v našem světě.¹⁶²

V Platónově koncepci se podle Poppera propojil postoj sociálního inženýrství¹⁶³ a historicismu. Toto propojení se však objevuje nejen u něho, neboť tento přístup je podle Poppera příznačný pro tvůrce utopistických systémů. „Všechny tyto systémy doporučují nějaký typ sociálního inženýrství, neboť k dosažení svých cílů vyžadují přijetí určitých institucionálních prostředků, i když ne vždy zcela realistických. Když však začneme

¹⁵⁸ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 33.

¹⁵⁹ MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 18. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

¹⁶⁰ POPPER, Karl, *Otevřená společnost I.*, s. 33.

¹⁶¹ POPPER, Karl, *Otevřená společnost I.*, s. 34.

¹⁶² POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 33-34.

¹⁶³ Sociální inženýr je člověk, který věří, že je sám pánem svého osudu a může ovlivňovat nebo měnit lidské dějiny. Zastávce historicismu v případě nějakého nového kroku v politickém dění vyžaduje určení budoucího vývoje dějin, zatímco zastávce sociálního inženýrství věří, že vědecký základ politiky má sestávat z věcných informací, jež jsou nezbytné k úpravě sociálních institucí v souladu s našimi cíli. „Jinými slovy, sociální inženýr považuje za vědecký základ politiky něco jako sociální technologii, zatímco historicista považuje za základ politiky vědu o nezměnitelných historických tendencích.“ Viz. POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 35.

uvažovat o těchto cílech, často zjišťujeme, že jsou určeny historicismem.“¹⁶⁴ Platón chce pomocí tohoto uniknout Hérakleitovu plynutí, jež se projevuje v sociální revoluci a dějinném rozkladu, a toho chce dosáhnout pomocí vytvoření státu, který by byl tak dokonalý, že by se vymanil ze všeobecného směřování historického vývoje. A neboť je svět vývojem jen ničen, hledá Platón předlohu pro tento dokonalý stát v dobách minulých.¹⁶⁵

Je potřeba zmínit, že Popperův přístup k Platónovým textům a z nich vycházejícím myšlenkám nezůstává dodnes bez odezvy. Zastánci Platónovy koncepce v mnohém kritizují Popperovy překlady některých částí originálních Platónových spisů, díky nimž tak podle nich Popper Platónovi připisuje myšlenky, které se hodí do jeho koncepce spisu *Otevřená společnost*. Tímto problémem se u nás zabývá například Josef Moural, který ve svém článku zmiňuje další, kteří se touto problematikou zabývali. Těmi jsou například Richard Robinson, Gilbert Ryle, nebo Reginald Hackforth, kteří, společně s Mouralem, Popperovy myšlenky na toto téma oceňují i přes to, že si uvědomují jejich chyby.

Proti nic stojí ti, kteří buď s myšlenkami Poppera polemizují, jako například Gerrit Jacob de Vries; nebo před nimi Platónovy myšlenky brání, jako například John Wild.¹⁶⁶ Na české akademické půdě je jedním z kritiků Popperovy metodologie Jiří Stránský. Ten Poppera kritizuje hlavně za „využívání historických souvislostí jako základního hermeneutického klíče k libovolné filosofii“¹⁶⁷; za to, že nesprávně uchopuje postavu Sókrata¹⁶⁸ jako pouhého tlumočnicka názorů Platónových; nebo za to, že k Platónovým textům přistupoval od počátku s myšlenkou odsouzení Platóna jakožto praotce moderních

¹⁶⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 37.

¹⁶⁵ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 36-37.

¹⁶⁶ MOURAL, Josef. *Popper a Stránský o interpretaci Platóna*, s. 35-37.

¹⁶⁷ STRÁNSKÝ, Jiří. *Platón a Popper aneb Kritika jedné slavné kritiky*. s. 6.

¹⁶⁸ Popper na některých místech zdůrazňuje Sókrata jako vzor opravdového filozofa nejen díky jeho intelektuální skromnosti. Do protikladu pak staví myšlenky, o nichž je přesvědčen, že jsou Sókratovi pouze vkládány do úst, nebo které ukazují odklon Platónovy koncepce od Sókratovy. A to ať už se jedná o myšlenky rovnostářství, poznání a vědění, otázky kdo má vládnout nebo pohled na společenské uspořádání jeho doby. Platón se podle Poppera ukázal jako nejméně věrný Sókratův žák. Viz. GERMINO, Dante. *Preliminary Reflections on the Open Society: Bergson, Popper, Voegelin*, s. 18.

totalitních režimů, a proto nebyl schopen adekvátně uchopit pravý význam Platónových myšlenek.¹⁶⁹

Přechod od Platóna k Hegelovi by podle Poppera nemohl být celistvý, pokud by vynechal myšlenky Aristotela, který podle něj převzal Platónův esencialismus,¹⁷⁰ což následně ovlivnilo Hegelův a Marxův historicismus.¹⁷¹ „S Aristotelem se totiž platónská filosofie vzdala svých velkých aspirací, svého nároku na moc. Od této chvíle mohli být filosofové už jen učiteli.“¹⁷² Aristotelés již není tak radikální ani v pojetí změny, neboť sám připouští existenci změny, která povede k lepšímu stavu, pokroku. Aristotelés rozpracovává svou teorii pohybu nebo změny, která je založena na čtyřech příčinách. Něco, co se dá označit jako dobré už nestojí pouze na začátku všech změn, ale podle Aristotela může být i na jejím konci. Podle Poppera Aristotelés proměňuje Platónův pesimismus v optimismus. Jakákoli změna je pro Aristotela uskutečněním možnosti, která náleží esenci věcí. Aristotelés pracuje i s myšlenkami postavení ve společnosti, když přichází s teorií přirozených míst. Každá věc, ale i člověk, má tendenci se neustále vracet na své přirozené místo, stejně jako kámen padá zpět na zem, pokud ho vyhodíme do vzduchu.¹⁷³

3.4 Hegel

Popper byl vůči Hegelovi, a celkově vůči německým filozofům, velice kritický. Říká dokonce: „Filosofům jsem vytkl, že postoj německých intelektuálů, který byl německými filosofy podporován, má vinu na tom, že vznikl hitlerismus. Ideologie nacismu by nebyla možná, kdyby byli němečtí filosofové intelektuálně zodpovědní.“¹⁷⁴

Pro pochopení mnoha momentů Hegelovy teorie je potřeba hned na začátku nastínit situaci, ve které svou společensko-vědní teorii tvořil. Byl totiž pověřen pruským panovníkem Fridrichem Vilémem, který pro upevnění své pozice potřeboval vhodnou

¹⁶⁹ STRÁNSKÝ, Jiří. *Platón a Popper aneb Kritika jedné slavné kritiky*. s. 6-10.

¹⁷⁰ Popper esencialismus odmítá a jeho postoj k tomuto problému tak lze nazvat jako nominalistický. Viz. STULÍK, Ondřej. *Liberální demokracie (ne)rozumu*, s. 87.

¹⁷¹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 9.

¹⁷² POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 12.

¹⁷³ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 12-14.

¹⁷⁴ POPPER, Karl a LORENZ, Konrad. *Budoucnost je otevřená*, s. 91.

ideologii. Jak bylo již výše řečeno, podle Poppera souvisí vznik otevřené společnosti s individuální odpovědností každého člena společnosti. Avšak lidé, kteří nejsou schopni tuto odpovědnost unést, obrací svou pozornost k odpovědnosti kolektivní, čehož využívá i Hegel a jeho teorie nacionalismu. S tím souvisí i myšlenky principu národního státu, jímž je takový stát, který je sjednocen společným původem, jazykem nebo společnými dějinami. Podle Poppera jsou však tyto myšlenky čistě iracionální. I Hegelův nacionalismus byl reakcí na nacionalistické tendence, které přirozeně vznikali, nejen, v Prusku po Francouzské revoluci, souvisely totiž s nedůvěrou v panovníka. Hegel tak ve své filozofické koncepci dále ostře vystupuje proti neomezené svobodě lidu a proti nacionalismu v původní podobě, a naopak prosazuje absolutní moc panovníka a poslušnost panovníkovi. Ovšem využívá k tomu naoko podporu nacionalismu, který se však může plně rozvinout jen v rukou upevněné státní moci a panovníka. Dějiny jsou podle Hegela soupeřením národních duchů o nadvládu nad světem. Každý národ je tedy sjednocován duchem, který se projevuje v dějinách, avšak zároveň národ spojuje společný nepřítel a společně vedené války.¹⁷⁵

Platónovi a Marxovi Popper věnoval několik kratších kapitol, zatímco Hegelovi jen jednu delší. Podle Hacoheha to má své důvody. Popper neznal Hegelovu složitou filozofii do detailů a chtěl se tak jakémusi zabřednutí do tak složitého tématu vyhnout. Hegelovy myšlenky jsou zde využity jako jakási mezihra mezi Platónem a Marxem. Díky takovému přístupu však tato část spisu *Otevřená společnost* není brána vážně ani zastánci, ani odpůrci Hegelových myšlenek. Tato část nestala důvodem pro pobouření, jako tomu bylo u Platóna, neboť Hegel byl považován již od počátku vzrůstu nacistického režimu za nacistického filozofa, a jeho myšlenky byly pro politické propagandy využívány od jeho smrti. Také marxisté považovali Hegela za jednoho z největších buržoazních filozofů.

Popper Hegela kritizuje za to, že, stejně jako podle něj Platón převrátil Sókratovu kritickou filozofii v dogmatismus, převrátil Hegel Kantův liberalismus v historicismus.¹⁷⁶ To je pravděpodobně důvodem jeho ostré kritiky¹⁷⁷. „*Hegel se vůbec nepokusil Kanta*

¹⁷⁵ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 54-61.

¹⁷⁶ HACOHEH, Malachi Haim. *Karl Popper - The Formative Years 1902- 1945*, s. 428-432.

¹⁷⁷ Na některých místech je kritika zesílena výrazy jako „*klaun tvůrcem dějin*“, Popper také Hegela označuje za tvůrce „*čarodějnického sabatu*“. Viz. POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 38; 45.

vyvrátit. Uklonil se mu, a pak jeho názor překroutil v opak.“¹⁷⁸ Kant hovoří o republikánském způsobu vlády ve státě, který je protikladem k despotickému. Republikánský stát je takový, jehož vláda stojí na zachování svobody jedinců, závislosti jedinců na společném zákonodárství a také na vzájemné rovnosti jedinců jakožto občanů státu.¹⁷⁹ Hegel naopak svobodu definoval tak, aby byla v souladu s jeho teorií, tedy k podpoře absolutní moci panovníka a tím pádem nesvobody zbytku společnosti. Hegel toto pojetí svobody obhajuje tzv. *paradoxem svobody*. To je názor, který stojí na myšlence neschopnosti člověka být absolutně svobodný.¹⁸⁰ Ostatně ani demokracie nestojí na základě neomezené svobody, jak již bylo řečeno.

Rozdíl je možné nalézt i v tom, jak Kant a Hegel chápou mír. Kant ve svém spisu *K věčnému míru* stanovuje několik pravidel, které má jak jednotlivec, tak i stát dodržovat ve vztahu k ostatním. Kant předkládá šest preambulí, z nichž tři mají závazný a trvalý smysl, je však nutné je uznat ještě v době války.¹⁸¹ Například preambule třetí říká: „*Žádný stát si nemá ve válce s jiným státem dovolovat takové akty nepřátelství, které by mohly znemožnit vzájemnou důvěru v budoucí mír.*“¹⁸² Toto pojetí míru jasně stojí v protikladu k Hegelově teorii vzájemného boje států na jevišti dějin.

Hegel znázorňoval historii jako proces vývoje Ducha. Podle něj nezáleží na individuální svobodě nebo demokracii, ale spíše na triumfu nejsilnějšího státu v dějinách. Hegel měl silný vliv na vývoj následného nacionalistického, historicistického a totalitního myšlení, extrémní pravice i extrémní levice.¹⁸³ „*Hegelovský historicismus se stal jazykem širokých kruhů intelektuálů, dokonce i upřímných antifašistů a 'levičáků' ...Hegelovská fraška už nadělala škody dost.*“¹⁸⁴

¹⁷⁸ POPPER, KARL. *Otevřená společnost II.*, s. 43.

¹⁷⁹ JASPERS, Karl. Kantův spis „*K věčnému míru*“, s. 5.

¹⁸⁰ Popper *paradox svobody* definuje v pojetí Platónova vůdce společnosti. „[...] *poněkud se podobá známému 'paradoxu svobody', jehož poprvé a úspěšně užil Platón. Ten ve své kritice demokracie a v líčení vzestupu tyranu implicitně klade následující otázku: Co když vůlí lidu je, aby místo něho vládl tyran.*“ Viz. POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 30.

¹⁸¹ JASPERS, Karl. Kantův spis „*K věčnému míru*“, s. 5-1.

¹⁸² KANT, Immanuel. *K věčnému míru*, s. 12.

¹⁸³ MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 20. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

¹⁸⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 80-81.

Podobnou kritiku kritiky jako u Platóna můžeme provést i u Hegela, neboť i zde lze najít jisté zaujetí v Popperově přístupu k Hegelově filozofii. Popper podrobuje kritice Hegelovy myšlenky, přičemž je však již ovlivněn interpretacemi jiných myslitelů. Stejně jako u kritiky Platóna, i kritika Hegela do jisté míry může být označena za účelovou. Podle Marka Hrubce totiž Hegelova filozofie přispěla k vývoji moderního pojetí svobody, ačkoli je si vědom, že některé prvky jeho filozofie již dnes není možné převést do teorie společnosti. Hrubec uvádí, že sice chápe, že Popper zčásti při psaní spisu *Otevřená společnost* jedná na základě svých momentálních zkušeností, i přes to je však přesvědčen, že Popper vychází více z Hegelových myšlenek již převzatých jeho následovníky a nikoli přímo Hegelovými a že se ho nesnaží více pochopit.¹⁸⁵

3.5 Marx

Další část spisu je věnovaná Karlu Marxovi. V předmluvě k druhému vydání spisu *Otevřená společnost* z roku 1950 Popper píše: *“V temnotě dnešní situace světa se kritika marxismu, o níž se v této knize pokouším, nejspíš bude jevit jako její hlavní téma. Takový pohled není zcela nesprávný, a snad je i nevyhnutelný, i když můj záměr byl daleko širší. Marxismus je pouhou epizodou – je to jedna z mnoha chyb, jichž jsme se dopustili ve věčném a nebezpečném zápase o vytvoření lepšího a svobodnějšího světa.”*¹⁸⁶

Marxovi vzdává Popper hold pro jeho upřímnost, humanismus, odmítání prázdných a moralizujících řečí, smysl pro fakt, nebo také pro jeho touhu pomáhat utlačovaným. Oceňuje také jeho snahu vytvořit systém, který by pomohl mnoha lidem. Popper Marxe oceňuje hlavně proto, že poukázal na situaci, která byla v tehdejší společnosti. Na jedné straně viděl potlačování a vykořisťování, a na druhé sociálně zabezpečený život, luxus.¹⁸⁷ I přes to jej však nazývá prorokem falešným, neboť předpovídá budoucnost, která se nenaplnila. Avšak nejen proto. *„Mnohem důležitější je, že svedl řadu inteligentních lidí k víře, že historické proroctví je vědecký způsob, jak se zabývat sociálními problémy.”*¹⁸⁸ Proto Popper Marxe označuje za jednoho z nejnebezpečnějších nepřátel otevřené společnosti. Na začátku poslední části spisu

¹⁸⁵ HRUBEC, Marek. *Hegelovské předpoklady otevřené společnosti*, s. 75-78;83.

¹⁸⁶ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 10.

¹⁸⁷ POPPER, Karl a LORENZ, Konrad. *Budoucnost je otevřená*, s. 93

¹⁸⁸ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 83.

věnované Marxovi a marxismu Popper píše: „[...] *marxismus, dosud nejčistší, nejpropracovanější a nejnebezpečnější formu historicismu.*“¹⁸⁹

Marx je ovlivněn hegelianstvím, v mnohém ho však obrací. Zatímco Hegel, jakožto idealista, vnímá historii jako dialektický vývoj myšlenek; Marx ji vnímá jako určenou dialektickým vývojem materiálních procesů, a to hlavně procesů spojených s výrobními prostředky. Marx odsuzoval jako utopistické ty socialisty, kteří se snažili revoluci uskutečnit prostřednictvím racionálních politických plánů. Správným vědeckým přístupem k zavádění socialismu je nejprve objevení dialektických zákonů, které řídí vývoje ekonomiky společnosti, a dále pak pomoc tomuto vývoji, čímž se urychlí příchod nevyhnutelné socialistické revoluce, která přichází po kapitalismu. Popper neodsuzuje marxismus jako celek, naopak vidí řadu jeho prvků jako hodnotné, pokud nezajdou příliš daleko.¹⁹⁰

Popper kritizuje již zmíněný nevyhnutelný nástup socialismu, ve který podle Marxe musí vyústit kapitalismus. Popper první krok tohoto procesu popisuje stejně jako Marx v *Kapitálu*. Vzhledem k tomu, že roste produktivita práce, hromadí se i bohatství vládnoucí třídy, avšak dělnická třída je stále chudší. To vede dále k druhému kroku, během kterého zmizí všechny třídy s výjimkou malé, avšak bohaté, vládnoucí třídy a velké a chudé dělnické třídy. Mezi těmito dvěma třídami roste napětí, což nakonec vede až k sociální revoluci. To vede ke třetímu kroku, kdy se společnost stává společností beztřídní, tedy je nastolen socialismus. S posledním zmíněným krokem však Popper nesouhlasí. Zastává názor, že proběhnutí sociální revoluce sice skutečně může vést ke vzniku pouze jedné třídy, avšak ta nezůstane navždy jednotná, brzy se z důvodu konfliktů rozdělí a vznikne další třídní boj. Nejpravděpodobnější však podle Poppera je, že se po proběhnutí revoluce k moci dostanou revoluční vůdci, kteří sami vytvoří novou vládnoucí třídu.¹⁹¹ Ani tento krok však není jistý, neboť podle Popperova anti-historicistického přístupu nemáme možnost předpovídat dějiny.¹⁹²

¹⁸⁹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 82.

¹⁹⁰ MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 20-21. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

¹⁹¹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 133-136.

¹⁹² POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 133.

To, v čem se Popper shoduje s Marxem je označení plánování socialismu jako chybné a neúspěšné, nebo také utopistické. Popper toto snažení označuje jako *utopické sociální inženýrství* (jako protiklad předkládá *dílčí sociální inženýrství*). To se snaží dosáhnout ideálního sociálního řádu, jakým je například socialismus, s pomocí holistických změn ve společnosti. To je podle Poppera odsouzeno k neúspěchu. Naproti tomu *dílčí sociální inženýrství* bojuje proti zlu ve společnosti, a to například v podobě zásahu státu, nebo vytvoření kontrol svobody jednání, a na rozdíl od utopistického nenese riziko zvyšování státní moci na úkor společnosti.¹⁹³

¹⁹³ MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*, s. 24. [online]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6.6?seq=1#metadata_info_tab_contents.

4 Principy kritického racionalismu obsažené ve spisu

Otevřená společnost

*„Existují totiž další udržitelné postoje, zejména postoj kritického racionalismu, který uznává, že základní racionalistický postoj je výsledkem (přinejmenším dočasně) aktu víry – víry v rozum. Naše volba je tedy otevřená.“*¹⁹⁴

V této kapitole se budu věnovat hlavnímu stanovenému cíli své diplomové práce, kterým je identifikace principů kritického racionalismu v Popperově spisu *Otevřená společnost*. Hlavní principy kritického racionalismu, které je možné v tomto spisu nalézt jsou *kriticismus, racionalismus, falibilismus a falzifikace*. Popper je přesvědčen, že pokud budou ve společnosti tyto hlavní principy fungovat, bude společností otevřenou. Totalitní společnosti konají opak, tedy popírají, někdy až násilně, tyto principy a tím se snaží posílit své teorie podporující totalitní uspořádání. Tímto způsobem se podle Poppera zachovali i tři filozofové, kteří byli výše zmíněni – Platón, Hegel a Marx. Jak již bylo řečeno, byla by chyba oddělovat dvě oblasti Popperových koncepcí – společensko-vědní a filozoficko-vědní, neboť právě zde se ukazuje, že Popperova koncepce tvoří i základní postoj ke skutečnosti. Právě otevřená společnost dává možnost plně se rozvinout kritice.¹⁹⁵

4.1 Kriticismus

„[...] každý člověk, který se nějakým způsobem zamíchá do politiky, ať už svými teoriemi nebo nějakou novou ideologií, měl by si být vědom dvou věcí: jednak toho, že nese nesmírnou intelektuální zodpovědnost, a dále si musí uvědomit, že může také způsobit

¹⁹⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 222.

¹⁹⁵ PARUSNIKOVA, Zuzana. *Otevřená společnost – otevřené myšlení. Jednota metody ve filozofickém díle K. R. Poppera*, s. 65-66.

škodu.¹⁹⁶ [...] *Musí umět kritizovat sám sebe a být schopen trvale své učení o státě a společnosti zlepšovat.*¹⁹⁷

První princip kritického racionalismu, který Popper aplikuje na teorie Platóna, Hegela a Marxe ve spisu *Otevřená společnost*, je *kriticismus*. Kriticismus je pro Poppera podstatný v jeho filozoficko-vědní koncepci jako hlavní možnost vyhnout se dogmatismu, o kterém bude řeč později. Kritika je pro Poppera také podstatným principem při vývoji poznání, neboť Popper předpokládá princip falibilismu, tedy sklonu lidské mysli k chybování. Otevřenost vůči kritice je pro Poppera podstatnou součástí racionálního způsobu života. Naopak v uzavřených společnostech je kritika něčím nechtěným, nebezpečným. Často se tak využívá skupiny průměrných lidí ve společnosti, kteří jsou otevřenější dogmatismu, a naopak do ústraní jsou odsunuti tací, kdo by mohli klást jakýkoli odpor ideologii, čímž je vzbuzován dojem spokojenosti všech obyvatel.

V otevřené společnosti je předpoklad institucionalizované veřejné kritiky a kritické racionální diskuze, která je prostředkem politické regulace konfliktů. Je tedy potřeba umožnit volný kritický zásah veřejnosti, nikoli pouze skupiny zvolených lidí. Kritiku chápe Popper dvojím smyslem. Jednak je zde předpoklad snahy o sebekritiku a zároveň připravenosti na kritiku veřejnou. Popper totiž požaduje k dosažení vědecké objektivitě oba způsoby kritiky, veřejnou kritiku i sebekritiku. Proto předkládá i požadavek toho, aby problémy politických jednání nebyly řešeny soukromě, nýbrž aby byly představeny veřejnosti ke kriticko-racionální diskuzi. Názor společnosti by měl být brán jako podstatná součást nejen při řešení problematických situací, ale i při jednotlivých politických rozhodnutích. Zároveň musí být společnosti umožněna i dodatečná kritika provedených rozhodnutí. V rozhodování v otevřené společnosti ještě přichází na řadu maxima etiky odpovědnosti a minimalizace utrpení, na které se vždy musí dbát zřetel.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Otázka škody je spojena s problémem, kdo vládne. Místo otázky: „*Kdo má vládnout?*“ požaduje Popper pokládat otázky: „*Jak můžeme uspořádat politické instituce, aby špatní či neschopní vladaři nemohli způsobit příliš mnoho škody.*“ První způsobem otázky pokládají ti, kdo věří v neomezenou moc vůdce, tedy teorii suverenity. Moc vůdce však není nikdy neomezená, i ten nejmoudřejší totiž potřebuje k vládě pomocníky. Viz. POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s.128-129.

¹⁹⁷ POPPER, Karl a LORENZ, Konrad. *Budoucnost je otevřená*, s. 96.

¹⁹⁸ BALLESTREM, Karl a OTTMANN, Hennig. *Politická filosofie 20. století*, s. 257-258.

S principem kriticismu také souvisí princip, který je možné nazvat *principem otevřenosti*. Jednak otevřenosti vůči kritice, jak je zmíněno výše, ale také otevřenost vůči názorům druhých. Jen díky otevřenému myšlení je člověk přístupný jediné možnosti, jak dosáhnout pokroku ve vývoji vědění – metodě *pokus-omyl*.¹⁹⁹ To tedy znamená otevřenost k vlastní omylnosti. Omyly totiž podle Poppera nemají být chápány jako prohra, ale jako šance objevit něco nového. Vzor otevřeného myšlení Popper spatřoval ve filozofii Sókratově.²⁰⁰ Podle Poppera byl právě Sókratés vzorem pravého vědeckého ducha, neboť se nezaměřoval na poukazování na to, co víme s jistotou, ale právě naopak, tedy v duchu Popperova pojmu vědeckosti na to, co nevíme. „*Posuzují ho podle množství jeho poznání, místo aby – spolu se Sókratem – považovali za měřítko jeho vědecké úrovně i jeho intelektuální poctivosti jeho uvědomění si toho, co neví.*“²⁰¹

4.1.1 Platón

Popper oceňoval humanistickou a podle něj i racionální teorii státu, kterou se podařilo vytvořit a rozvinout v Platónově generaci. Tuto teorii však Platón podle Poppera překrucuje a vykládá ji jako pravý totalitní ideolog.²⁰² Popper tvrdí, že Platón si byl vědom toho, že k prosazení své ideologie potřebuje oslabení protivnickovy schopnosti kritiky. Podle Poppera k tomu využil například dlouhou předmluvu k dialogu *Ústava*. „*Nemohu ji interpretovat jinak než jako pokus – ukázalo se, že velmi úspěšný – ukolébat čtenářovy kritické schopnosti a odvrátit jeho pozornost od intelektuální ubohosti tohoto mistrovsky napsaného dialogu pomocí teatrálního verbálního ohňostroje.*“²⁰³ Zároveň se podle Poppera Platón dopouští ostré kritiky sám, to však pouze ke světu, ve kterém žil, světu smyslovému, neboť ten podléhá degeneraci a jen se víc a víc oddaluje od světa dokonalého.

Podle Poppera jsou společenské jevy dodnes zkoumané pomocí esencialistických metod, to znamená, že se hledá jejich společný základ, esence. Podle Poppera je to však

¹⁹⁹ Otevřenost myšlení oceňoval, mimo jiné, Popper v postupu Marxově. Viz. POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s.83.

²⁰⁰ PARUSNIKOVÁ, Zuzana. *Otevřená společnost – otevřené myšlení. Jednota metody ve filozofickém díle K. R. Poppera*, s. 69.

²⁰¹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s.135.

²⁰² POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s.116.

²⁰³ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s.107.

jeden z hlavních důvodů zaostalosti společenských věd. Esencialismus zastával již Platón.²⁰⁴ Platón ovšem esence věcí, tedy jejich pravou přirozenost, nenacházel ve smyslovém světě, nýbrž ve světě dokonalém, ideovém. Teorie idejí se dostává do centra jeho filozofické koncepce, kde je přesvědčen, že úkolem čistého poznání je objevování skryté formy či esence věcí, které lze pomocí racionální intuice diferencovat a popsat slovy, tedy vytvořit její definici.²⁰⁵

Popper však poukazuje na to, že ve chvíli, kdy přesuneme esence všech věcí mimo náš smyslový svět, zabránujeme veškeré jejich kritice. Vzhledem k tomu, že Platón předpokládá jejich dokonalost, nepředpokládá ani nutnost jakékoli kritiky. Proto by podle Poppera měla věda postupovat spíše metodou nominalismu než esencialismu, neboť nominalismus popisuje, jak se vybraná věc za různých okolností chová a zda se v jejím chování projevují nějaké pravidelnosti. Cíl vědy spočívá v popisu věcí a událostí naší zkušenosti a ve snaze vysvětlit tyto události pomocí universálních zákon. Slova tedy již neslouží k pojmenování esence, nýbrž jako nástroj k vědeckému popisu – Popper považuje slova nikoli za jména esence ale za nástroj k vědeckému popisu.²⁰⁶

Kritika je pro Poppera klíčová pro správné fungování demokracie a kritika vlády státu je podle něj možná pouze v demokracii.²⁰⁷ Podobně se staví i k otázce toho, kdo má společnosti vládnout, a jak má být vzdělaný, kde využívá myšlenek Sókratových. „[...] ti, kdo nejsou dostatečně vzdělaní a tedy dost moudří na to, aby znali své nedostatky, jsou právě ti, kdo vzdělání nejvíce potřebují.“²⁰⁸ Ochota vzdělávat se je však podle Poppera spjata s dostatečnou mírou sebekritiky. „Opravdový učitel se může osvědčit jedině sebekritičností, které je nevzdělanec neschopen.“²⁰⁹ To však podle Poppera ve svůj prospěch obrací Platón, když hovoří o vzdělávání vůdců, při kterém přenechává veškerou autoritu učení v rukou státu. I pro Poppera je vzdělávání lidu ve státě klíčové, kritizuje však Platónovo pojetí vychovávání mladé generace podle ideologie státu a zakázání jakékoli individuality ve vzdělávání, ale i v životě ve společnosti.

²⁰⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 44.

²⁰⁵ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 43.

²⁰⁶ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 44.

²⁰⁷ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 135.

²⁰⁸ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 136.

²⁰⁹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 136.

Nejdůležitějším rysem vzdělávání je totiž právě jeho svoboda. Tento krok byl podle Poppera u Platóna jen dalším v řadě při snaze vytvořit zadržovaný stát.²¹⁰ Podle Poppera je zadržovaný stát takový, ve kterém se podaří zastavit veškeré politické změny, čímž se podaří zastavit i vývoj směřující k degradaci.²¹¹ Popper také kritizuje Platónovo nahrazení rozumu každého jednotlivce ve společnosti jakýmsi kolektivním rozumem, který představuje monopol vládnoucí třídy, která společnosti předkládá cenzurované vzdělání, bránící jakékoli diskusi. Do protikladu staví Popper myšlenky Sókrata a jeho intelektuální skromnost.²¹²

4.1.2 Hegel

Hegel je podle Poppera dalším myslitelem, který svou teorii brání vůči jakékoli kritice. Popper tvrdí, že k dosažení ochrany před kritikou jsou Hegelovy teorie chráněny hlavně překrucováním významů mnoha užívaných pojmů, a hlavně překrucováním pravdy. Hegel stejně jako Platón vychází z historicistického pojetí státu, na rozdíl od Platóna je však přesvědčen o tom, že vývoj, který je nevyhnutelný, směřuje k něčemu dokonalejšímu, a není tedy potřeba se mu vzpírat. Tím se ale Hegel zároveň vyhýbá kritice, která by vývoj nijak neovlivnila, neboť je předem určen.

Hegel nepředpokládá ani kritiku vnější, a pokud přišla, dokázal ji podle Poppera dobře využít pro svou teorii. To platilo například v případě, kdy obyvatelé Pruska žádali vytvoření ústavy pro svůj stát. Hegel dokázal nakonec obyvatele, kteří ústavu žádali, dostat do pozice těch, kteří dostatečně nepochopili uspořádání země, ve které ústava není potřeba.²¹³ O tomto problému se ještě zmíním později.

4.1.3 Marx

Popper pojímá marxismus hlavně jako metodu a tvrdí, že kdo chce tuto teorii posoudit, musí ji podrobit kritice a zkoumání právě jakožto metodu. To znamená, že musí primárně zjišťovat, zda je metodou plodnou, respektive zda přispívá k vývoji vědy, nebo naopak.

²¹⁰ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 137-143.

²¹¹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 33-34.

²¹² POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 138.

²¹³ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 49-50.

Tuto metodu jako založenou na ryzím historicismu zároveň Popper označuje za bídnou, tedy za takovou, která k vývoji vědy nepřispívá.²¹⁴ Stejně jako Platón a Hegel věří i Marx v předurčený vývoj společnosti, pro který není kritika důležitá, neboť nemůže nevyhnutelný vývoj nijak ovlivnit. Problémem celé teorie marxismu tak, jak byla převzata z myšlenek Marxových, je podle Poppera nedostatečné podrobení kritice. Proto se mohlo stát, že marxisté usilovali o neomezenou moc například v hospodářské oblasti. Nekriticky přijali myšlenky, které jim připadaly v souladu s vlastním systémem. Popper nepopírá důležitost moci v rukou státu, tato moc však musí být vždy podrobena kritice a možnosti ji kdykoli měnit.²¹⁵

V Marxově pojetí státu je nejdůležitějším principem vzájemný vztah utlačovaných a utlačujících, jemuž se však podle Marxe není možné vyhnout. Politická situace ve státě zároveň nikdy nemá největší důležitost, neboť politik nikdy nemůže změnit ekonomickou skutečnost. Politik má jen sledovat, zda politický vývoj postupuje ve shodě s vývojem výrobních prostředků a vztahů mezi třídami, neboť politik nesmí za vývojem zaostávat. Stát má v Marxově pojetí vždy jedinou vlastnost, a tou je utlačování, diktatura. Stejně popisuje i vládu demokratickou. Marxovi jde primárně o to ukázat, že stát je jen přechodným stádiem před sociální revolucí, neboť po ní bude zbaven veškerých funkcí, protože bude existovat společnost beztřídní bez možnosti jakékoli diktatury, a zmizí.²¹⁶ Kritika je tedy podle nepotřebná, protože vývoj nemůže ovlivnit, pouze zpomalit, což stojí proti Popperově zásadě neustálé kritiky.

4.2 Racionalismus

„Racionalistický postoj by snad bylo možné vyjádřit následovně: snad se mýlím a ty nikoli, v každém případě můžeme oba doufat, že po naší diskusi budeme vidět o něco jasněji než předtím, a rozhodně se přece můžeme navzájem oba poučit, pokud ovšem nezapomeneme, že nejde ani tolik o to, komu se dá za pravdu, jako mnohem spíše o to, abychom se přiblížili pravdě.“²¹⁷

²¹⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 85.

²¹⁵ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 127.

²¹⁶ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 117-118.

²¹⁷ POPPER, Karl. *Život je řešení problémů*, s. 136.

(Kritický) racionalismus v pojetí Poppera stojí na předpokladu falibilismu, na rozdíl od klasického racionalismu, který implikuje infalibilismus. Infalibilismus je názor, který říká, že pokud postupujeme pomocí správné metody, nemůžeme se nikdy zmýlit a musíme dosáhnout pravdivého poznání, což však podle Poppera možné není. Zároveň klasický racionalismus předpokládá, že pokud se nám podaří verifikovat danou teorii, je dále brána jako trvale platná, čímž je však podle kritických racionalistů de facto zabráněno pokroku, neboť dojde k imunizaci, či dogmatizaci této teorie.²¹⁸ Racionalismus je podle Poppera spojen s nutností sociálních institucí, jež chrání svobodu kritiky, myšlení a lidí. Je tak spojen s požadavkem praktického dílčího sociálního inženýrství, který souvisí s racionalizací společnosti, plánováním svobody, ale hlavně s kontrolou rozumem, nikoli kontrolou nadřazené instituce nebo panovníka.²¹⁹

Popper radikálně odmítá názor, že by lidský rozum disponoval jakýmkoli normami, které by poskytovaly zdůvodnění pravdivosti, platnosti nebo jen pravděpodobnosti lidského poznání. Nejistota pro něj však není cestou k hluboké skepsi, nýbrž, jak říká Zuzana Parusniková, pravým terénem racionálního myšlení, neboť rozum může pouze falzifikovat nikoli verifikovat.²²⁰ Protikladem k racionalismu je iracionalismus. Iracionalismus dává prostor pro oddálení kritiky teorií. Kritický racionalismus však zcela odmítá tyto postoje, které iracionalizují hodnotová stanoviska.²²¹ Iracionalismus je podle Poppera neoddělitelný od radikalismu, který užívá například Platón nebo Marx, když požadují úplné smazání předchozího sociálního systému a vybudování zcela nového. Ve spojení s tímto způsobem hovoří Popper o romantismu jako hledání nebeské obce v minulosti nebo budoucnosti, což však působí pouze na lidské city a nikoli na rozum.²²²

Iracionalismus se nachází jako složka v každém člověku – dobrý ideolog si je lidské složky vědom a dokáže s ní správně zacházet. Pokud totiž využije psychologického zapůsobení na společnost, dokáže využít lidského strachu nebo touhy. Dokáže tyto

²¹⁸ PAITLOVÁ, Jitka. *Metodologická východiska kritického racionalismu Hanse Alberta*, s. 565-566.

²¹⁹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 229.

²²⁰ PARUSNIKOVÁ, Zuzana. *Otevřená společnost – otevřené myšlení. Jednota metody ve filozofickém díle K. R. Poppera*, s. 68.

²²¹ BALLESTREM, Karl a OTTMANN, Hennig. *Politická filosofie 20. století*, s. 250.

²²² POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 172.

možnosti využít pro své politické cíle, jako tomu bylo například u fašismu, který apeloval na lidskou přirozenost, čímž však apeloval zejména na lidské vášně, kolektivistické mystické potřeby a vůbec všechno skryté v člověku.²²³

K obraně centrálních principů svých ideologií jsou její stoupcem ochotní využít také hrozbu použití násilí, cenzury, zákazu diskuze, nebo právě imunizaci teorií. Často je také běžné využívání takzvaného radikalismu alternativ, tedy využívání protikladů, jako je tomu například v teorii marxistické, v níž je využito protikladu socialistický-kapitalistický. Není zde tedy na výběr jiná možnost než tyto dvě, z nichž jedna je představována zásadně kladně a druhá naopak. Je také možné v ideologii nalézt emocionalizované obrazy nepřátel a různé teorie o spiknutí, které jsou hojně využívány k zastrašování. Díky tomu jsou pak také zastánci ideologie schopni ospravedlnit své často nehumánní jednání jako obranu právě před nepřáteli ideologie.²²⁴

Různé politické ideologie hájí své hypotézy proti každé kritice, neboť podrobení falzifikaci pro ně není přípustné. Podrobení falzifikaci by mohlo mít dva výsledky. Prvním by byla falzifikace hypotézy, čímž by se ukázalo, že je teorie vědecká. Avšak podkopáním hypotézy by ideologie, které většinou představují své hypotézy jako ty, jež stojí na pravdě a jen ony jsou správné, znamenalo utržení velké rány, protože by se ukázalo, že teorie, na které stojí, je vyvrátitelná. Druhá možnost by byla ta, že by se hypotézu nepodařilo vyvrátit, ukázala by se jako nevyvrátitelná. To by automaticky znamenalo, že tato hypotéza je nevědecká, pseudovědecká, což by pro ideologii také nebyl dobrý výsledek. Pro udržení svých hypotéz jako jediných pravdivých musí tedy své hypotézy chránit například přijímáním ad hoc hypotéz, což je však pro Poppera nepřípustné.

4.2.1 Platón

Podle Poppera se Platón svou teorií ideálního státního uspořádání snažil podpořit obsáhlou argumentací, aby se vypořádal s neúprosným zákonem vývoje. Přitom čerpal z rekonstrukce sociálních institucí Sparty a Kréty, ve kterých rozpoznal zadržené formy

²²³ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 76.

²²⁴ BALLESTREM, Karl a OTTMANN, Hennig. *Politická filosofie 20. století*, s. 260-261.

nejstarších a nejdokonalejších států. Nebál se dokonce použít slova přirovnávající ovládanou třídu ke zvířatům a vládnoucí třídu ke psům, jež mají být k cizím agresivní. Podle Poppera se Platón choval při tvorbě své koncepce ideálního státu jako opravdový tvůrce propagandy a tvůrce totalitního režimu. Zároveň je Popperem kritizován jako ten, jež pro úspěch vlastní teorie využil myšlenek Sókrata a jiných a kompletně je změnil.²²⁵

Platón podle Poppera využívá principu podpory své vlastní teorie emocionálními poznámkami tam, kde jeho vlastní teorie strádá na argumentaci. Vzhledem k tomu, že Platón spatřuje demokracii jako jedno z nejhorších státních uspořádání, využívá k jejímu popisu podle Poppera někdy až parodizovaný popis toho, jak demokracie v Athénách jeho doby opravdu vypadala. Demokratiy označuje například za rozmařilce, lidi neuznávající zákony, drzouny, nebo strašné dravce. Spojuje také například svobodu s bezprávím nebo rovnost před zákonem s chaosem. Podle Poppera využíval tento popis jako jasnou politickou propagandu.²²⁶ Propagandistický je podle Poppera také jeho způsob popisu nejnižší vrstvy společnosti – otroků. Nehovoří o zakázání otroctví, podle Poppera naopak kritizuje Athénskou společnost za zmírnění otroctví, avšak ani nehovoří o otrocích, nýbrž o živitelích nebo zaměstnancích.²²⁷

Popper kritizuje Platónovo zaměňování významů slov k podpoření vlastní propagandy. Jako příklad používá například Platónovo využívání slova spravedlnost. Platón ho využívá k podpoře vlastní propagandy nadřazenosti vládnoucí nad ovládanou třídou, neboť spravedlivé jinde stanovuje jako takové uspořádání, ve kterém se každý drží svého přirozeného místa. Zároveň nesmí docházet k mísení jednotlivých tříd, neboť by již společnost nebyla spravedlivá, a to by vedlo k záhubě společnosti. Podle Poppera chtěl tedy všechny přesvědčit, že jeho totalitní stát založený na nadřazenosti je spravedlivý.²²⁸ Zároveň Platón využívá slabosti rovnostářské nauky a převrací její smysl, když obrací její emoční sílu. V rovnostářské nauce má emoční sílu poukázání na to, že si jsou všichni lidé rovni, avšak Platón tuto sílu ničí ve chvíli, kdy poukazuje na to, že pak si je takový člověk roven s pouhým otrokem, dělníkem nebo sluhou. V takovém případě se většina lidí ohradí a vrátí se k nauce o nadřazenosti. Platón podle Poppera poukazuje na to, že zacházení

²²⁵ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 60-66.

²²⁶ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 52-53.

²²⁷ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 58.

²²⁸ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 89-113.

s lidmi jako sobě rovnými podle něj vede k rozporům ve společnosti a její nejednotě. Aby se rozporům zabránilo, musí se každý člověk držet svého místa ve společnosti.²²⁹

Podobný případ je i využívání spojení slov, které spolu původně nesouvisí. Popper tvrdí, že takovým případem je Platónovo využívání slov individualismus a egoismus. pojetí rozdílu mezi individualismem a kolektivismem ve vztahu k egoismu a altruismu. Pro Platóna, a podle Poppera i pro mnoho platoniků, neexistuje individualistický altruismus. Altruismus může fungovat jen ve vztahu ke kolektivu. Kdo tedy neobětuje vše pro zájmy kolektivu, dá se z tohoto pohledu označit za egoistu. Tím, že Platón ztotožňuje egoismus s individualismem, získává jakýsi obraz nepřítele kolektivismu. Díky svému neustálému zdůrazňování nedokonalosti jedince podporuje svou myšlenku nevyhnutelné nutnosti závislosti jedince na kolektivu, a hlavně na jeho vládnoucí vrstvě.²³⁰

„[...] následkem svého radikálního kolektivismu se Platón vůbec nezabývá problémy, které lidé obvykle nazývají problémy spravedlnosti, to jest nestranným zvažováním soupeřících nároků jednotlivců. Nezabývá se ani přizpůsobením nároků jednotlivce nárokům státu. Neboť jednatel je zcela podrženy.“²³¹ To znamená že Platónova společnost je uzavřená, protože je znemožněna jakákoli otevřená diskuze. Platón jako ideolog totalitního režimu podle Poppera dokázal velice dobře zacházet s čímkoli, co se pro jeho teorii nehodilo jako s tím, co by mohlo společnost ohrožovat, a je proto potřeba s tím bojovat. Stejně tak je tomu i s morálkou ve státě, neboť Platón zastává názor, že kritériem morálnosti je zájem státu. Tímto je však možné obhájit dokonce i násilí, které Popper odmítá.²³²

4.2.2 Hegel

U Hegela (ale například také u Fichteho nebo Schelínga) podle Poppera započalo opomenutí pozice intelektuála jako toho, který má ostatním pomoci k dosažení dalšího vědění a porozumění kritickému postoji. Popper tvrdí, že Hegel a další působili spíše jako

²²⁹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 103-105.

²³⁰ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 106-109.

²³¹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 113.

²³² POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 114.

ti, kteří se snaží ostatní ohromit, a vystupovali jako vůdci nebo proroci. Hegel dokonce podle Poppera vždy na rozum útočil.²³³

Vytvořením vlastního *žargonu*, jak nazývá Popper Hegelův slovník, dosáhl dokonalého zmatení svých posluchačů. „*Nabízí se otázka, zda Hegel podlehl sebeklamu, hypnotizován vlastním závratným žargonem, nebo zda si vytyčil troufalý cíl oklamat a očarovat ostatní. Jsem přesvědčen, že platí to druhé...*“²³⁴ Hegelovy myšlenky se navíc zároveň díky jeho slovníku stávají často nepochopitelné. Podle Poppera dokázal Hegel využít situace, kdy Prusko potřebovalo vhodnou ideologii pro znovunastolení autoritativního vedení státu a obnovil myšlenky autorů jakými byli Hérakleitos, Platón nebo Aristotelés, tedy nepřítel otevřené společnosti. Popper ho tak viní ze znovunastolení tribalismu, neboť vytvořil prostor pro vznik moderního totalitarismu a vyplnil prázdno zející mezi totalitářstvím Platónovým a moderní dobou.²³⁵

Stejně jako Platón prosazuje i Hegel podle Poppera myšlenku kolektivismu, tudíž snižuje pozici jednotlivce závislého na společnosti. Hegel využívá platonismus ke stanovení vůdčí autority státu a požaduje absolutní morální autoritu státu.²³⁶ Hegel chápe stát jako organismus, který disponuje vědomou myslící esencí, rozumem, či duchem. „*Tento duch, jehož 'samou esencí je aktivita', je zároveň kolektivním duchem národa, jenž vytváří stát. [...] Duch národa determinuje jeho (dosud) skrytý historický osud.*“²³⁷

Hlavním bodem Popperovy kritiky Hegela je způsob, jakým přistupuje ke Kantovým myšlenkám, jak již bylo výše zmíněno. Hegel obrátil Kantovo chápání spekulací, které vznikají mimo oblast zkušeností jakožto dogmatické, nevědecké, neboť ke každé naší *tezi* existuje tzv. *antiteze*. Podle Hegela je dokonce vlastností rozumu to, že sám sobě z přirozenosti odporuje, což však není lidskou vinou, ale vinou vlastní esence rozumu. Rozum se totiž podle Hegela vyvíjí jedině skrze kontradikci a antinomii, a tak náš vlastní rozum je pozůstatkem činnosti předešlých generací a výsledkem historického

²³³ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 77.

²³⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 34.

²³⁵ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 36.

²³⁶ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 37.

²³⁷ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 42.

vývoje národa, ve kterém žijeme – tento vývoj probíhá podle Hegela *dialekticky*. Podle Poppera sice vědci s kontradikcemi pracují, avšak snaží se je odstranit, neboť brání pokroku. Hegel je naopak chápe jako nutné k pokroku, vědci by tedy podle Hegela neměli kontradikce eliminovat, čímž však podle Poppera zamezuje veškeré racionální argumentaci. Popper se domnívá, že Hegel tento krok činí záměrně.²³⁸ „*Znemožněním argumentace a kritiky zamýšlí učinit svou vlastní filosofii odolnou proti veškeré kritice, aby se mohla stát opevněným dogmatismem bezpečným před každým útokem, a tím nepřekonatelným vrcholem veškerého filosofického vývoje.*“²³⁹

Dalším pilířem hegelovství, který Popper kritizuje, je tzv. *filozofie identity*. Z té vychází etický a právní pozitivismus, který tvrdí, že to, co je nyní, je dobré, jelikož nemáme k hodnocení jiná měřítka než ta nynější. Hegel převrací Platónovu myšlenku ideje jako něčeho dokonalejšího než reálného, a vytváří z něj rovnici, čímž se reálné, momentálně přítomné, stává ideálním. Zároveň chápe ideje totožně s rozumem, čímž vzniká vztah, který říká, že skutečné je rozumné. Vývoj reality se tímto pro Hegela stává vývojem rozumu. Také pravda se podle Hegela vyvíjí společně s rozumem.²⁴⁰

Podle Poppera stejně jako Platón, i Hegel definuje pojmy tak, aby byly v souladu s jeho teorií. Tak například definoval ústavu jako existující spravedlnost; a svobodu a rovnost jako konečný cíl a výsledek této ústavy. Hegel však podle Poppera fakticky pojmy svoboda a rovnost převrací v pravý opak, když vývoj a vyspělost státu spojí s nerovností jednotlivců a svobodu v podstatě definuje paradoxem svobody. Svobodný je tudíž člověk jen do té míry, do které mu to zákon, tudíž vládnoucí třída umožní, což je v zájmu jeho vlastního dobra. Ústava je tedy podle Hegela všeobecné určení práva a zákonů, čímž je zároveň určena svoboda. Podle Hegela ústavu vytváří duch a jeho dějiny. Aby však ústavu definoval v co největší prospěch monarchie, která mu tento úkol zadala, spojí ústavu s vládcem – monarchou – a monarchistickou ústavu ztotožní s nejrozvinutějším stádiem vývoje rozumu. Monarchu staví do výsadní pozice toho, který má možnost disponovat nejrozvinutějším rozumem. Monarchistická ústava je ta nejvyšší ústava ze všech, což znamená, že lidé si můžou prosadit vznik státní ústavy, tak však bude

²³⁸ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 43-45.

²³⁹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 45.

²⁴⁰ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 45-46.

vždy nedokonalejší verzí té absolutistické monarchistické. Zároveň tím, že žádají ústavu, dostávají se do pozice těch, kteří neví, co dělají a nechápou, že v Pruské monarchii mají největší svobodu, které může člověk dosáhnout.²⁴¹

Jako racionální definuje Hegel i vývoj dějin. Podle jeho dialektického přístupu je cílem vývoj absolutního ducha, nejdokonalejšího stádia. Hegel však tento cíl nespatřuje v budoucnosti, nýbrž za něj považuje dobu, ve které sám žije. Tato doba, tedy doba rozkvětu Pruské monarchie, je dobou největší svobody, neboť podle Hegela jsou dějiny pouze vývojem pojmu svoboda. V tomto Hegelově výkladu je podle Poppera jasně vidět záměr celého Hegelova jednání – obhajoba Pruské monarchie – což však činí s převrácením veškerých významů pojmů, které užívá.²⁴²

4.2.3 Marx

Na rozdíl od Platóna a Hegela, kteří se snažili využívat spíše iracionalismus a (kritický) racionalismus potlačovali, se Marx alespoň snažil, i když podle Poppera neúspěšně, aplikovat racionální metody na nejpálčivější problémy společnosti. Marx vzhledem ke svému přesvědčení o predeterminovaném chodu dějin tvrdí, že rozum nemá možnost tento vývoj změnit. Podle Poppera stejně jako Platón a Hegel i Marx využívá snižování pozice jednotlivce ve společnosti, která podléhá nevyhnutelnému a neúprosnému vývoji. Člověk má podle Marxe pouze možnost podle historického proroctví identifikovat překážky bránící vývoji a ty odstraňovat. Jako utopisty označuje Marx sociální inženýry, kteří považovali sociální instituce za vylepšitelné lidským rozumem a vůlí za účelem racionálního plánování.²⁴³

Podle Poppera Marx částečně přebírá Hegelovu dialektickou myšlenku boje protikladů a boje národů na jevišti dějin, který pohání vývoj, a nahrazuje ho bojem třídním a stejně jako Platón a Hegel podporuje názor, že cokoli, co je v zájmu třídy, je obhajitelné. Podle Marxe také lidské vědomí je determinováno postavením ve společnosti. Vzhledem k tomu, že člověk podle Marxe může být svobodný pouze nakolik se osvobodí od výrobního procesu, k vytvoření prostoru pro vlastní svobodu musí člověk zotročit jiné

²⁴¹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 48-50.

²⁴² POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 52-53.

²⁴³ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 83-87.

lidi. Tak determinuje třídní situace vládnoucí třídu tím, že se nemohou osvobodit od ovládní svých otroků. Situaci nemožnosti oddělení se od boje s ostatními třídami nazývá marxismus ekonomickou strukturou společnosti. Tento vývoj lze podle Marxe vědecky předpovídat a je tedy možné se dějinami zabývat jako dějinami třídních bojů, neboť společenské a třídní systémy se mění v závislosti na výrobních podmínkách. Podle Poppera ale sociální systém pracuje iracionálně a nezávisle na vůli jednotlivců, kteří nemohou předvídat ani některé nejdůležitější dopady svého jednání. Tím, že se bude každý držet své role v třídním boji na jevišti dějin, bude podle Marxe napomáhat konečnému příchodu socialismu. Třídní situace se tak podle Marxe musí stát vědomou v mysli členů třídy, což povede k uvědomění si pravého třídního zájmu.²⁴⁴

Marx v rámci své propagandy využívá především důraz na ekonomické zájmy a na jejich ochranu. Podle Poppera je potřeba zbavit se dogmatického přesvědčení, že počátkem všeho zla je ekonomická moc. Naopak je podle něj zlem jakákoli neomezená a nekontrolovaná moc. Ekonomické prostředky, peníze, se mohou stát nebezpečnými, pokud si za ně bude možné opatřit neomezenou moc (buď přímo, nebo prostřednictvím ztrocení ekonomicky slabých jedinců). Klíčem k řešení je pro Poppera demokratické státní uspořádání, ve kterém je uskutečnitelné udržení kontroly nad jakoukoli mocí.²⁴⁵ Ve prospěch své propagandy také Marx často využívá ustanovení pouze dvou možností, jež mohou nastat. Buď totiž nastane dobrý socialismus, nebo zlý kapitalismus, ale nikdy nic mezi tím.

Marxistické učení, které říká, že naše názory, a to včetně vědeckých, jsou určovány naší sociální a historickou situací, považuje Popper za protiklad iracionálního přístupu.²⁴⁶ I v tomto případě lze poukázat na výhodnější postavení dílčího před utopistickým sociálním inženýrstvím. Podle Poppera je lepší plánovat opatření na boj s konkrétními problémy než zavádět nějaké ideální dobro. Přílišným plánováním dáváme také větší moc do rukou státu, čímž přicházíme o svobodu a tím o možnost plánování. Více než dávat moc státním orgánům v jednání, bychom raději měli vytvořit právní rámec ochranných institucí, který bude stát a jeho fungování chránit. Jen taková možnost

²⁴⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 110-114.

²⁴⁵ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 125-126.

²⁴⁶ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 204.

dovoluje kritické zásahy zvnějšku.²⁴⁷ „Pouze tato metoda nám pomoci zkušenosti a analýzy dovoluje zjistit, co jsme opravdu udělali, když jsme intervenovali s určitým záměrem.“²⁴⁸ Iracionální rozhodování podle vlastního uvážení ze strany státních úředníků se tímto dostává ze hry. Iracionální jsou veškeré nepředvídatelné zásahy osobní intervence, do sociálního života.²⁴⁹

4.3 Falibilismus

„Rád bych zavedl novou módu. Vždycky jsem byl proti módám, nikdy jsem nešel s módou a nikdy jsem se nepokusil nějakou módu zavádět. Avšak teď bych rád zavedl módu intelektuální skromnosti, že si totiž stále musíme uvědomovat, co nevíme. Trvale si musíme ujasňovat, jak nesmírně mnoho toho nevíme.“²⁵⁰

Dalším podstatným principem kritického racionalismu, jež je možné nalézt ve spisu *Otevřená společnost*, je falibilismus. Tento princip je založen na předpokladu omylnosti myšlení a chybování v jednání každého člověka. Falibilismus úzce souvisí s ostatními zde zmíněnými principy kritického racionalismu, neboť jen pomocí důsledné kritiky za využití rozumu je možné odhalovat chyby, jež člověk činí, a pomocí falzifikace je možné takové chyby určit jako nevědecké.

Vzhledem k tomu, že člověk od přirozenosti chybuje, je možné přijímat veškeré teorie jen prozatímně, nikdy však s trvalou platností a jistotou. A jelikož člověk chybuje, je potřeba věnovat veškeré úsilí hledání jím vytvořených chyb, což by podle Poppera mělo být hlavní aktivitou každého člověka, a vědecké společnosti obzvlášť. Jen díky odhalování chyb je totiž možné dojít k pokroku ve vývoji poznání, neboť chyba nalezená v momentálně přijímané teorii nám pomůže k jejímu eliminování a nahrazení lepší teorií. Tím, že člověka označíme za chybujícího, nepřikračujeme však k trvalé skepsi, nýbrž k jakési opatrnosti při přijímání hypotéz. V metodě filozofie vědy se tento krok projevuje důsledným zkoumáním poznatků a hypotéz, kterým se vědci věnují. Stejně tak je důležitá kontrola chybování lidí, hlavně pak těch, kteří drží vládu nad společnostmi. I zde je řešením

²⁴⁷ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 128-129.

²⁴⁸ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 129-130.

²⁴⁹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 130.

²⁵⁰ POPPER, Karl a LORENZ, Konrad. *Budoucnost je otevřená*, s. 91.

možnost odstraňovat chyby, tedy hovořit do chodu společnosti, nikoli pouze nekriticky naslouchat těm, kteří vládou a slepě následovat jejich rozhodnutí.

Hledání a uvědomování si chyb je ve společnosti důležité hlavně pro včasné odhalení nebezpečných autoritářských a totalitních tendencí. Je proto potřeba zavčas odhalit takové ideologie, s nimiž jsou spojeny nároky na absolutní pravdivost, platnost a nezpochybnitelnost. Většina nebezpečných ideologií se opírá o názor, že existuje jediná pravda, kterou zastávají, a dochází tak k utlačování těch, kteří mají jiný názor.²⁵¹ Jedinou metodou, která by měla být do politické sféry zavedena, je metoda dílčího sociálního inženýrství, neboť jen ta může vést k ochotě odhalovat vlastní chyby a učit se z nich, což je podle Poppera základ každé opravdu kritické metody.²⁵²

O falibilismu hovoří Popper i ve spojení s teorií Aristotelovou. Aristotelés totiž podle Poppera předkládá vědeckou metodu, jež stojí na předpokladu dosažení trvalé pravdy, a dokonce je přesvědčen o možnosti vytvoření encyklopedického seznamu, který bude poskytovat základní a pravdivé vědecké definice, které při dalším vědeckém testování není potřeba podrobovat kritickému zkoumání.²⁵³ „Z minulosti jsme se po mnoha zklamáních poučili, že nemůžeme očekávat trvale platné poznání. A naučili jsem se nebýt zklamáni, když jsou naše vědecké teorie vyvráceny; můžeme totiž ve většině případů značně spolehlivě určit, která ze dvou teorií je lepší.“²⁵⁴ Jsme tedy schopni poznat, že dosahujeme pokroku, a proto vědeckou jistotu nahrazuje Popper vědeckým pokrokem založeným na falzifikaci špatných teorií a hledání lepších řešení daných problémů.²⁵⁵

4.3.1 Platón

S přesvědčením o existenci absolutní pravdy souvisí motiv jakéhosi výlučného vědění, tedy nárok na interpretační privilegia. To znamená, že je nějaké vůdčí osobnosti nebo elitě přiznáno právo toho, aby jedině oni mohli stanovovat a vysvětlovat jednotlivé myšlenky dané ideologie a ostatní stoupenci této ideologie jsou odkázáni pouze

²⁵¹ BALLESTREM, Karl a OTTMANN, Hennig. *Politická filosofie 20. století*, s. 259.

²⁵² POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 168.

²⁵³ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 17-19.

²⁵⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 19.

²⁵⁵ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 19-20.

k naslouchání a následování předkládaných myšlenek a k víře v ně. Tento princip Poppe identifikuje a kritizuje v Platónově teorii ideálního státu. Platón představuje filozofa-krále²⁵⁶ (a filozofy obecně) právě jako toho, jenž je jediný vhodný pro interpretaci pravdivého poznání.²⁵⁷ Podle Poppera byl Platón přesvědčen o tom, že takový zákonodárce dokáže zastavit všeobecný zákon rozkladu, neboť zastaví politickou degeneraci díky svým rozumovým schopnostem a mravní vůli. Jen pomocí zadržení jakékoli politické změny je tedy možné zabránit dalšímu politickému úpadku.²⁵⁸

Platón podle Poppera zároveň prosazoval specifickou formu absolutní pravdy a pravdivého poznání. Jestliže totiž všechny věci neustále plynou (jsou podrobeny neúprosnému vývoji, jež směřuje k degradaci) pak je nemožné o nich říct cokoli určitého ani cokoli s trvalou platností. Nemůžeme o nich tedy mít skutečné poznání, avšak Platón byl přesvědčen, že to možné je. *„Platón hledal vědění, nikoli mínění; hledal čisté racionální poznání světa, který se nemění, avšak současně i takové vědění, které by se dalo užít ke zkoumání našeho měnícího se světa a obzvláště naší měnící se společnosti; politických změn s jejich podivnými historickými zákony. Platón chtěl objevit tajemství královského vědění o politickém, umění vládnout lidem.“*²⁵⁹

Popper dále kritizuje to, že Platón ve své teorii převrátil kriticko-racionalistické stanovisko, jež podle Popperova názoru zastával opravdový filozof Sókratés. Poppera okouzila Sókratova intelektuální skromnost, která se projevila ve slavném výroku *vím, že nic nevím*. Sókratés podle Poppera, stejně jako on, zastával pozici falibilismu a přepokládal lidskou omylnost.²⁶⁰ „[...] *vždyť stejně jako Sókratés definoval filosofa jako*

²⁵⁶ Stránský ve své kritice říká, že Popper opomíjí skutečnost, že nelze Platónovu představu ideálního státu naplno uskutečnit. Zároveň podle něj Popper chápe velice zploštěle celý dialog Ústava. Stránský hovoří o paradoxu, který je opomíjen a který je obsažen v Platónově ideji filozofa-krále. Podle Platóna by se vlády v ideálním státě měl ujmout člověk, který by byl filozofem, neboť jen ten má přístup k pravdivému poznání; avšak zároveň by se tento člověk musel dokonale orientovat v dění v dané společnosti. Právě v tomto je možné nalézt paradox, neboť tyto dvě oblasti – vláda a filozofie, většinou nejsou praktikovány jedním člověkem společně. Takový člověk by tedy musel být ideální obcí nucen se vlády ujmout. Zároveň by byla nutnost ideální obec převychovat tak, aby byla schopná svému vládcovi porozumět, což by však znamenalo věnovat se mladším deseti let a zbylé obyvatelé odsunout na venkov. Viz. STRÁNSKÝ, Jiří. *Platón a Popper aneb Kritika jedné slavné kritiky*. s. 8-9; 21.

²⁵⁷ BALLESTREM, Karl a OTTMANN, Hennig. *Politická filosofie 20. století*, s. 260.

²⁵⁸ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 33.

²⁵⁹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 41.

²⁶⁰ PARUSNIKOVA, Zuzana. *Otevřená společnost – otevřené myšlení. Jednota metody ve filozofickém díle K. R. Poppera*, s. 69.

*milovníka pravdy. Avšak změna, kterou provedl, je vsutku obrovská. Jeho milovník pravdy již není skromným hledačem, je jejím hrdým vlastníkem. Jako cvičený dialektik je schopen intelektuální intuice, tj. nazírání věčných, nebeských forem či idejí a komunikace s nimi. [...] Platónův ideální filosof je téměř vševědoucí a všemocný. Je to filosof-král.*²⁶¹ K moci se však tímto pojetím dostávají i ty instituce, které mají vést vzdělávání budoucích vládců. I proto by mělo být hlavní slovo svěřeno právě vládcí. Vládcí měli být jen ti nejstarší, protože Platón podle Poppera spoléhá na jakési ukolébání jejich schopnosti prosadit jinou ideologii.²⁶²

Platón jde však podle Poppera ještě dál. Ve své koncepci filozofa-krále takovému vůdci umožňuje užívat ve prospěch obce i lži a klamů, ačkoli je podle Platóna nadřazen schopností nazírání pravdy. Platón podle Poppera své utilitární a totalitární principy aplikuje i na vládcovu výsadu znát pravdu a požadavku, aby mu pravda byla sdělena. Filozof-král také může být jediný zakladatelem státu, neboť je jediný dostatečně schopný přiblížit se ideálu stavu ve světě idejí. Postava filozofa-krále je tedy v Platónově teorii podle Poppera jen proto, že potřebuje podpořit autoritu vládce něčím vyšším, něčím, co vzbuzuje v lidech zájem. Vzhledem k tomu, že oni do stejného světa přístup nemají, věří, že takový vládce je lepší než oni. Jen proto, že filozof má podle Platóna přístup do světa idejí, je jím využit jako jediný možný vládce.²⁶³

Platón podle Poppera podporuje pozici filozofa-krále, který jediný má možnost pravého poznání, i tím, že buduje svými argumenty stále větší propast mezi přirozeným a konvenčním, umělým. Jinými slovy mezi tím, co našemu smyslovému světu předaly ideje, esence, a tím, co k přirozenému svou činností přidal člověk a čím jej oddálil ještě více od dokonalosti. A stejně tak hovoří o spojování rodů těch, kteří mají společnou přirozenost, čímž vzniká například rod filozofů jako těch, kteří mají filozofickou přirozenost a tím jsou nejvíce přiblíženi duši. Vznik státu popisuje Platón jako nutný, neboť jedinec není soběstačný, je nedokonalý. Vládce potřebuje ovládané a naopak. Každý tím podpoří své vlastní zájmy, vzniká tedy teorie společenské smlouvy. Platón navrch ještě přidává myšlenku o ekonomickém principu dělby práce, kterou později

²⁶¹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 139.

²⁶² POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 140.

²⁶³ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 143-153.

přebírá materialistický výklad dějin. U Platóna je však tato dělba založena na přirozené nerovnosti pánů a otroků.²⁶⁴ Jakoukoli nerovnost mezi jedinci ve společnosti Popper odmítá, podle něj chybují všichni jedinci stejně, a nikdo tedy nemá mít privilegium zacházení s pravdou, nebo být označován za méně chybujícího.

4.3.2 Hegel

Hegel si byl podle Poppera vědom, že své dialektiky může využít k převrácení jakékoli myšlenky v její opak. Hegel toho ostatně využívá při řešení problému svobody myšlení a vědy, jinými slovy měřítek objektivní pravdy. Podobně jako Platón, vkládá Hegel moc stanovit něco jako pravdivé do rukou státu. Jen stát má podle Hegela možnost rozhodnout, co můžou ostatní pokládat za objektivně pravdivé. S tímto krokem však podle Poppera přichází věda o veškerý status objektivní a nezávislosti. Stejně jako Platón tento krok Hegel učinil proto, aby posílil vůdčí pozici panovníka na zbytkem společnosti, nikoli proto, že by opravdu věřil v panovníkovi schopnosti.²⁶⁵

Hegel podle Poppera vytvořil nebezpečné učení, neboť tvrdí, že to, čemu lidé věří dnes, je pravdivé. Hegel spojuje reálné s pravdivým, čímž otevírá možnost zneužití své teorie. Zároveň se pravdivým stává v podstatě vše, co je okolo nás a čemu uvěříme, což je podle Poppera nesmysl. Zároveň takovému uznání pravdy chybí jakékoli kritické zhodnocení a přezkoumání. Je zároveň složité cokoli odmítnout jako nepravdivé. V zájmu státu a udržení pozice panovníka je dokonce doporučováno využívat lži k získání důvěry ovládané třídy.²⁶⁶

Hegel mimo jiné přichází s myšlenkou světodějinné osobnosti, která by se v mnohém dala přirovnat k osobnosti Platónova filozofa-krále. Tato osobnost je podle Hegela tím, kdo dokáže rozeznat pravdu mezi míněním, tedy překroucenou pravdou, lží, ve společnosti. Jelikož jsou jednotlivci ve společnosti pouze nástroji, je i tato osobnost jen nástrojem, avšak nástrojem nejpřednějším ze všech, je nejrozumnější a nejmoudřejší. Stejně jako Platónův filozof-král dokáže jako jediný opravdu nahlédnout ideje, a tím absolutní pravdu, dokáže tato osobnost v Hegelově pojetí jako jediná opravdu rozpoznat,

²⁶⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 83-86.

²⁶⁵ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 47.

²⁶⁶ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 63; 70-71.

co je v souladu s vývojem společnosti a co je pro společnost opravdu dobré. Ostatní lidé jsou podle Hegela vedeni vlastním duchem k následování této osobnosti.²⁶⁷ Zároveň však Hegel ve svém učení pojímá pravdu jako relativní, protože je formována a určována historií, stejně tak jako lidská intelektuální výbava se mění a závisí na minulosti společenské. V tomto smyslu také pojímá lidský rozum, o kterém hovoří jako o vyvíjejícím se stejně jako společnost nebo národ člověka.²⁶⁸ Popper odmítá relativismus v pojetí pravdy. Ačkoli říká, že díky falibilismu není možné dojít k pravdě, jen se k ní přiblížit, netvrdí, že by pravda byla relativní. Zároveň odmítá Hegelovo pojetí světodějinné osobnosti, která by měla být nadřazena ostatním jedincům ve společnosti.

4.3.3 Marx

Popper mnohé Marxovy myšlenky oceňuje, jak již bylo řečeno. Například oceňuje Marxe za to, že byl opravdu upřímným hledačem pravdy. Marx zastával pragmatismus, neboť od vědy očekával praktické výsledky. Pokud věda nebo filozofie nepřináší praktické výsledky, pak pouze interpretuje okolní svět, podle Marxe by však měla svět měnit²⁶⁹. „*Snad to byl tento pragmatický postoj, co ho přivedlo k anticipaci důležité metodologické zásady pozdějších pragmatistů, že nejvlastnějším úkolem vědy není získávat poznání minulých faktů, nýbrž předpovídat budoucnost.*“²⁷⁰ Marx předpokládá chybování například dělnické strany, avšak toto chybování nijak nemůže ovlivnit třídní situaci, ani ekonomickou skutečnost, na níž je vše závislé. Celý vývoj, který podle Marxe směřuje k sociální revoluci, není možné zastavit, nebo nějak změnit, a proto mu nemůže ublížit ani chybování – chyby ho můžou jen zbrzdit.

Mezi pojetím pravdy ve společnosti tak, jak je výše popsáno u Platóna a Hegela, a tím Marxovým, je značný rozdíl. Platón a Hegel vkládají neomezenou moc nad poznáním a pravdou do rukou vládnoucí třídy nebo panovníka, zkrátka vybrané skupiny, nadřazené ostatním. U Marxe toto nalézt nemůžeme, protože vládnoucí, nadřazenou třídu v Marxově koncepci najdeme pouze v období před sociální revolucí,

²⁶⁷ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 75-76.

²⁶⁸ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 205.

²⁶⁹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 98-85.

²⁷⁰ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 85.

které kritizoval. Po proběhnutí sociální revoluce si všichni lidé ve společnosti budou rovni, takže je vyloučené jakékoli privilegium i na vlastnictví pravdy.

4.4 Falzifikace

„[...] člověk není se svými problémy vypořádán nikdy. To má rozhodující důležitost pro všechny demokracie. V tom okamžiku, kdy věříš, že jsi se s nějakým problémem vypořádal, je všechno ztraceno. Nikdy nejsme u konce, problémy stále pokračují.“²⁷¹

Posledním vybraným principem kritického racionalismu je falzifikace. Tento princip je založen na výše probíraném principu falibilismu. Jelikož má každý člověk sklon k chybování, není možné jakoukoli stanovenou hypotézu brát s jistotou jako pravdivou a správnou. Je tedy potřeba proces potvrzování teorií, tj. verifikaci představenou logickým pozitivismem, z vědy (i té společenské) úplně odstranit. Každá teorie musí být vždy předložena k pokusu o falzifikaci, tedy vyvrácení pomocí testování empirických důsledků teorie. Za vědeckou je přijata ta teorie, která je vyvrátitelná.

I tento princip je jedním z hlavních předpokladů správného fungování otevřené společnosti. Naopak společnost uzavřená stojí na principu obrany všech svých teorií proti jejich vyvrácení. Tento princip lze nazvat imunizací teorie nebo hypotézy. Uzavřená společnost stojí na základě někdy až násilné verifikace svých stěžejních hypotéz. Politická falzifikace je proto pilířem otevřené společnosti. Verifikace jakožto metoda logických pozitivistů je metoda demarkace vědy, která je založena na hledání argumentů a důkazů na podporu stanovené hypotézy, což Popper pokládá za hloupost, neboť je vždy jednodušší nalézt, byť jeden, důvod pro odmítnutí hypotézy.

Ve stejném smyslu Popper odmítá tento proces i v sociální sféře. Vždy je jednodušší najít důvod k odmítnutí daného režimu, avšak užíván je více způsob potvrzování. Vládnoucí vrstva dokáže nacházet stále nové a nové důvody k podpoře svých hypotéz a svých pravidel společnosti, dokonce lze tyto podpůrné argumenty upravovat a formovat k podpoře daných argumentů. Toto Popper striktně odmítá, právě falzifikace je ideálem otevřené společnosti a verifikace spadá jen do společnosti uzavřené.

²⁷¹ POPPER, Karl a LORENZ, Konrad. *Budoucnost je otevřená*, s. 114.

Opakem využívání metody falzifikace je využívání metody dogmatické justifikace. Ta je příznačná pro totalitní společnosti. V tomto případě dochází k vlastní interpretaci společenských jevů, přehlížení těch, které jsou nepohodlné, a zároveň k neschopnosti řešit praktické problémy. K této neschopnosti dochází kvůli přehlížení a obhajobě chyb, které brání řešení problémů.²⁷²

S principem falzifikace souvisí pluralismus teorií a hypotéz. Je nevyhnutelné, aby docházelo ke konkurenci jednotlivých teorií a tento souboj teorií nakonec skončil výběrem té, která je schopna stanovený problém lépe vysvětlit, protože jen tak je možné dosáhnout pokroku. V pojetí demokratické společnosti má však tento konkurenční boj své meze. Konkurence může být vedena jen do té míry, aby nedocházelo k tolerování takových názorů, které by vedly k odstranění plurality a individuální svobody. Stejně jako princip svobody se tedy nesmí absolutizovat ani princip tolerance pluralismu. To ostatně vyplývá z antidogmatického postoje kritického racionalismu.²⁷³

4.4.1 Platón

Cílem Popperovy metody falzifikace je odstraňování teorií nepravdivých, nikoli však potvrzování pravdivých. Stejný postup je možné nalézt v Popperově teorii dílčího sociálního inženýrství, které usiluje o zmírnění utrpení ve společnosti, nikoli však dosažení absolutního dobra. Proti takovému sociálnímu inženýrství staví Popper utopické sociální inženýrství. Právě propojení postoje sociálního inženýrství a historicismu v Platónově teorii je jedním z bodů kritiky Poppera.

Jako sociálního inženýra můžeme podle Poppera označit člověka, který věří, že člověk je pánem svého osudu a může ovlivňovat nebo měnit lidské dějiny. Cíle svého osudu jsme si podle něj zvolili, nebo dokonce vytvořili sami, nejsou nám tedy vnuceny historickými trendy. Zastávce historicismu v případě nějakého nového kroku v politickém dění vyžaduje určení budoucího vývoje dějin, zatímco zastávce sociálního inženýrství věří, že vědecký základ politiky se má sestávat z věcných informací, jež jsou nezbytné k úpravě sociálních institucí v souladu s našimi cíli. „*Jinými slovy, sociální*

²⁷² PARUSNIKOVÁ, Zuzana. *Otevřená společnost – otevřené myšlení. Jednota metody ve filozofickém díle K. R. Poppera*, s. 70.

²⁷³ BALLESTREM, Karl a OTTMANN, Hennig. *Politická filosofie 20. století*, s. 257.

*inženýr považuje za vědecký základ politiky něco jako sociální technologii, zatímco historicista považuje za základ politiky vědu o nezměnitelných historických tendencích.*²⁷⁴ Popper představuje rozdíl mezi svým chápáním sociálního inženýrství (jakožto dílčího) a utopického, z nichž právě druhé v pořadí odmítá.²⁷⁵

Platón chce uniknout Hérakleitovu plynutí, jež se projevuje v sociální revoluci a dějinném rozkladu, a toho chce dosáhnout pomocí vytvoření státu, který by byl tak dokonalý, že by se vymanil ze všeobecného směřování historického vývoje. A protože svět je vývojem jen ničen, hledá Platón předlohu pro tento dokonalý stát v dobách minulých. Stejně tak jako každá věc v našem světě, která podléhá vývoji a plynutí času, má svou vlastní ideu, tedy neměnný dokonalý vzor, stejně tak každý stát existující v „naší době“ má svůj vzor ideálního státu, který je neměnný a dokonalý. O věcech, které jsou odrazem idejí nemůžeme říct nic určitého a nemůžeme o nich mít skutečné poznání, nanejvýš mínění, neboť podléhají neustálému plynutí. Stejně je to i se světem politického dění, kde nejsou žádné neměnné věci, právě naopak.²⁷⁶ „*Jak lze diskutovat o jakýchkoli politických otázkách, když se význam slov jako 'vláda', 'stát' nebo 'obec' mění s každou novou fází historického vývoje?*“²⁷⁷

Podle Platóna, který navázal na metodu Sókratovu, je možné nalézt podstatu věcí a získat o nich pravdivé poznání. To je však možné jen o věcech vyskytujících se mimo smyslovou zkušenost. Platón podle Poppera hledal vědeckou metodu zacházení se smyslovými věcmi a chtěl o nich získat co nejčistší vědění. K tomu je zapotřebí poznání idejí. Teorie idejí tedy slouží Platónovi jako metodický nástroj, díky němuž může zkoumat i problémy měnících se věcí, a tedy i politickou vědu. Je pro něj také klíčem k dějinám a otevírá cestu k určitému druhu sociálního inženýrství. Celá tato teorie však stojí proti Popperově metodě falzifikace.²⁷⁸

Podle utopických inženýrů musí mít každé racionální jednání cíl, který je natolik racionální, nakolik svůj cíl sleduje vědomě a nakolik podle něj určuje prostředky. Jako

²⁷⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 35.

²⁷⁵ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 35.

²⁷⁶ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 36-41.

²⁷⁷ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 41.

²⁷⁸ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 42-43.

první je tedy potřeba správně stanovit svůj cíl. Cíle dílčí jsou pouze prostředky k dosažení konečného cíle. K tomu, abychom jednali racionálně je potřeba tyto dva druhy cílů rozdělit a důkladně zvažovat, zda dílčí cíle dopomůžou k dosažení celkového cíle. I v politickém jednání je nejprve potřeba stanovit cíl, tedy jakýsi ideální stav, a následně sledovat, které cesty k jeho dosažení pomohou. Tento postup utopického sociální inženýrství, Popper však kritizuje. Je potřeba podrobovat kritice každý krok, který provedeme na cestě za zvoleným cílem, neboť pokud pouze bezhlavě postupujeme za stanoveným cílem, může se díky různým překážkám stát nedosažitelným. Tato cesta je tedy mnohem složitější než druhá metoda.

Dílčí sociální inženýrství, které je podle Poppera správným metodologickým postupem jedná s vědomím toho, že ideální stav a dokonalost jsou jen velice těžko dosažitelné, pokud vůbec, a společnost nemá ani tak nárok na to být činěna šťastnou, nýbrž nebyť činěna nešťastnou. Utopický sociální inženýr se bude snažit hledat to největší dobro, a to prosazovat ve společnosti, naopak dílčí sociální inženýr se bude snažit odhalit nejpalcivější místa společnosti, tedy největší problémy, a ty odstraňovat. První je metodou, která může paradoxně vést k většímu utrpení ve společnosti, druhá je metodou racionální. Metoda dílčího inženýrství je také mnohem konkrétněji zaměřena a věnuje se každému jednotlivému kroku, čímž nechává menší prostor chybám.²⁷⁹

„[...] je také větší naděje, že užitím této dílčí metody překonáme ten největší praktický problém všech rozumných politických reforem, totiž problém použití rozumu – a nikoli vášně a násilí – při uskutečňování rozumu.“²⁸⁰ Pokud však ve státě existuje metoda utopického sociálního inženýrství, vyžaduje silnou centralizovanou vládu v rukou několika jedinců, což pravděpodobně povede k diktatuře, a tedy totalitnímu vedení společnosti. V takové společnosti také budou pravděpodobně opomíjeny názory ovládaných jedinců, tedy bude zamezeno racionální kritice.

Podle Poppera může být utopický přístup zachráněn pouze slepou vírou v absolutní a neměnný ideál v Platónském smyslu. Popper je stejně jako představitelé utopického sociálního inženýrství přesvědčen, že pro vývoj společnosti je podstatné

²⁷⁹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 162-164.

²⁸⁰ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 164.

provádění sociálních experimentů. Na rozdíl od utopického sociálního inženýra je však přesvědčen, že je mnohem důležitější provádět každodenní sociální experimenty v malém měřítku, nikoli kvůli sociálnímu experimentu reformovat celou společnost.²⁸¹

Ve společnosti řízené utopickým sociálním inženýrem: „*Na úspěch experimentu pak nutně tlačí mocné zájmy. To vše nepřispívá k racionalitě či k vědecké hodnotě takového experimentu. Naproti tomu dílčí metoda umožňuje opakované experimenty a průběžné nastavování.*“²⁸² To by mohlo vést k situaci, ve které by politici začali pátrat po vlastních chybách místo jejich bagatelizování. Jen chybováním člověk dochází k novému poznání a může přispět k vývoji společnosti. Holistická metoda může přijít na řadu až ve chvíli, kdy nám mnoho dílčích experimentů poskytlo dostatek důkazů pro provedení holistického, velko-měřítkového experimentu (který navrhuje Platón).²⁸³

4.4.2 Hegel

„*V Hegelově dialektice se totiž negace rovná omezení, a tudíž neznamená jen hraniční čáru či mez, nýbrž také vytvoření protikladu – nepřítele.*“²⁸⁴ Hegel se tedy snaží veškerému pokusu o kritické přezkoumání své teorie zabránit, neboť by došlo k omezení jeho vývoje. Zároveň je však vývoj nevyvratitelný, což znamená, že není možné žádnou z fází zcela vyvrátit, popřít.

Popper tvrdí, že Hegelova teorie popírá jakoukoli možnou kritiku, a tedy také jakékoli vyvrácení přednesených teorií a hypotéz. Hegel si podle Poppera stojí za názorem, že jediným soudcem státu jsou světové dějiny. Stát neomezeně udává zákony, neboť stát je sám zákonem, a to jak morálním, tak právním. Měřítkem toho, co je správné, ale i pravdivé, je stát a jeho vůdce. Jediným měřítkem, kterým je možné posuzovat stát, jsou úspěchy jeho skutků v dějinách, tedy jeho moc a růst. Tento úspěch musí být podle Hegela nadřazen i všem praktickým úvahám v životě občanů.²⁸⁵ „*Stručně*

²⁸¹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 164-168.

²⁸² POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 168.

²⁸³ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 168.

²⁸⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 68.

²⁸⁵ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 68-69.

*řečeno, vždy záleží jen na úspěšnosti. Byla-li lež úspěšná, nebyla to žádná lež, neboť lid se nedá klamat o svém substanciálním základu.*²⁸⁶

Nejen v Hegelově, ale také v Platónově teorii, by kritickým přezkoumáním a podrobením hypotéz falzifikaci nutně muselo dojít k odhalení všech vratkých hypotéz, na kterých jsou vystavěny jejich teorie a také k odhalení všech lží, které používají, podle jejich slov v zájmu vlastního státu. Vzhledem k tomu, že musíme mít na paměti důvod vzniku celé Hegelovy společenské teorie, tedy vytvoření za účelem upevnění pozice Pruského panovníka, je více než jasné, že taková teorie a její hypotézy by nemohly Popperově metodě falzifikace obstát a ukázaly by se nutně jako nevědecké a často iracionální.

4.4.3 Marx

Popper v Marxově teorii nejvíce ze všeho kritizuje jeho falešné proroctví, tedy celou jeho teorii o neúprosném zákonu vývoje společenského dění směrem k sociální revoluci. Podle Poppera je založena na nepravdivých a chabých hypotézách a po podrobení důsledné kritice zkrátka nemůže obstát. I přesto však Popper oceňuje Marxovu ekonomickou a sociologickou analýzu společnosti své doby a hlavní důvod nezdaru jeho teorie vidí v důvěře, kterou Marx věnoval historicismu.²⁸⁷ Další vývoj Marxových myšlenek znamenal podle Poppera to, co z něj udělalo směr nebezpečný pro společnost. „*Věci se však vyvíjely jinak. Rys proroctví v Marxově víře ovládl myslí jeho stoupenců. Smetl všechno ostatní stranou, zavrhl moc chladného a kritického úsudku a zničil víru, že s užitím rozumu můžeme změnit svět. Vše, co zbylo z Marxova učení, je Hegelova věštecká filozofie, která v marxistickém postroji hrozí paralyzovat boj za otevřenou společnost.*“²⁸⁸

Marx rozděluje dva druhy revolucí. Jedním je revoluce materiální, provedená v ekonomických výrobních podmínkách, jež lze vědecky určit s přesností. Druhý je revoluce ideologickými formami, které dávají lidem možnost si konflikt uvnitř nich uvědomit. Tento druhý způsob je podle něj méně důležitý, neboť politická revoluce

²⁸⁶ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 71.

²⁸⁷ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 184.

²⁸⁸ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 189.

povede pouze k výměně skupin ve vládnoucí třídě, zatímco první způsob je vývojem podstaty a ekonomické reality a jedině ten může vést k opravdové revoluci v Marxově pojetí – k sociální revoluci. Sociální revolucí dostává smysl i revoluce politická, i když stále zůstává pouhým vnějškovým projevem změny.²⁸⁹

Podle Marxe začíná sociální revoluce rozvojem materiálních podmínek výroby do té míry, do níž se dostanou do konfliktu s právními a sociálními poměry. Pak začíná sociální revoluce, která změnou hospodářské základny postupně promění celou společnost. Ekonomickou organizaci společnosti považuje Marx za základnu pro veškeré sociální instituce a jejich historický vývoj. Podle Poppera se však ekonomismus nemá příliš zdůrazňovat, neboť v mnoha situacích platí spíše opačný vztah, tedy závislost materiálních výrobních prostředků na našem vědění, našich idejích.²⁹⁰

Marxismus podle Poppera tvrdí, že je něčím víc než věda. Staví se dokonce do pozice někoho, kdo může ukázat cestu ze stávající společnosti k lepšímu světu. Marx obrací pozici politiky vládnoucí třídy. Vládnoucí třída už nevlastní neomezenou moc, nýbrž je v pozadí rozvoje strojního zařízení, a zároveň v pozadí systému ekonomických třídních vztahů. Marx tak v podstatě odmítá možnost jakékoli změny společenské situace ze strany vládnoucí třídy, na rozdíl od Poppera. Popper zastává opačný názor, tedy že právě politická moc je mocí fundamentální a jen díky ní je možné ovládat moc ekonomickou, a hlavně rozvíjet racionální politický program, který vyřeší vše, co Marx kritizoval na společnosti své doby, například vykořisťování nebo dlouhou pracovní dobu. Ekonomická moc podle Poppera nesmí ovládnout politickou. Marx podle Poppera zcela rezignoval na jakýkoli pokus o změnu, která by vedla k vývoji k lepším podmínkám. Marx opomněl paradox svobody, když hovořil o vymizení státu a neomezené svobodě v beztřídní společnosti, k níž vývoj neodvratně směřuje. Zároveň také tím, že oslabuje politickou moc vládnoucí třídy, oslabuje jedinou možnost, jak ovlivnit vývoj situace k lepšímu.²⁹¹

K analýze změn ve společnosti použil Marx metodu ekonomického historicismu. *„Podle Marxe každý sociální systém musí zničit sám sebe prostě proto, že nutně plodí*

²⁸⁹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 108.

²⁹⁰ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 106-108.

²⁹¹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 123-124.

*síly, které vytvářejí další historické období.*²⁹² Síly pro zničení období kapitalismu byly podle Marxe v rozvoji materiálních prostředků výroby, po jejichž objevení bude možné vysledovat jejich vliv na sociální vztahy mezi třídami, ale také na právní a politický systém.²⁹³

Vývoj společnosti podle Marxe postupuje od třídní společnosti kumulováním stále vyššího kapitálu vrchní kapitalistické třídy a stále většího bídačení dělnické, proletariátní třídy. Dalším krokem je vymizení některých třídních vrstev, následkem čehož ve společnosti zůstanou jen dvě, vládnoucí kapitalistická a dělnická třída. Díky tomu, že si každý jednotlivec dělnické třídy uvědomí svou pozici ve společnosti a bude na svou třídu hrdý, se vývoj začne blížit k sociální revoluci. Během sociální revoluce dojde k úplnému zničení kapitalistické třídy a zůstane tak jen třída dělnická, čímž podle Marxe dojde ke vzniku beztřídní společnosti. Popper se věnuje kritice premis, ze kterých tato Marxova teorie vychází a které se ukazují jako neplatné, čímž podle Popperova principu falzifikace musí dojít ke zboření celé teorie.²⁹⁴

Prvním krokem, který měl vést k sociální revoluci, má být postupné hromadění kapitálu vládnoucí třídy a zároveň postupný růst bídy u proletariátu. Ve chvíli, kdy se to například v Anglii ukázalo být neplatné, neboť tamnímu proletariátu se vedlo dobře, neváhal Marx s Engelsem přistoupit k ochraně své teorie tím způsobem, že obvinili společenský systém v Anglii z toho, že budují z dělnictva²⁹⁵ buržoazii.²⁹⁶ Ačkoli očekávaný růst zbídačení dělnické třídy nepřicházel, sociální demokraté i komunisté podle Poppera stále čekali na jeho příchod.²⁹⁷ Druhým krokem Marxova proroctví je vymizení střední třídy a neustálé posilování buržoazie na úkor proletariátu. Spojení v jeden třídní uvědomělý spolek proletariátu však není zcela myslitelný, neboť by se musel spojit například zemědělec s průmyslovým dělníkem, což není v praxi

²⁹² POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 132.

²⁹³ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 132.

²⁹⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 133-134.

²⁹⁵ Lenin měl dokonce pro společenský úkaz název „zburžoaznění proletariátu.“ Viz. POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 180.

²⁹⁶ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 180.

²⁹⁷ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 182.

proveditelné, neboť zemědělec je více nakloněn buržoazii a střední třída na venkově nemusí zaniknout stejně jako venkovský proletariát se nemusí spojit s průmyslovým.

Dalším bodem kritiky je to, že proletariát by měl trpět neustále větší utlačování a bídu ve víře příchodu revoluce. Takový dělník však pravděpodobně nestane uvědomělým a hrdým na svou třídu. Navíc podle Poppera by v takové situaci nedošlo k existenci pouze dvou tříd, ale naopak k dalšímu štěpení.²⁹⁸ Popper souhlasí s tím, že může dojít ke zničení vládnoucí třídy buržoazie, ale nesouhlasí, že tím by nutně musela vzniknout beztřídní společnost. Podle Poppera totiž opět vznikne rozdělení na třídy a třídní boj. K moci se podle něj dostanou nejsilnější z proletariátu, kteří pravděpodobně vedli revoluci. Myšlenky, které původně vedly k osvobození proletariátu jim poslouží k dalšímu ovládnutí.²⁹⁹ Je ovšem třeba podotknout, že Popper oceňuje Marxe za to, že zavrnutí kapitalistické třídy je v zásadě morálním činem, ačkoli Marx sám neusiloval o morální ospravedlnění cílů své teorie, neboť je zavržen kvůli nespravedlnosti, jíž se dopouští.³⁰⁰

²⁹⁸ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 143-144.

²⁹⁹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 134-135.

³⁰⁰ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 190.

5 Popperova kritika dogmatismu, historicismu a totalitarismu

Na závěr své diplomové práce bych se ještě ráda podrobněji zaměřila na Popperovu kritiku principů, které stojí proti vzniku a fungování otevřené společnosti. Každý z principů, jež budou obsahem této kapitoly, byl již v mé práci zmíněn, neboť jejich kritika prostupuje celý spis *Otevřená společnost*. Hlavními principy, které podléhají Popperově kritice, jsou dogmatismus, historicismus a totalitarismus.

5.1 Dogmatismus

Dogmatismus je Popperem ostře kritizovaný problém, protože odporuje jeho vlastní teorii. Podle Poppera upadají do dogmatismu například výsledky verifikace teorií logického pozitivismu. Ve společenských vědách je dogmatismus jednou z hlavních překážek fungování otevřené společnosti. Tento problém souvisí také s jeho požadavkem kriticizmu. Popper požaduje důslednou kritiku všech prozatímne přijímaných teorií, avšak dogmatismus se dopouští v podstatě opaku, tedy brání teorii proti kritice. Pokud dogmatismus brání kritice teorií, brání tím i možnosti teorie falzifikovat, čímž je podle Poppera činí nevědeckými, neb, jak již bylo řečeno, vědecká je pro Poppera jen teorie, která je falzifikovatelná. Stejně tak tomu je i ve společenské vědě, protože i teorie přijímané v otevřené společnosti musejí podléhat falzifikaci, neboť člověk je bytost chybující, a tak musí mít možnost své chyby odhalit a napravit. Naopak totalitní režimy využívají dogmatismus k ochraně svých klíčových teorií právě před falzifikací.

Vznik dogmatismu souvisí s motivem racionální nejistoty, protože podle Poppera vedou k dogmatismu snahy o důkaz pravdivosti a o dosažení jistoty. Dogmatismus je svázán s tendencí dokázat správnost našich schémat. Ve sféře společenského života se dogmatismus transformuje do podoby totalitarismu a autoritářství. Je-li společenský systém postavený na ideologii platnosti vyšší pravdy a na posvěcení nějakého dějinného schématu, dochází k odsuzování těch postojů, které těmto dogmatům odporují a následně k perzekuci osob, které je zastávají. Dogma je nedotknutelné, neboť je a priori vyjmutu

z možnosti být podrobena kritice. Největší chybou je dívání se na vše optikou daného dogmatu.³⁰¹

5.1.2 Platón

U Platóna se projevuje dogmatismus jako netolerance nových způsobů myšlení, důrazem na určitý vývojový stupeň, který nemá být překonán. V rámci daného dogmatu je také často tolerováno jakékoli, jinak nepřípustné, chování. Tento dogmatický přístup je očividný v Platónově teorii idejí, která vzniká podle Poppera jako reakce na Hérakleitovu teorii nekonečného plynutí. Platón spatřuje ideální podobu státu daleko v minulosti a díky tomu je přesvědčen o tom, že vývoj postupuje od ideálního směrem k úpadku. Proto je pro něj důležité celý vývoj zastavit, aby k dalšímu degenerování již nedocházelo. Přijímání jakýchkoli nových myšlenek je pro Platóna nemožné, neboť nic nemůže být dokonalejší než to, co již bylo v minulosti. Je tedy potřeba minulost, ideální stav, dogmatizovat a snažit se jen o to, se tomuto stavu co nejvíce přiblížit.

5.1.3 Hegel

Dogmatismus prostupuje podle Poppera celou Hegelovou teorií vyvoleného státu, ve kterém se vše překrucuje ve jménu propagandy k udržení pozice absolutního panovníka. Takové překrucování je dokonce doporučené, pokud vede k upevnění panovníkovi pozice. Hegel se dokonce nebrání využít i, podle něj, slabé stránky lidské duše. Byl si totiž vědom jednak lidské touhy po nacionalismu, jakožto nalezení svého místa v tomto světě, a účasti na mocném kolektivu. Zároveň byl schopen využít pocit méněcennosti, který se vyvinul v německém nacionalismu.³⁰²

5.1.4 Marx

Dogmatismus se v marxistické teorii projevuje hlavně jako nekritické myšlení. Popper ukázal svou kritikou neudržitelnost marxismu v praxi, avšak zároveň poukazuje na to, že v Rusku v době, kdy psal spis *Otevřená společnost*, takový systém fungoval. Jednoduše

³⁰¹ PARUSNIKOVA, Zuzana. *Otevřená společnost – otevřené myšlení. Jednota metody ve filozofickém díle K. R. Poppera*, s. 68-69.

³⁰² POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 67.

je to tím, že se tato teorie stala teorií dogmatickou, byla ochráněna přijetím různých ad hoc hypotéz a nebyla nikdy podrobena důsledné racionální kritice, a už vůbec tato kritika nepocházela ze strany občanů společnosti.³⁰³ „Nejenže je marxismus špatný rádce ohledně budoucnosti, ale svým stoupencům znemožňuje vidět to, co se děje před jejich vlastníma očima, v jejich vlastním historickém období, a někdy dokonce za jejich vlastní spolupráce.“³⁰⁴

5.2 Historicismus

Historicismus, jak ho Popper představil ve spisu *Bída historicismu*, je podle Poppera základem každého totalitního režimu. V historicismu jsou patrné přehnané nároky na rozum, neboť se snaží všemocně najít zákonitosti vývoje. Pomocí těchto zákonitostí se pak snaží předpovědět budoucí vývoj dějin. V totalitních režimech často dochází k záměrnému využívání těchto proroctví k podpoře stěžejních teorií daného režimu. Podle Poppera je však nemožné snažit se nalézt v minulém vývoji dějin zákonitosti, které by jakkoli determinovaly dění budoucího vývoje dějin nebo společnosti.³⁰⁵

Popper jako moderní verze historicismu označuje pravicové pojetí, tedy rasismus a fašismus, na jedné straně a levicové pojetí, tedy marxismus, na straně druhé. Obě tyto verze jsou vystavěné na předpokladu vyvoleného národu, respektive v pojetí rasismu vyvolené rasy. Marxismus pak využívá předpokladu vyvolené třídy, která jako jediná může dopomoci k vytvoření beztřídní společnosti, a která zároveň zdědí tuto zemi. Obě zmíněné verze historicismu zároveň vidí dějiny jako zápas. Rasismus je vidí jako zápas ras o nadvládu, marxismus hovoří o boji ekonomickém, zápasu společenský tříd o ekonomickou nadvládu. Kořeny obou těchto verzí vidí Popper ve filozofii Hegelově, ačkoli ten podle Poppera vycházel z mnohem starších autorů, kterými byli například Hérakleitos, Platón, nebo Aristoteles.³⁰⁶

V historicistickém pojetí vývoje společnosti je Popperem kritizován ještě jeden prvek, kterým je holismus. To znamená pojmání společnosti co nejvíc možno jako celku.

³⁰³ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 136.

³⁰⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 138.

³⁰⁵ Popper nemůže s tímto principem nikdy souhlasit, neboť stojí na základě indukce.

³⁰⁶ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 23.

Podle Poppera však takto nelze pojímat například společenské změny, neboť ty nevycházejí z celku společnosti. Proti tomuto Popper a kritický racionalismus staví proces (dílčího) sociálního inženýrství.

5.2.1 Platón

Podle Poppera se v Platónově koncepci projevuje historicismus opačného vývoje, než Hegelův a Marxův. Platón totiž popisuje vývoj dějin jako vývoj směřující cestou úpadku a dějiny jsou pro něj dějinami sociálního rozkladu. Podle Platóna ideální, dokonalý stav společnosti existoval v minulosti a stav přítomný bude jen dál upadat. Podle Poppera se právě z tohoto důvodu dostala do středu Platónovy filozofie teorie idejí. Svět idejí je totiž světem, kde neúprosný vývoj neprobíhá, naopak je to svět nehybný, svět dokonalého stavu všech věcí, jež jsou předobrazem věcí umístěných v našem světě. Takto se podle Poppera Platón vypořádává se ztrátou schopnosti ovlivnit jakýmkoli způsobem neúprosný vývoj dějin.³⁰⁷

Vývoj směřující k degeneraci se týká i společnosti. Podle Platóna spočívá politická degenerace v nedostatečném poznání a mravní degeneraci, která je způsobena degenerací rasovou. Platón považoval svůj věk za věk nejhlubší zkaženosti.³⁰⁸ „[...] *Je jisté, že Platón byl přesvědčen jak o všeobecné historické tendenci k úpadku, tak o možnosti zadržet další úpadek v politické oblasti tím, že zadržíme každou politickou změnu.*“³⁰⁹ A proto se podle Poppera Platón snažil prosadit snahu o vytvoření státu, který nebude degenerovat, neboť se nebude nijak měnit. „*Stát zbavený zla změny a úpadku je nejlepším, dokonalým státem. Je to stát zlatého věku, v němž nebyla žádná změna. Je to zadržovaný stát.*“³¹⁰ V Platónově teorii se však historicismus prolíná se sociálním inženýrstvím, neboť se snaží změnu zastavit. Historicista je přesvědčen, že vývoj je neúprosný, nedá se nijak zastavit ani se mu nedá vyhnout. Sociální inženýr však věří v to, že člověk má moc nad svým osudem a jeho vývojem.³¹¹

³⁰⁷ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 34.

³⁰⁸ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 33.

³⁰⁹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 33.

³¹⁰ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 34.

³¹¹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 37.

Historicistické pojetí Platónova ideálního státu je podle Poppera založeno na biologické základu, Popper přesněji říká *metabiologii*. Rasová degenerace vede k rozkolu uvnitř vládnoucí třídy, Platón přichází s biologickou a rasovou teorií sociální dynamiky a politických změn. Tu spojil s pseudo-racionální matematickou teorií šlechtění lidské rasy. Zároveň Platón hovoří o teorii dědičných kovů, což Popper označuje za jasnou teorii rasistickou, neboť kovy některých lidí jsou cennější a některých zase méně. Pro udržení dobra ve společnosti je však potřeba krve vzájemně nemísit.³¹²

5.2.2 Hegel

V koncepci Hegela se historicistické pojetí projevuje jeho pojetím vývoje ducha a spolu s tím i vývoje společnosti a státu ve vznik nejlepšího státu. Jeho vývoj směřuje ke vzniku absolutní ideje, nejvyšší dokonalosti.

Hegelův historicismus je podle Poppera výrazně ovlivněn myšlenkami Aristotela, který se sice sám přímo nezabýval historicismem, ale jeho myšlenky plynoucí z jeho esencialismu daly za vznik Hegelově historicistické teorii. Hegel přebírá Aristotelův názor na metodu, díky níž je možné poznání budoucího vývoje společnosti jen díky poznání jejích dějin a vývoje. Zároveň přebírá i jeho myšlenky esence, která je základem všech změn a které se nedá vyhnout, vede tedy k myšlence historického údělu. Aby došlo k uskutečnění esence, musí proběhnout změna. Tato myšlenka se podle Poppera projevuje v Hegelově teorii vztahu mezi *pánem a rabem*. Ovládnutí podle této teorie zkrátka nemají dostatek odvahy a schopnosti obhájit svou nezávislost, tudíž nemůže dojít k proměně ovládaného na ovládajícího. „*Tato okouzující teorie osobních vztahů má samozřejmě svůj doplněk v Hegelově teorii vztahů mezinárodních. Národy se musí prosadit na Jevišti dějin, jejich povinností je pokusit se ovládnout svět.*“³¹³

Platón se pomocí idejí (esencí) věcí snažil vyhnout neúprosnému plynutí směrem k degradaci. Podle Hegela, na rozdíl od Platóna, dochází k vývoji i esencí, nikoli jen pomíjivých věcí. Jeho historicistický postoj je v zásadě optimistický, protože vede k pokroku. Cílem tohoto optimistického vývoje je podle Hegela komplexní „absolutní

³¹² POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 92.

³¹³ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s.16.

idea“ („Idea“). Každé další stádium pokroku v sobě obsahuje stádium předešlé a zároveň je vyspělejší a lepší než předešlé.³¹⁴

5.2.3 Marx

„Marxismus je čistě historická teorie, jejímž cílem je předpovídat budoucí ekonomický a mocenskopolitický vývoj a zejména revoluce.“³¹⁵ Popper spatřuje počátky Marxovy historicistické teorie v Platónově teorii. Platón podle Poppera představil sociologický historicismus s důrazem na ekonomický základ politického života a historického vývoje. Tato teorie se podle Poppera stala základem Marxova historického materialismu. Stejně tak marxistická formule o dějinách dosavadní společnosti jakožto dějinách třídního boje má svůj původ u Platóna, protože Platón vnitřním, třídním bojem založeným na materiálním či ekonomickém zájmu vysvětloval první změnu, která vedla ke spuštění vývoje degradace první dokonalé společnosti.³¹⁶

Marx představil, společně s Engelsem, své pojetí vývoje dějin pod pojmem historický materialismus. Což je obměněná Hegelova teorie. Marx s Engelsem nahradili Hegelův pojem bojů mezi rasami bojem mezi třídami. Cílem těchto bojů je podání důkazu, že socialismus (nebo komunismus) zvítězí *s historickou nutností*. V Marxově historické předpovědi vývoje nutně vedoucího k sociální revoluci je jasně patrné historicistický přístup. To Popper nejvíce kritizuje a označuje Marxe za falešného proroka, neboť k ničemu, co Marx předpovídal, podle Poppera nedošlo a ani dojít nemohlo. Popper zastává názor, že i kdyby proběhla revoluce tak, jak o ní hovoří Marx, nikdy by nevedla k beztřídní společnosti, protože by se vládnoucí pozice ujal někdo další a vznikla by tedy jen další třídní společnost.³¹⁷

Popper také podotýká, že Marx tvorbou své teorie nehodlal přispět k ekonomické analýze za účelem racionálního plánování. Marx chtěl pouze socialismus zbavit jeho sentimentálního, moralizujícího a vizionářského pozadí. To, jak se marxismus prezentoval v Leninově době, nemá nic společného s Marxovým a Engelsovým

³¹⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 41-42.

³¹⁵ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 84.

³¹⁶ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 49-50.

³¹⁷ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 105-110.

vědeckým socialismem. Marx byl přesvědčen, že budoucnost je determinována minulostí a je nevyhnutelná. Popper tuto pozici zcela odmítá a tvrdí, že věda nemusí být založena na předpokladu determinismu. Ačkoli je podle Poppera myšlenka příčin determinující vývoj společnosti samostatně v podstatě neškodná, pokud vede k historicismu je přímo nebezpečná.³¹⁸

5.3 Totalitarismus

„Moderní totalitarismus je jen epizodou věčné vzpoury proti svobodě a rozumu.“³¹⁹ Totalitarismus, respektive totalitní společnosti, jsou středobodem Popperovy kritiky. Totalitní společnosti jsou společnostmi uzavřenými, ve kterých není přítomný žádný z výše zmíněných principů kritického racionalismu. Totalitní společností se nutně musí stát každá společnost, jejímiž základy budou například výše zmíněný dogmatismus a historicismus.

Podle Poppera se moderní totalitarismus od dřívějšího liší pouze svou masovostí při rozšíření vzpoury proti svobodě. Vývoj moderního totalitarismu podle něj přebírá také část marxistické teorie, nevyužívání odkazu na nadpřirozené, tradiční náboženské formy, jež je nahrazena evolučním materialismem vzniklým v 19. století. Když hovoří o vzniku fašismu, říká Popper: *„Recept na fašistický lektvar je proto ve všech zemích stejný: Hegel plus špetka materialismu 19. století.“³²⁰*

Popper také kritizoval využívání jakéhokoli násilí (ačkoli ho zároveň obhajuje při obraně demokracie). Podle něj k násilí vedou veškeré utopické myšlenky o společnosti, neboť představují obraz budoucí společnosti. Ve jménu dosáhnutí pokroku směrem k takové vizi se násilí snadno omlouvá. To je pro Poppera zcela nepřijatelné. Cestou k odstranění násilí je otevřenost vůči kritice ve společnosti.³²¹

³¹⁸ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 84-86.

³¹⁹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 64.

³²⁰ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 64.

³²¹ PARUSNIKOVÁ, Zuzana. *Otevřená společnost – otevřené myšlení. Jednota metody ve filozofickém díle K. R. Poppera*, s. 70.

5.3.1 Platón

Popper ve spisu *Otevřená společnost* hovoří o Platónovi jako prvním teoretikovi totalitarismu, protože jeho ideální stát, ve kterém má vládnout filozof-král, je totalitní. Popperovi se také nelíbí způsob, jakým Platón hovoří o tom, jak by se Řekové měli chovat k barbarům. Nabádá je totiž k tomu, že je nejlépe je zotročit. Jak bylo ukázáno, Platónova koncepce ideálního státu je založena na principu historicismu, ale také dogmatismu.³²²

Popper líčí Platónův popis nadřazenosti hned v několika případech. Platón o nadřazenosti hovoří jednak v případě filozofa-krále, který, stejně jako jiní praví filozofové, vlastní pravdivé a dokonalé poznání. Jen díky takovému vůdci se může podařit uniknout zákonu vývoje směrem k totální degradaci, neboť bude schopen zastavit politické změny. Dalším případem, kdy Platón hovoří o nadřazenosti, je výklad původu druhů v dialogu *Timaios*. V tomto dialogu je popisována degradace určitých lidí, například zbabělců, nerozumných lidí, nebo lidí nijak nezabývajících se filozofií v méně dokonalá stvoření.

Popper také kritizuje Platónovu náklonost k původnímu státnímu zřízení Sparty, kterou popisuje idealizovaně jako nejlepší možné. Popper však kritizuje spartské uspořádání jako totalitní, s nadřazenou vládnoucí třídou, jako stát otrokářský. Platón zachází v teorii ideálního státu ještě dál. Navrhuje totiž, aby k udržení jednoty ve vládnoucí třídě byl odstraněn hlavní bod sváru – ekonomické zájmy. Zakazuje tedy jakékoli soukromé vlastnictví, obzvláště pak drahých kovů. Majetek (ale i ženy a děti) je tedy pro vládnoucí třídu společný, jinými slovy Platón zde podle Poppera navrhuje udržovat v této třídě komunismus. Tento návrh je vznesen proto, aby byly odstraněny dvě hlavní ohrožující situace, kterými je chudoba a prosperita. Aby však vztah mezi vládnoucí třídou a třídou ovládaných³²³ byl stabilní, nesmí docházet k žádnému vzájemnému mísení. Vládcům je na podporu této teorie poskytnuto trojí tvrzení. Jsou nadřazeni rodem, výchovou a zastávanými hodnotami. Stejně jako tomu bylo ve Spartě, požaduje Platón

³²² POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 58.

³²³ Platón podle Poppera sice rozlišuje tři třídní vrstvy – strážce, bojovníky a pracující třídu, ale Popper v tomto rozlišení spatřuje ve skutečnosti jen dvě – vládce a ovládané. Viz. POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 57.

dbát více na péči o lidský rod, a proto se nebrání ani myšlenkám schvalování vražd novorozeňat, neboť pokud tomu tak bylo ve Spartě, muselo to být správné.³²⁴

Minimálně podle přirozenosti, když ne podle zákona, jsme si všichni lidé rovni. To ovšem Platón neuznává, a naopak hovoří o teorii biologické a morální nerovnosti lidí.³²⁵ Jako příklad užívá rozdíl mezi Řeky a barbary. Dokonce rozvíjí teorie o přirozenosti pánů a přirozených otrocích. A jelikož se podle Platóna lidské nedostatky vzájemně doplňují, žijí lidé ve společnosti. Sociální život tedy podle Platóna začíná sociální nerovností, a tak se má i dál vyvíjet. Platón podle Poppera na podporu svých teorií používal jednak biologický naturalismus, když předkládal myšlenky o nadřazenosti silnějšího nad slabším se vzorem, jež viděl v přírodě. Dále pak také psychologického naturalismu, když ospravedlňuje přirozené výsady vyvoleného vůdce.³²⁶

5.3.2 Hegel

Popper je vůči Hegelově filozofii, jak již bylo zmíněno, velice kritický, protože se podle něj stala základem fašismu. Hegel také ve své koncepci ideálního státu hovoří o národu, který má společné sjednocování ducha, ale hlavně společného nepřítele. „*Nejdrastičtější je to vidět v politice: extrémní marxistická levice, konzervativní střed i extrémní fašistická pravice – ti všichni zakládají své politické filosofie na Hegelovi. Levice nahrazuje v Hegelově historicistickém schématu boj národů bojem třídním, extrémní pravice zase rasovým, ale obě strany z Hegela více či méně vědomě vycházejí.*“³²⁷

V Hegelových myšlenkách se totalitarismus vyvíjí hlavně v teorii nacionalismu. Hegelovy myšlenky vývoje ducha nahradil klasický rasismus myšlenkou krve či rasy. Krev je podle nich suverénním vládcem a aktérem na jevišti dějin. Hegel se podle Poppera dopustil mnoha chyb, které přispěly k podložení základu moderní totality. Jednak tím, že hovořil o vyvoleném národu, který ovládne dějiny, což bylo převráceno v myšlenku vyvolené rasy, která ovládne dějiny. Dále pak přirozený vzájemný boj států, který se vyřeší vítězstvím vyvoleného státu ve válce. Také to, že stát nepodléhá morálním

³²⁴ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 57-58.

³²⁵ Popperův kriticko-racionalistický přístup se však pojí s opakem, tedy s rovnostářskou a humanistickou pozicí. Viz. POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 230.

³²⁶ POPPER, Karl. *Otevřená společnost I.*, s. 79-81.

³²⁷ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 35-36.

závazkům, jediným soudcem je historický úspěch, pro který je přípustná i propagandistická lež a překrucování pravdy.³²⁸

Mimo jiné Hegel také podporuje válku jako přirozený vývoj státu, čímž podporuje i násilí. Nevidí rozdíl mezi válečným útokem a obranou. Nejlepším způsobem je podle něj obrátit obranu v útok. Hegel se podle Poppera dopouští dokonce i propojení rozumu s násilím, když říká, že zájmem rozumu je, aby stát existoval a k tomu je potřeba „rozdrtit“ své protivníky, kteří mu leží v cestě.³²⁹

5.3.3 Marx

Ačkoli Popper v mnohém Marxovy myšlenky hodnotí kladně, marxismus, tedy směr, který z Marxových myšlenek povstal, je podle jeho názoru směrem totalitním. Marx podle Poppera ve své totalitární teorii pouze nahrazuje Hegelova ducha materiálními a ekonomickými zájmy a hmotou.³³⁰

Pokud bude bráno Marxovo pojetí dějin jako třídních bojů vážně, bude možné ospravedlnit veškeré násilí, neboť vždy bude možné konflikt mezi dvěma stranami vykládat jako přirozený boj mezi vykořisťovanými a vykořisťovateli. V Německu se podle Poppera dokonce objevili takoví marxisté, kteří takto dokázali vyložit i první světovou válku.³³¹ „*Sociální život je násilný a třídní boj si vybírá své oběti každý den, tvrdí marxismus.*“³³² Proroctví potenciálně násilné revoluce tak, jak je předkládána marxismem, považuje Popper za nejškodlivější rys marxismu. Popper sice připouští, že v některých případech je násilí ke svržení tyрана opravdu nevyhnutelné, ale pořád stojí za názorem, že je omluvitelné jen pokud je cílem takové revoluce vznik demokracie, nebo při útoku na prosazenou demokracii.³³³

³²⁸ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 56; 65-66.

³²⁹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 67-76.

³³⁰ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 65.

³³¹ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 115.

³³² POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 145.

³³³ POPPER, Karl. *Otevřená společnost II.*, s. 146-147.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem zaměřila na identifikaci a rozbor kriticko-racionalistického přístupu Karla Raimunda Poppera ve spisu *Otevřená společnost a její nepřátelé*. Popper se během svého života věnoval nejenom filozofii vědy, ale také sociální filozofii. Tyto dvě oblasti se prolínají právě ve spisu *Otevřená společnost*.

Nejprve jsem se zaměřila na důležité momenty v Popperově životě, které ovlivnily jeho pozdější tvorbu, zejména myšlenky utvářející spis *Otevřená společnost*. Zmínila jsem například jeho přítele Arthura Arndta, který ho již jako dvanáctiletého přivedl do společnosti Monistů, díky níž se Popper seznámil s myšlenkami socialismu, marxismu, darwinismu a jiných. Popper se při svých studiích seznámil s mnoha dalšími osobnostmi, které měly na jeho pozdější vývoj vliv. Sám často hovoří o Robertu Lammerovi, který mu později pomáhal při přípravě vydání spisu *Logika vědeckého bádání*. Dále Julius Kraft, se kterým diskutoval o myšlenkách marxismu. Důležité bylo také setkání s Heinrichem Gomperzem, který s Popperem diskutoval spis *Otevřená společnost*, a který později pomohl s nalezením vydavatelství pro tento spis v Anglii. Jeho spis *Otevřená společnost* je také ovlivněn zážitkem dvou světových válek a politických změn v meziválečném období.

Velkou změnou v jeho vědeckém životě byl vývoj směřující ke druhé světové válce, kdy byl nucen emigrovat na Nový Zéland z důvodu ohrožení Hitlerovým režimem. I nadále však zůstal aktivním akademickým pracovníkem na univerzitě v Christchurch. Období pobytu v exilu bylo práce obdobím práce na spisu *Otevřená společnost*, k němuž ho povzbudilo dění v Evropě před a po začátku druhé světové války. Spis vznikl původně jako dodatek ke spisu *Bída historicismu*, ale po jeho dopsání bylo jasné, že *Otevřená společnost* bude důležitější. V této kapitole jsem také hovořila o problémech s vydáním tohoto spisu, které Popper řešil, a z nichž mu pomohli jeho přátelé Gombrich a Hayek, kteří našli vhodného vydavatele ve Velké Británii. Po druhé světové válce se Popper vrátil zpět do Evropy, konkrétně do Velké Británie, kde začal pracovat na Londýnské univerzitě.

Ve druhé kapitole jsem se zaměřila na Popperovu filozoficko-vědní koncepci. Popper byl hluboce ovlivněn logickým pozitivismem. Osobně se setkával s několika členy Vídeňského kroužku, a jejich myšlenky tak znal. Popper vystoupil jako odpůrce indukce (sám svou metodu nazývá hypoteticko-deduktivní), na níž je založena demarkační metoda logického pozitivismu – verifikace. Nesouhlasil také s celkovým pojetím vědecké práce, jak ji představil logický pozitivismus. Podle Poppera totiž není možné dojít ve vědě k trvalému poznání, ani k nalezení pravdy. Je tomu tak díky Popperově předpokladu falibilismu, tedy předpokladu lidské omylnosti a chybování. Popper ve své koncepci kritického racionalismu představuje vědecký postup opačný logickému pozitivismu. Podle Poppera totiž vědci pokroku dosahují nikoli verifikací, nýbrž spíše falzifikací, tj. vyvracením stanovených hypotéz. Pokud není možné teorii vyvrátit pomocí empirického testování, je nevědecká. Zároveň teorii, kterou přijmeme za vědeckou, přijímáme jen dočasně, tedy do doby, kdy se najde jiná, adaptovanější teorie.

Ve třetí kapitole jsem blíže představila spis *Otevřená společnost* a jeho hlavní myšlenky. Nejprve jsem zmínila spis *Bída historicismu*, neboť z něj se postupně rozvinul spis *Otevřená společnost*, a oba spisy prostupuje kritika historicistického přístupu ve společenských vědách, který se pokouší nalézt zákonitosti dějin a na jejich základě vytvářet predikce budoucího vývoje společnosti. Historicistické postoje rozděluje Popper do dvou skupin. První je postoj *anti-naturalistický*, který tvrdí, že společenské a přírodní vědy a jejich metody jsou zcela odlišné a metodu jedné není možné aplikovat na druhou. Druhý postoj je *pro-naturalistický*, který zastává názor, že jsou společenské a přírodní vědy stejné, nebo přinejmenším podobné. Popper ve spisu *Bída historicismu* kritizuje oba tyto postoje, protože historicismus je podle něj nebezpečným a nevědeckým přístupem. Dále jsem v této kapitole definovala pojem *otevřená společnost* v Popperově pojetí. Otevřená společnost je společností tolerující rozmanitost názorů, hodnot a způsobu života. Je to společnost, která stojí na principu otevřenosti kritice, novým myšlenkám a omylům. Jen díky metodě pokus – omyl je totiž možné dojít k pokroku.

Ve čtvrté kapitole jsem se zaměřila na splnění hlavního cíle své diplomové práce, tedy identifikaci klíčových principů kritického racionalismu ve spise *Otevřená společnost*, jinými slovy, v Popperově kritice filozofických koncepcí *Platóna*, *Hegela*

a *Marxe*. Jako hlavní kriticko-racionalistické principy jsem vybrala *kriticismus*, *racionalismus*, *falibilismus* a *falzifikaci*.

Kriticismus je pro Poppera jedinou možností, jak se vyhnout dogmatismu, který využívá Platón, Hegel i Marx. Jelikož zmínění myslitelé potřebují dosáhnout absolutní platnosti a autority svých teorií, snaží se je bránit proti kritice a formulují je jako dogmatické, tedy jako absolutně nezpochybnitelné. Kritika je však pro Poppera podstatná z důvodu předpokládání lidského chybování, je tedy potřeba být neustále kritický při všem, co člověk dělá a zároveň přijímat kritiku zvenčí. Zmínění myslitelé však kritiku zvenčí naprosto znemožňují tím, že snižují schopnosti a kvality ostatních občanů společnosti vůči tvůrci ideologie a vládnoucí vrstvě.

Racionalismus je podle Poppera předpokladem otevřené společnosti, to však jen v Popperově kritickém pojetí, neboť klasický racionalismus naopak zastává možnost dosažení trvale platného poznání. To Popper ale chápe jako bránění pokroku, jelikož jsou pak teorie dogmatizovány. Zároveň se teorie tzv. *imunizují*, to znamená, že jsou ochraňovány přijímáním ad hoc hypotéz, nebo také zákazem diskuze, cenzury, násilím. Teorie jsou podle Poppera jedincům ve společnosti představovány jako jejich největší dobro, což umožňuje ospravedlnění násilí, kterého se tvůrci ideologie dopustí při snaze zabránit její kritice, neboť kritiku označí za nepřítele, který chce jejich teorii zničit.

Falibilismus je založen na Popperově předpokladu omylnosti myšlení a chybování jednání každého jedince ve společnosti. Falibilismus je základem všech ostatních principů, protože implikuje důslednou kritiku, využívání racionality a vědecký postup nikoli pomocí verifikace, nýbrž falzifikace. Popper trvá na neustálém hledání chyb ve vlastním myšlení a chování. Zároveň popírá možnost nalezení absolutní pravdy, což však požadují *Platón* a *Hegel*, kteří vkládají moc poznání pravdy do rukou panovníka nebo vládnoucí třídy. *Marx* vkládá moc poznání pravdy do rukou každého jedince ve společnosti.

Falzifikace je Popperovým kritériem demarkace, založeným na předpokladu falibilismu. Proces potvrzování jednotlivých teorií není podle Poppera možný, neboť člověk nemůže nikdy dojít k absolutně platnému tvrzení, jak to požadovali například logičtí pozitivisté. Falzifikace je princip společnosti otevřené, naopak na principu

verifikace jsou založeny společnosti uzavřené. Teorie představované *Platónem*, *Hegelem* a *Marxem* jsou založeny na někdy až násilné verifikaci svých teorií a hypotéz.

V poslední kapitole jsem se zaměřila na Popperem nejvíce kritizované principy uzavřené společnosti. Prvním je princip *dogmatismu*, který brání Popperovu požadavku důsledné kritiky. Tím, že brání kritice teorií, brání i jejich podrobení falzifikaci, čímž je však podle Poppera činí nevědeckými. Druhým principem je *historicismus*, přesvědčení o možnosti předpovědět budoucí vývoj dějin společnosti na základě zákonů vytvořených podle minulé zkušenosti. Historicismus je však podle Poppera zároveň nástroj k omluvení jakéhokoli činu v rámci ideologie. Jelikož je historický vývoj líčený jako vývoj k lepšímu, ideálnímu stavu, jakýkoli krok učiněný proti ideologie může být označen za pokus o zvrácení vývoje k lepšímu. Toto platí pro *Hegela* a *Marxe*, jinak je tomu u *Platóna*, který historický vývoj naopak vykládá jako vývoj k totální degeneraci, který je potřeba zastavit. Útok na jeho teorii by tak byl označen za pokus zabránit zastavení vývoje. Posledním principem je *totalitarismus*, který prostupuje koncepce všech zmíněných myslitelů. Totalitarismus je podle Poppera základem společnosti uzavřené. Popper kritizuje totalitní nadřazenost jedince nebo skupiny nad zbytkem společnosti, neboť Popper je zastáncem rovnostářství. K totalitní společnosti vede podle Poppera přijetí výše zmíněných principů dogmatismu a historicismu.

Ačkoli spis *Otevřená společnost* byl již mnohokrát podroben kritice, v nedávné době například Popperovo pojetí Platónovy koncepce kritizoval Jiří Stránský, který poukazuje na to, že je potřeba za tímto spisem vždy spatřovat pozadí jeho vzniku. Je třeba si uvědomit, že jej Popper psal v době, kdy byl v emigraci na Novém Zélandu, a kdy vzdáleně pozoroval vývoj situace v Evropě. Zároveň také neměl k dispozici tolik pramenné literatury, kolik by si sám přál. Měl podle svých vlastních slov také problém psát tento spis v anglickém jazyce. Navíc po celou dobu tvorby spisu působil jako akademický pracovník a vyučoval na univerzitě v Christchurch.³³⁴ Je potřeba zdůraznit, že Popper v zájmu svého falibulistického přesvědčení nikdy nechtěl koncepci, kterou představil ve spisu *Otevřená společnost*, prosadit jako jedinou ideální a trvale platnou. Nechtěl z ní vytvořit dogmatický systém pravidel. Jeho myšlenky jsou představeny jako

³³⁴ Viz. POPPER, Karl. Věčné hledání. s. 110-115.

doporučení, které podle by podle něj vedlo k lepšímu životu ve společnosti. Popper byl také otevřen veškeré kritice zvnějšku a zároveň je na jeho díle patrná jeho vlastní kritika, které svá díla podroboval.

Seznam použité literatury

Primární literatura

POPPER, Karl R. *Bída historicismu*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2008. ISBN 80-7298-007-6.

POPPER, Karl R. a LORENZ, Konrad. *Budoucnost je otevřená*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-203-9.

POPPER, Karl R. *Logika vědeckého zkoumání*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN 80-86005-453.

POPPER, Karl R. *Otevřená společnost a její nepřátelé I. Platónovo zařikávání*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2011. ISBN 978-80-7298-272-1.

POPPER, Karl R. *Otevřená společnost a její nepřátelé II. Vzvednutí prorocství*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2015. ISBN 978-80-7298-261-5.

POPPER, Karl R. *Věčné hledání, Intelektuální autobiografie*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1995. ISBN 80-85190-37-0.

POPPER, Karl R. *Život je řešení problémů, O poznání, dějinách a politice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0686-7.

Sekundární literatura

BALLESTREM, Karl a OTTMANN, Hennig. *Politická filosofie 20. století*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1993. ISBN 80-85241-52-8.

BÍBA, Ondřej. *Karl Popper a vědecká iracionalita*. 1. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2019. ISBN 978-80-261-0893-1.

- DEMJANČUK, Nikolaj. *Filosofie a vědecké myšlení: proměna obrazu vědy v analytické tradici*. 1. vyd. Dobrá voda: Aleš Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-19-8.
- DEMJANČUK, Nikolaj. *O povaze vědy: Věda v kulturních kontextech*. 1. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita, 2010. ISBN 978-80-7043-921-0.
- FAJKUS, Břetislav. *Současná filosofie a metodologie vědy*. Praha: Filosofia, 1997. ISBN 80-7007-095-1.
- HACOHEN, Malachi Haim. *Karl Popper -The Formative Years 1902- 1945*. 1. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. ISBN-10: 0521890551.
- HAYES, Calvin. *Popper, Hayek and the Open Society*, 1. vyd. New York: Routledge, 2009. ISBN 0-203-88999-1.
- KANT, Immanuel. *K věčnému míru; O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1999. ISBN 80-86005-85-2.
- PAITLOVÁ, Jitka. *Kritický racionalismus H. Alberta a K. Poppera*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-4057-0.
- PARUSNIKOVÁ, Zuzana. *Rozum, kritika, otevřenost Živý odkaz filosofie K. R. Poppera*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2007. ISBN 978-80-7007-253-0.
- SINCLAIR, Keith. *Dějiny Nového Zélandu*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2003. ISBN 80-7106-556-0.
- STULÍK, Ondřej. *Liberální demokracie (ne)rozumu Popper a ti druzí v analýze metafor*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016. ISBN 978-80-7325-411-7.
- VEBER, Václav a kol. *Dějiny Rakouska*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7106-239-4.

Články v odborných časopisech a sbornících

- CARNAP, Rudolf. *Překonání metafyziky logickou analýzou jazyka*. In: Filosofický časopis. 1991, roč. 39, čís. 4, s. 622-643. ISSN 0015-1831.
- DOLEČEK, Pavel. *Karl Popper a sepětí vědecké metodologie a demokracie*. In: Teorie vědy. 2012, roč. 34, čís. 4, s. 439-467. ISSN 1804-6347.
- GERMINO, Dante. *Preliminary Reflections on The Open Society: Bergson, Popper, Voegelin*. s. 1-25. In: GERMINO, Dante (eds.). *The Open Society in Theory and Practice*. 1. vyd. Haag: Martinus Nuhoff, 1974, e-ISBN-13: 978-94-010-2056-5.
- GOMBRICH, Ernst. *Personal Recollections of the Publication of the Open Society*. s. 16-26. In: JARVIE, Ian a PRALONG, Sandra (eds.). *Popper's Open Society After Fifty Years*. 1. vyd. London: Routledge, 1999. ISBN 0-203-98287-8.
- HRUBEC, Marek. *Hegelovské předpoklady otevřené společnosti*. In: Studia Philosophica XIII: Šance otevřené společnosti. 2002, roč. 1999, čís. 3, s. 75-83. ISSN 0567-8293.
- JARVIE, Ian. *Popper's Ideal types: Open and Closed, Abstract and Concrete Societies*. s. 72-83. In: JARVIE, Ian a PRALONG, Sandra (eds.). *Popper's Open Society After Fifty Years*. 1. vyd. London: Routledge, 1999. ISBN 0-203-98287-8.
- JASPERS, Karl. *Kantův spis „K věčnému míru“*. In: Reflexe. 1999, roč. 99, čís. 20, s. 5-1 – 5-23. ISSN 0862-6901.
- KREJČÍ, Rudolf. *Poslední setkání s Karlem Popperem*. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. 2002, roč. 51, čís. B49, s. 155-163. ISSN: 0231-7664.
- MOURAL, Josef. *Otevřená společnost: geneze a kontext*. In: Studia Philosophica XIII: Šance otevřené společnosti. 2002, roč. 1999, čís. 3, s. 9-24. ISSN 0567-8293.
- MOURAL, Josef. *Popper a Stránský o interpretaci Platóna*. In: Aither. 2016, roč. 8, čís. 15, s. 30-45. ISSN 1803-7860.

- MUSIL, Jiří. *Který druh historicismu kritizoval Karl Popper?*. In: *Studia Philosophica XIII: Šance otevřené společnosti*. 2002, roč. 1999, čís. 3, s. 25-39. ISSN 0567-8293.
- NOVÁK, Miroslav. *Popper a Schumpeter: Dvě něklasické teorie demokracie*. In: *Studia Philosophica XIII: Šance otevřené společnosti*. 2002, roč. 1999, čís. 3, s. 51-63. ISSN 0567-8293.
- PAITLOVÁ, Jitka. *Metodologická východiska kritického racionalismu Hanse Alberta*. In: *Filosofický časopis*. 2015, roč. 63, čís. 4, s. 561-580. ISSN 0015-1831.
- PARUSNIKOVÁ, Zuzana. *Otevřená společnost – Otevřené myšlení. Jednota metody ve filozofickém díle K. R. Poppera*. In: *Studia Philosophica XIII: Šance otevřené společnosti*. 2002, roč. 1999, čís. 3, s. 65-74. ISSN 0567-8293.
- SPRINZAK, Ehud. *The Revolt Against the Open Society and the Phenomenon of Delegitimization: the Case of the American New Left*, s. 188-203. In: GERMINO, Dante (eds.). *The Open Society in Theory and Practice*. Haag: Martinus Nuhoff, 1974, e-ISBN-13: 978-94-010-2056-5.
- STRÁNSKÝ, Jiří. *Platón a Popper aneb kritika jedné kritiky*. 2014, roč. 5, čís. 2, s. 3-25. ISSN 1804-0969.
- WATKINS, John. *Karl Raimund Popper*. In: *Proceedings of the British Academy*. 1997, roč. 1996, čís. 94, s. 645-684. ISSN 0068-1202.
- ŽÁK, Václav. *Historická podmíněnost otevřené společnosti*. In: *Studia Philosophica XIII: Šance otevřené společnosti*. 2002, roč. 1999, čís. 3, s. 97-101. ISSN 0567-8293.

Internetové zdroje

- DAHRENDORF, Ralf. K definic otevřené společnosti. [online]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/o/otevrena-spolecnost/k-definici-otevrene-spolecnosti.html>. [citováno 25. 3. 2020].
- MAXWELL, Nicholas. *Karl Popper, Science and Enlightenment*. [online]. London: UCL Press, 2017. eISBN: 978-1-78735-039-7. Dostupné z: www.jstor.org/stable/j.ctt1vxm8p6. [citováno 15. 3. 2020].
- POPPER, Karl. Pražská přednáška. [online]. Dostupné z: http://www.hoschl.cz/files/3752_cz_Popp-prj-cz.pdf. > [citováno 8. 1. 2020].
- THORNTON, Stephen. *Karl Popper*. In: The Stanford Encyclopedia of Philosophy. [online]. 2013. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/popper/>. [citováno 8. 1. 2020].
- UNIVERZITA KARLOVA. *Přehled udělených titulů Dr.h.c. na Univerzitě Karlově*. [online]. Dostupné z: <https://cuni.cz/UK-112.html>. [Citováno 8. 1. 2020].

Resumé

This diploma thesis is focused on critical rationalist approach of Karl Raimund Popper. Popper was founder of the critical rationalist and one of the most famous philosopher of science. He is known mostly for his first publication *The Logic of Scientific Discovery*, in which he introduced the main ideas of his conception of the philosophy of science.

The first part of this diploma thesis introduces the most important moments of Popper's life and development of his main ideas, then his conception of philosophy of science and the most important ideas of the publication *The Open Society and Its Enemies*. In his publication *The Open society* Popper criticized the phenomenon of totalitarianism, which he found in conceptions of Plato, Hegel and Marx. The second part of this diploma thesis includes identification of the main principles of critical rationalism in the publication *The Open Society*. The main principles of critical rationalism are criticism, rationalism, fallibilism and falsification. Identification of these principles in conceptions of the thinkers is the aim of this diploma thesis. Popper shows how dangerous thoughts of these thinkers are for the further development of history, due to their belief, that they can influence this development. Popper is convinced that we can never determine development of history, we can only predict it.